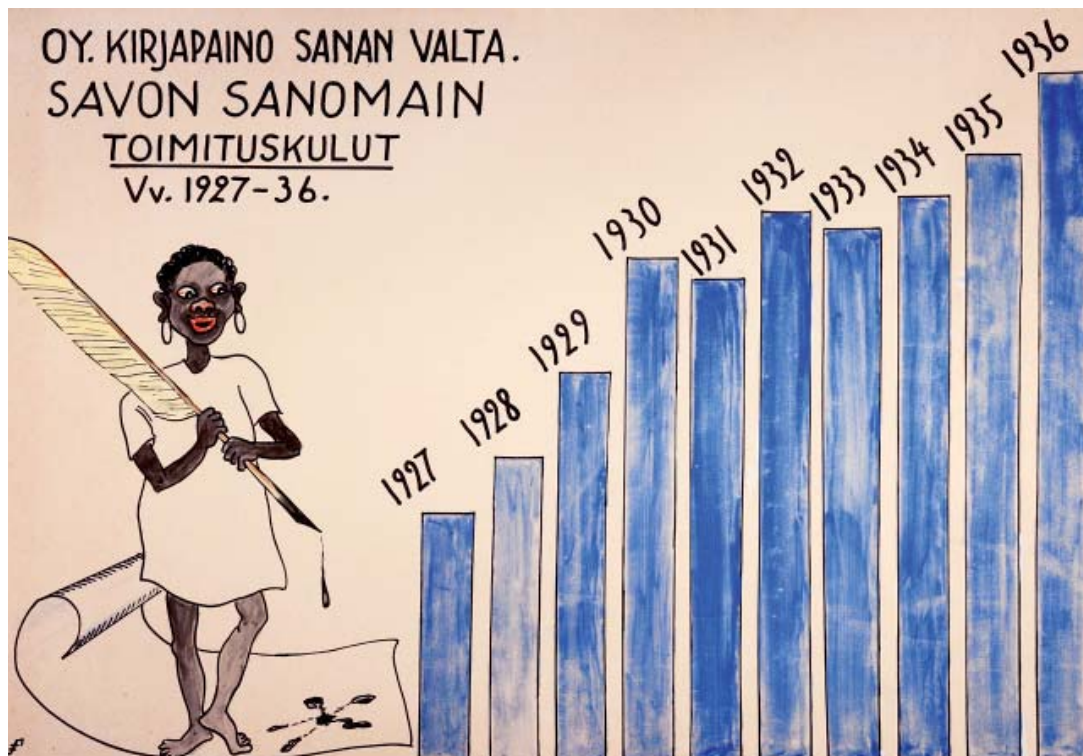

Kaija Vuorio

Sanoma, lähettäjä, kulttuuri

Lehdistöhistorian tutkimustraditiot
Suomessa ja median rakennemuutos

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 125

Kaija Vuorio

Sanoma, lähettäjä, kulttuuri

Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa
ja median rakennemuutos

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa 320
lokakuun 10. päivänä 2009 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2009

Sanoma, lähettäjä, kulttuuri

Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa
ja median rakennemuutos

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 125

Kaija Vuorio

Sanoma, lähettäjä, kulttuuri

Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa
ja median rakennemuutos

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2009

Editors

Petri Karonen

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Paula Kalaja, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover picture: One of the teaching boards made in 1936, when newspaper Savon Sanomat spent its 30th anniversary.

It depicts how the newspaper had renewed itself and how it struggled against world-wide economic depression.

By Jaakko Suhonen. Savon Sanomat Oy.

ISBN 978-951-39-3648-8

ISSN 1459-4323

Copyright © 2009, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2009

ABSTRACT

Vuorio, Kaija

Message, sender, culture. Traditions of research into the history of the press in Finland and structural change in the media.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2009, 107 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 125)

ISBN 978-951-39-3694-5 (PDF), 978-951-39-3648-8 (nid.)

The purpose of this study is to examine the Finnish tradition of research into the history of the press and changes in the research paradigm. Initially, the research was based on the history of ideas, and main focus on was the message. During the 1970s and 1980s, the media were mainly studied as institutions, and since the 1990s research has aimed at a comprehensive examination that takes the holistic nature of the media system into account. A joint research program of the Finnish Academy of Science, the universities and the Finnish press organizations was launched in the 1970s. Its aim was to produce a comprehensive history of the Finnish press, and in connection with it, the social and scientific background of the programme, the planning process and the models and international impacts of the study have been examined.

Modern media history and the history of communications have made the message (the content) once again focus of text-based research, which has mainly concentrated on the reception of the message, the cultural significance of the media, the relationships between the media and the public and the importance of the media in everyday life.

This dissertation examines the relationship between general history and the history of communications as well as the concentration and convergence of media ownership and production that started in the 1990s and the impact of this structural change on research. The structural change is also examined as modelling the shift from a political press into a multimedia system. Moreover, the different views of scholars concerning the theory of journalism, the social engagement of newspapers and the relationship between regional awareness and the newspapers are analysed.

Keywords: press, history of the press, media history, regional newspapers, history of research, recent history.

Author's address Kaija Vuorio
Mustikkatie 7
70280 Kuopio
kaija.vuorio@savonsanomat.fi

Supervisor Professor Petri Karonen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Reviewers Docent, Professor Kari Hokkanen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Ph.D., Lic. Soc. Sc. Jyrki Pietilä
Moniviestintä Oy
Tampere

Opponent Docent, Professor Kari Hokkanen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

ESIPUHE

Kiinnostuin väitöstutkimuksen tekemisestä kirjoittaessani sata vuotta täyttävän Savon Sanomain historiaa ja joutuessani huomaamaan, että sanomalehden historialta voidaan odottaa mahdollisia: synteesiä toimituksen, tuotannon, tekniikan, yhtiön, talouden, omistajuuden, sisällön, journalismin, levikin, lukijoiden, vaikuttavuuden sekä yhteiskunnallisen ja kaupallisen merkityksen muodostamasta kokonaisuudesta; tämä kaikki jakojäännöksettömästi ja ketään unohtamatta.

Vuoden 2007 syksyllä julkaistu Savon Sanomain 100-vuotishistoria oli luonteeltaan yleisteos, jossa ei ollut tilaa eikä tarvetta analysoida mediahistorian tutkimusta ja lähestymistapoja. Kun olin jo 1970-luvun lopulla päässyt jatko-opintojen uralle lehdistöhistorioitsijana, jatkaminenkin tuntui luontevalta.

Tilaisuus palata opiskelijan rooliin ja tutkijan tyydytystä tuottavaan työhön houkutti myös pysähdyttävänä keitaana toimittajan arkityölle.

Kiitän tilaisuudesta lähteä tälle opintomatkalle työni ohjaajaa professori Petri Karosta, jonka luoman kannustavan ilmapiirin vuoksi uskaltauduin tälle takaperoiselle taipaleelle. Väitöskirjani osat ovat syntyneet väärässä järjestyksessä, sillä teoreettisiin pohdintoihin olen ryhtynyt vasta varsinaisen tutkimuksen ilmestyttyä.

Esitarkastajilleni professori Kari Hokkaselle ja tohtori Jyrki Pietilälle lausun arvostavat kiitokset monista huomioista ja ojennuksista. Ne olen pyrkinyt ottamaan huomioon.

Kiitän myös journalistiikan professori Raimo Salokangasta kommenteista ja kannustuksesta. Hänen kahden tieteenalan asiantuntemuksensa oli minulle korvaamaton tuki.

Tutkijantaustastani ja johdatuksesta tieteen maailmaan saan kiittää akateemikko Päiviö Tommilaa, sillä kaukaisessa nuoruudessani minulla oli tilaisuus päästä mukaan hänen johtamaansa hyvin organisoituun ja tavoitteelliseen Suomen sanomalehdistön historian tutkimusprojektiin. Sain seurata SSLH-projektin vaiheet ensin ulkokehältä, yhtenä alueellisten lehdistöhistorioiden kirjoittajista, ja sitten päältä teossarjan viimeistelyvaiheessa kustannustoimittajana.

Taloudellisesti tämän työn ovat mahdollistaneet kunnallisneuvos C. V. Åkerlundin säätiön ja Jyväskylän yliopiston myöntämät tutkimusapurahat, joista olen kiitollinen. Kiitän myös työnantajaani Savon Sanomat Oy:tä tutkimusvapaan myöntämisestä.

Käytännössä työni ei olisi ollut mahdollinen ilman Kuopion kaupunginkirjaston ja Kuopiossa sijaitsevan valtakunnallisen Varastokirjaston kiitettävän ajantasaisia tieteellisen kirjallisuuden kokoelmia ja mutkatonta palvelua.

Taitava Tarja Koskela armahti minut opettelemasta ulkoasun määrittäviä ja taittoa. Apu tuli tarpeeseen ja olen siitä hänelle kiitollinen.

Perheeni on jakanut kanssani tekemisen ilon ja luomisen tuskat; se tuki on ollut elinehtoni.

Tämä jakso elämästäni ei koskaan unohdu vuosien kerrostumiin, sillä näiden kuukausien aikana saatoin myös 89-vuotiaan äitini kaikkien rajojen taakse. Siksi omistan tämän kirjan äidilleni ja hänen rakastavalle suvulleen.

Kuopiossa Eino Leinon, runon ja suven päivänä 2009
Kaija Vuorio

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

SISÄLLYS

1	MAAKUNTALEHTI JA LÄHIHISTORIA.....	9
1.1	Lehtihistoriasta mediahistoriaan.....	9
1.2	Näkökulman muutos	13
2	LEHDISTÖ JA MEDIA HISTORIAN TUTKIMUKSESSA	18
2.1	Kansallinen projekti	18
2.2	Tiedotustutkimuksen kirjallisuusjuuret.....	20
2.3	Ekspansiiviset yhteiskuntatieteet.....	22
2.4	Lehtien lähdearvo	25
2.5	Historiakeskeisestä tiedotustutkimuksesta sanomalehdistön suhtautumisiin	27
2.6	SSLH ja kokonaishistoriabuomi	28
2.7	Johdettu tutkimusprojekti	30
2.8	Perustutkimusta ja erikoisaloja.....	32
2.9	Yleisesitys, erikoistutkimusta	37
2.10	Esikuvat ja tienhaarat.....	39
2.11	Mittaavat menetelmät historiassa	43
2.12	Ulkoistettu lehdistöhistoria.....	44
2.13	Elämää SSLH:n jälkeen	46
2.14	Lehdistöhistoriasta mediahistoriaksi.....	49
2.15	Uudella vuosituhannella	52
2.16	Sanomalehtiumma.....	58
3	HISTORIALLINEN KÄÄNNEKOHTA.....	63
3.1	1990-luvulla kaikki toisin	63
3.2	Lehdistön rakennemuutos ja lehdistön historia.....	65
3.3	Poliittisesta lehdistöjärjestelmästä monimediajärjestelmäksi	68
3.4	Yrityshistorian näkökulma.....	73
3.5	Kenelle sanomaa ja sisältöä.....	76
3.6	Journalismi ja lehdistöteoriat	77
4	SANOMA, LÄHETTÄJÄ VAI YLEISÖ?	82
	LÄHTEET	85

1 MAAKUNTALEHTI JA LÄHIHISTORIA

1.1 Lehtihistoriasta mediahistoriaan

Maakuntalehti, ykköslehti, sanomalehti, kuudenneksi suurin maan 32 seitsemänpäiväisestä päivälehdestä. Terrierimäinen uutislehti. Mullikka.¹ Monimedia.² Savon Sanomat.

Näin monin tavoin saattoi vuonna 2007 luonnehtia Savon Sanomia. Se luokitui media-alan kehityksen kelmassa pysyneeseen joukkoon. Printtilehtenä se oli 100-vuotias, verkkojulkaisuna kymmenvuotias, mutta asiallisesti resursoituna reaaliaikaisena verkkolehdenä vasta-alkaja.³

Olen kirjoittanut Savon Sanomista historiaa kahdesti. *Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II, Kuopion sanomalehdistön historia 1918–1979* ilmestyi vuonna 1982, lehden täyttäessä 75 vuotta. Toinen monografiatyöni *Savossa Savon Sanomat* ilmestyi vuonna 2007, jolloin lehti täytti 100 vuotta.

Empiirinen aineistoni on peräisin näistä kahdesta eri aikakauden ja erilaisten lähtökohtien työstä. Tässä esityksessä pohdin kahdensuuntaista muutosta, sillä toisaalta lehdistöhistorian näkökulmat ja tutkimustavoitteet ovat muuttuneet ja toisaalta itse tutkimuskohde eli media on muuttunut.

Osuuteni kaksiosaisesta *Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa* oli osa uraauurtavaa lehdistöhistorian tutkimusprojektia. Siksi olen seikkaperäisesti kuvannut projektin syntyä ja tavoitteita sekä niiden muuttumista.

¹ Savon Sanomat oli alun perin vain maalaisten lehti, joka ei levinnyt nimeksikään ilmestyspaikkakunnallaan Kuopiossa. Mullikka oli kaupunkilaisten kilpailijalehtien viljelemä pilkkanimi, jota on sisäpiirissä autettu muuttumaan lempinimeksi. Kilpailijoita sen enempää kuin pilkkaajiaakaan ei Savon Sanomilla ole ollut omalla markkina-alueellaan 40 vuoteen. Piironen 1982, 69, 337–339.

² Lehti on käyttänyt itsestään monimedia-nimitystä verkkolehdiuudistuksen jälkeen. Aiemmin 1990-luvulla konserni oli mukana paikallisradiotoiminnassa ja vuonna 1999 aloittanut sähköisen viestinnän yksikkö Uutispöytä Oy toimitti uutisia MTV:lle, paikallisradioon ja paikallistelevisiolle.

³ Verkkolehden ja monimedian käsitteestä Kuutti 2006; Savon Sanomien verkkolehden kehityksestä Jörgensen 2009, 23–28.

Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa samoin kuin siitä lisensiaatintyönäni vuonna 1981 tarkastettu osa *Kuopion lehdistö 1918–1939* olivat alueellisia lehdistömonografioita. Niissä Savon Sanomat oli osa Kuopion, Pohjois-Savon ja osin koko Itä-Suomen sanomalehdistöä, siis alueellista ja valtakunnallista lehdistökenttää. Kysymyksenasettelut olivat johdetut Suomen Sanomalehdistön Historia -projektin (SSLH) tavoitteista. Kuopion alueen lehdistöhistoria liittyi siten lehdistöhistoriallisen tutkimuksen valtavirtaan, jonka tavoitteena oli suomalaisen lehdistöinstituution historian kirjoittaminen.

Lähtökohtaisesti pysyttelin silloin historiatieteen ja historiantutkimuksen viitekehyksessä. Lehdistöhistoria oli yksi historiatieteen tutkimussuuntauksista ilman erityistä viestintäteoreettista kysymyksenasettelua.

Kun sain tehdäkseen Savon Sanomien 100-vuotishistorian vuonna 2006, oli lehdistöhistorialle jo toinenkin kotipaikka mediahistorian lavealla ja rajoiltaan epämääräisellä kentällä. Mediahistorioitsijoille *Savossa Savon Sanomat* on tarkemmin sanoen mediumin eli yhden tiedotusvälineen historia, sillä mediahistorian tutkimuskohde on lähtökohtaisesti yhtä tiedotusvälinettä laajempi. Lisäksi mediahistorian tutkijat pitävät ainakin toista jalkaansa viestintätieteiden puolella. Viestintätieteiden tutkimuskohteita ovat media, informaatio ja vuorovaikutus sekä viestintävälineet ja niiden sisällöt. Niiden tutkimustraditiot liittyvät humanistisiin tieteisiin, yhteiskuntatieteisiin, käyttäytymistieteisiin tai taiteen tutkimukseen.

Ensimmäisellä kerralla tutkimusosuuteni tuli siis määritellyksi 1970-luvun puolivälin tutkimustilanteessa, jolloin itse SSLH-projektikin oli aluillaan. Projektin perustutkimuksen tarpeita varten analysoitiin kaikkien kuopiolaislehtien kirjoittelua kvantitatiivisin menetelmin. Suuri osa työläistä mittauksista tehtiin tutkimusapulaistyönä ja otantana. Näitä olivat sisällön jakautuminen eri sisältökategorioihin, uutisten sisällön rakenne ja ulkomaan uutisten suunta.

Aloitin työn vuonna 1977 omana tutkimusapulaisena tekemällä itse systemaattisesti pääkirjoitusluokitukset. Lehtinumeroita kertyi selattavaksi huikeman suuri määrä, sillä lehtiä oli 11 ja aikarajaus 50 vuotta. Olin siis pitänyt kirjaimellisesti jokaista lehtinumeroa käsissäni enkä silti hukkunut aineistooni. Voin sanoa tunteneeni tutkimusmateriaalini läpikotaisin. Silti en voi kehuskella, että kirjoittelua koskeneiden rakenneselvitysten lintuni olisi kohonnut siivilleen ja näyttäytynyt todella uutena relevanttina synteesinä.

1970-luvun alkuvuosina tapahtunut suuri muutos lehtien kilpailutilanteessa, uusi painotekniikka ja suurinvestointien vaikutus yritysrakenteeseen, journalismin ja strategian muutos olivat liian lähellä ensimmäisen teokseni kirjoittamisajankohtaa eli vuosia 1977–1980. Näkökulma Savon Sanomien ykköslehtikehitysprosessiin jäi kapeaksi, sillä fokukseni ei ollut yksin Savon Sanomissa.

Kuten myöhemmin tulee esille, SSLH-projektin päätavoitteena oli lehdistön taustasidonnaisuuden ja maailmankuvan muutosten selvittäminen. Oma varsinainen tutkimuskohteeni oli viimekädessä puoluepoliittisen sidonnaisuuden muutokset. Tarkastelin kuopiolaislehdistöä paitsi osana itäsuomalaista lehtikenttää myös osana puolueidensa lehdistöpolitiikkaa ja puoluelehtikenttää.⁴

⁴ Piironen 1981, 1–4.

Lehtikenttä oli tuolloin käsityksissäni enemmän puoluepoliittinen kuin liike- tai markkinataloudellinen käsite.

Sanomalehtien poliittinen funktio siis korostui 1970-luvulla aloitetussa tutkimustyössäni, mutta se oli lehdistöhistoriallisen tutkimuksen ajattelua ohjaava tutkimusparadigma yleisemminkin. Puoluelehtiparadigma vei mukanaan, koska tutkittavat lehdetkin olivat selkeästi puoluelehtiä sotavuosiin saakka ja niissä säilyi puoluelehden piirteitä koko tutkimuskauden ja käytännössä ylikin, 1980-luvun loppuun saakka.

Aloittaessani vuonna 2006 oli näkökulmani puolueisiinkin toisensuuntainen. Koetin katsoa puoluetta ja sen kehitystä sanomalehdestä päin, lehden taustavaikuttajien ja toimijoiden silmin ja kuulostellen heidän erilaisia henkilökohtaisia, aatteellisia ja poliittisia, osuustoiminnallisia sekä liiketaloudellisia motiiveita.

Aate- ja opiniohistoriallinen näkökulma siis hallitsi 1970-luvulla lehdistöhistorian tutkimustilannetta ja lähtökohtia. Kuten Raimo Salokangas on hahmotellut, tutkimuksen painopiste on laajentunut välinehistoriasta eli yksittäisten tiedotusvälineiden ja tiedotusvälineinstituutioiden kuten lehdistön tai vaikkapa Yleisradion ja television historiasta. 1990-luvulla ryhdyttiin puhumaan mediahistoriasta.⁵ Mediahistorian näkökulma on lähtökohtaisesti välineiden välinen. Vielä laajempiin synteeseihin pyrkii viestintähistoria. Silloin puhutaan mediahistorian ja kulttuurihistorian kokonaisuudesta, jolloin mediaa ja viestintää tarkastellaan kulttuurisessa kontekstissa yhtä aikaa sekä historiallisesti pitkäikäisesti eri viestinnän muotojen kanssa poikittain.⁶

2000-luvun tutkimuksen kuuluttamaa mediahistoriallista näkökulmaa ei 1970-luvulla ollut eikä tiedostettu, sillä radio ja televisio eivät merkinneet viestinnän vallankumousta samalla tavalla kuin 1990-luvulla digitaalinen tiedon siirto ja internet. Moderni median käsite oli tuolloin liki tuntematon; ei puhuttu median ylivallassa saati mediayhteiskunnasta. Norjalaisen lehdistön ja median historiantutkijan Hans Fredrik Dahlin mukaan käsitteet ennen media-termin läpilyöntiä rakentuivat toisin. Käypäiset termit olivat massayhteiskunta, joukkotiedotus ja massakulttuuri.⁷

Dahl ja toinen norjalainen mediahistorioitsija Henrik G. Bastiansen määrittelevät mediahistorian käsitteen media-käsitteen kulttuurihistorian kautta. Media tulee latinan sanasta *medium*, ”keskellä”, siis jokin joka on olemassa jonkin muun olemassa olevan keskellä. Se tarkoittaa eräänlaista välissäolevaa todellisuutta, jossa syntyy yhteyksiä ihmisten ja toimijoiden välille. Median sisältö on siten sukua toiselle yhteyksien luojalle, kommunikaatiolle, joka tulee latinan sanasta *communicare* ”yhdistää, tehdä yhteiseksi”. 1920- ja 1930-luvuilla communication-käsite kytkeytyi yhteen *mass*-käsitteen kanssa ja muutama vuosi-

⁵ Media-sanan määrittelystä Kuutti 2006. Medialla tarkoitetaan joukkoviestintä tai joukkoviestimiä kollektiivisena ilmiönä, mutta myös yksittäistä tiedonvälittämistä harjoittavaa yksikköä tai kanavaa sekä fyysisteknistä ympäristöä tai menetelmiä. Mediatiede sen sijaan on Kuutin mukaan selkeästi median taidekäytön tutkimusta. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnassa on mediatieteen professuurikin.

⁶ Salokangas 2005, 483–492.

⁷ Scannell 1996. Scannell on mediahistorioitsija ja brittiläisen Media, Culture and Society -lehden päätoimittaja.

kyymen myöhemmin yleistyi termiksi *mass communication*. Mass eli suomennettuna joukko-aspekti jäi sivuun mediatutkimuksen kehittyessä tieteenä.⁸

Suomalaiset tiedotustutkijat onkivat ja suomensivat terminsä amerikkalainen tiedotustutkimuksen valtavrasta. Tutkimussuuntana amerikkalainen mass communication research (MCR) hylättiin Suomessa 1970-luvulla, ja muutama vuosikymmen myöhemmin käsitteet joukkotiedotus ja joukkoviestintä korvautuivat kaiken kattavasti sanalla media. Terminä media tosin tuli viestintäteoreetikkojenkin kielenkäyttöön vasta 1960-luvulla. Ensimmäisenä kulttuurifilosofi Marshall McLuhan analysoi mediaa viestintäteknologian kulttuuristen vaikutusten näkökulmasta. Hän piti kaikkia viestinnän välineitä – puheesta alkaen – ihmisen jatkeina, kuten hänen kuuluisin teoksensa *Understanding Media: The Extensions of Man* nimikin viestii. Siinä katsannossa media ei ole vain informaation välittäjä vaan se muovaa kulttuurisesti yhteiskuntaa. Viestintätutkimuksen paradigmaksi kulttuuritutkimus tuli 1980-luvulta lähtien.⁹

Aloittaessani Savon Sanomain 100-vuotishistorian kirjoittamisen maaliskuussa 2006 sain huomata, ettei tutkimusta voinut luontevasti jatkaa siitä mihin edelliskerralla jäin. Ennen itseään savolaisena instituutiona pitäneestä lehdestä oli tullut ylimaakunnallisen pörssiyrityksen tulosyksikkö, keskustan äänenkannattajasta sitoutumaton, ja strategia, journalistiset käsitykset, työtapo ja jopa levikkialue olivat muuttuneet. Pelkästään muutokseen keskittyminen olisi ollut vain nykytilanteen selitystä ikään kuin lehden satavuotisella kehityskaarella ei olisi ollut historiallista merkitystä. Mielestäni Savon Sanomat ansaitsi perusteellisen 100-vuotishistorian eikä vain median rakennemuutokseen¹⁰ keskittyvää lähistoriaa.

Tutkimusparadigman muutoksen lisäksi tutkimustilanne oli 2000-luvulla olennaisesti parantunut kertyneen tutkimuskirjallisuuden ansiosta. Oli ilmestynyt perusteellisia puoluehistorioita, joista etenkin Maalaisliiton–Keskustapuolueen viisiosainen teossarja oli tutkimustyöni kannalta tärkeä. Perustutkimusta lehdistöstä oli runsaasti, toisin kuin 1970-luvulla. Oma lukunsa oli sanomalehdistöä koskevan digitaalisen aineiston runsaus ja saatavuus.

Kuopiolaislehdistön historia kirjoitettiin 1970-luvun viimeisinä vuosina kahden kirjoittajan voimin. Toinen eli silloinen maisteri Matti Kinnunen¹¹ kirjoitti autonomian ajan osuuden ja minä samoin historian maisteri itsenäisyyden ajan osuuden. Jako oli käytännöllinen, ei välttämättä rakenteellinen. Toki itsenäistyminen ja käydyt sodat muuttivat suuresti paikallisia lehtioloja, poliittista ilmapiiriä ja talouden reunaehdoja, joten työnjako oli sisällöllisesti perusteltu.

Savon Sanomat osittui kahden kirjoittajan kesken. Teossarjan osien sisälön rakenne oli kuitenkin tyystin erilainen, sillä ensimmäisen osan kirjoittaja

⁸ Bastiansen–Dahl 2003.

⁹ Scannell 1996; Pietilä V. 2004, 137–164; Salokangas 2005. – McLuhanin teos on suomennettu nimellä Ihmisen uudet ulottuvuudet. McLuhan 1968. Tiedotustutkimuskin on jo terminä vanhentunut. Nykyisin vain Tampereen yliopistossa on viestinnän ja median tutkimuksen ja opetuksen oppiaineen nimenä tiedotusoppi.

¹⁰ Rakennemuutoksen käsitteestä ja rakennemuutospuheesta Haapala 2006, 91–124.

¹¹ Kinnunen 1982.

Matti Kinnunen oli jäsentänyt teoksensa systemaattisesti, mutta minä olin edennyt kronologisesti ja lehdittäin.

Kaikkien näiden syiden takia minun oli avattava Savon Sanomain arkistot uudelleen, jos mieli kirjoittaa satavuotiaasta sanomalehdestä ehyttä kehityskaarta. Käytettävissäni ollut aika ei tällä toisella kerralla mahdollistanut lehti-vuosikertojen selailua kuin valituista teemoista. Aivan mahdotonta olisi ollut jatkaa kvantitatiivisia sisällönmittauksia, vaikka juuri niiden todistusvoima muutoksen mittarina olisi todennäköisesti ollut edelliskertaa suurempi. Rakennemittausten aika oli ohi, sen sijaan oli tarve uudelle tulkinnalle.

Kun *Savossa Savon Sanomat* oli lähtökohtaisesti yleisteos, olen analysoinut vasta tässä esityksessä tutkimuskirjallisuutta ja laajentanut kirjallisuuskatsauksen lehdistöhistoriallisen tutkimustradition kuvaukseksi.

Tässä esityksessä paneudun lehdistöhistoriallisen tutkimuksen paradigmojen ja näkökulmien muutoksiin. Olen analysoinut tutkimuksen ja lehdistön muutosta, lehdistöjärjestelmää ja lehdistöteorioita ja pitänyt mielessä, että omatkin tutkimukseni kuvastavat kahta erilaista tutkimusparadigmaa.

Erityisesti olen pitänyt tämän esityksen tehtävänä selvittää:

1. Mikä on lehdistöhistorian paikka ja tutkimuskohde mediahistorian kentässä ja suhteessa yhä laajenevaan mediakulttuurin tutkimuksen valtavirtaan.
2. Kuvata median rakennemuutosta ja sen vaikutusta mediahistorialliseen tutkimukseen ja näkökulmiin.

Lisäksi tämä esitys toimii johdatuksena ja yhteenvetona varsinaiseen tutkimusosaan, joka on julkaistu vuonna 2007 nimellä *Savossa Savon Sanomat. Sanomalehti Savon Sanomat 100 vuotta 1907–2007*.

1.2 Näkökulman muutos

Aloittaessani työn maaliskuussa 2006 oli kulunut jo liki 20 vuotta suomalaisen lehdistöhistorian perusteoksen, 10-osaisen lehdistön historian (SLH) ilmestymisestä. Se oli ilmestynyt vain hetkeä ennen sanomalehtien omistuksen ja rakenteen uudelleenjärjestelyä, mutta myös suuren yhteiskunnallisen murroksen kynnyksellä.

SLH-sarjan jälkeen lehdistön historiallinen tutkimus hiipui historiatieteissä, mutta historia-aiheet löydettiin uudestaan viestintätieteiden helmoissa ja etenkin journalistiikan tutkimuksessa. Lehdistön rakenteen muutoksesta ei silti ollut eikä ole vielääkään perusteellista analyysia.

Savon Sanomain 100-vuotishistoriaa ei ollut tarkoitus kirjoittaa journalistiikan viitekehyksessä, vaan lähestyä yhtä tiedotusvälinettä kokonaisuutena perinteisin historiantutkimuksen menetelmin.

Juhlavuonna 2008 lehdessä päättyi yksi historian vaihe. Päätoimittaja Tapani Lepola saavutti eläkeikänsä ja juhluvuoden mittaansa hävisivät viimeisetkin

nimelliset rippeet lehteä aiemmin kustantaneesta yhtiöstä. Uusi Savon Sanomat Oy uusine päätoimittaja-toimitusjohtajineen aloitti emokonsernin Keskisuomalainen Oyj:n tuloksikkonä. Käytännössä Savon Sanomia kustantaneen yhtiön itsenäinen taival oli päättynyt jo vuonna 1996.

Yhden vaiheen päätyminen ja uuden alkaminen tarjoaa kirjoitusteknisesti helpon tavan rakentaa näennäisen loogista kokonaisuutta. Rajauksia, jaksotuksia ja näkökulmia on kuitenkin vain historiankirjoissa. Todellisuudessa muutos etenee rajattomana prosessina juhlavuosista ja rajapyykeistä huolimatta. Sata-vuotispyykinä en silti siirtänyt, vaikka uuden muutoksen mylly käynnistyi silmiäni alla kirjan viimeisiä lukuja kirjoittaessani.

Valitun näkökulman merkitys on historiantutkimuksessa noussut uudella tavalla tarkasteluun. Modernin historiatieteen isän *Leopold von Ranken* vaatimus oli, että historiantutkijan tehtävä on vain kirjoittaa miten asiat oikeasti olivat, ei opettaa, valistaa ja kaikkein vähiten ajaa omia tai toisten ideologioita tarkoituksellisesti.

Jorma Kalela lisää tähän kaikkien historioitsijoiden kunnia-asianaan pitämään objektiivisuuden perusohjeeseen sen merkitystä laajentavan edellytyksen. Kalela pitää Ranken perusohjetta mielekkäänä vain, jos ”historiantutkija pyrkii osoittamaan miten asiat oikein olivat erotukseksi siitä, miten niiden väitetään tai uskotaan olleen”.¹²

Pelkkä rekonstruktio ei vielä ole historiatiedettä, vaan kuten *Juha Sihvola* on tiivistänyt, tarvitaan aina myös tulkintaa, selittämistä, valintaa olennaisen ja triviaalin välillä. Juuri valinta vaatii näkökulman, joka sekä on väistämättä arvosidonnainen. Historia on menneisyyden kuvausta aina jonkin näkökulman, oletuksen, mallin tai teorian valossa.¹³

Kalela kritisoi vakiintunutta akateemista tiedenäkökulmaa, jonka metodologisena oppikirjana voi pitää *Pentti Renvallin* klassikkoa *Nykyajan historiantutkimus*. Kalela tarjoaa Renvallin tieteellis-objektiivisen tiedenäkökulman tilalle historianäkemyksiä. Sen mukaan historia on enemmän kuin lähteet: se on kulttuurin representaatiota.¹⁴

Historioitsijan on pyrittävä tiedostamaan ja kontrolloimaan oman aikansa ja itsensä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia reunaehtoja sen sijaan, että pyrkisi sammuttamaan itsensä, sulkemaan silmänsä nykyisyydeltä. Näkökulmien ei

¹² Kalela 2000, 51.

¹³ Sihvola 2003, 32–41.

¹⁴ Kokonaisvaltaista eksaktia lähdepohjaa ja ideaalista objektiivisuutta korostaneen Renvallin metodiopin voi nähdä historiatieteen vastauksena tilastollisilla suureilla operoivan sosiologian ja muiden yhteiskuntatieteiden haasteeseen. Ahtiainen-Tervonen 1996, 126–130. – Uusimpia historia- ja yhteiskuntatieteiden suhdetta käsitteleviä teoksia on sitemmin Kuopion yliopiston hyvinvointisosiologian professoriksi nimitetyn Matti Saaren toimittama teos *Historiallinen käänne*, jossa nykysosiologit, taloustieteilijät, sosiaalishistorioitsijat sekä sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan tutkijat pohtivat uuden yhteisen monitieteisen teoriapohjan tarvetta, kun toisaalta historiatieteessä on tapahtunut käänne poliittisesta historiasta sosiaalishistoriaan ja toisaalta sosiaalitetieteissä on 1990-luvulta lähtien ollut kiinnostusta pitkän aikavälin historiallisiin tutkimuksiin. Saari 2006.

kuitenkaan tarvitse erottua itse tuotoksesta, riittää että kirjoittaja tiedostaa monien näkökulmien olemassaolon.¹⁵

Kalelan mielestä historiantutkijan on oltava yhtä aikaa syyttäjän ja puolustusasianajajan rooleissa suhteessa tutkimuskohteeseensa. Hän tarkoittaa, että tutkijan on tehtävä oikeutta tutkimuskohteelleen. Se on mahdollista vain erilaiset näkökulmat tiedostamalla, sillä historiantutkimus on perusluonteeltaan olemassa olevan tiedon kriittistä arviointia ja kilpailua hallitsevasta diskurssista.¹⁶

Valitsemani näkökulman vaikeus liittyi juuri tähän ”kilpailuun hallitsevasta diskurssista”. En ehkä aloittaessani riittävästi tiedostanut median siirtymistä yhteiskunnallisesta diskurssista liiketalousdiskurssiin ja jos tiedostinkin, niin olin epävarma miten sen pitäisi ja pitäisikö näkyä tutkimusotteessani.

Sanomalehtien historiamonografioille on kautta aikain ollut ominaista, että kirjoittaja on löytynyt omasta talosta. Uusimmat historiateokset ovat silmiinpistävän usein historiatieteestä väitelleiden toimittajien tekoa. Niistä mallikelpoisimpia esimerkkejä ovat päätoimittaja Kari Hokkasen Ilkan, Lasse Kankaan Keskisuomalaisen ja Timo Mikkilän Maakansan/Suomenmaan tarinat. Samaan monografiatöiden valiosarjaan kuuluu Kalevan historia, samoin kuin tuoreimpiin lehtihistorioihin kuuluva Uuden Suomen historia, jonka kirjoittaja Jyrki Vesikansa on lehden entinen päätoimittaja.¹⁷

Kunnioittamani kollegat lienevät joutuneet jakamaan saman Kalelan kuvaileman ristiriitaisen ja syvästi eettisen vaatimuksen tehdä oikeutta tutkimuskohteelle. Sihvola pitää historiantutkimuksen perustehtävänä kertoa, miten meistä on tullut sellaisia kuin olemme ja siten edistää yksilön itsetutkistelua ja yhteisön itseymmärrystä. Siksi myös menneisyydessä kadotetut vaihtoehdot ovat tutkimuksellisesti tärkeitä.¹⁸

Työsuhde kuvattavaan organisaatioon tekee jo sinällään mahdottomaksi olla ulkopuolinen tarkkailija, ja vielä mahdottomampaa on olla ulkopuolinen, jos työsuhde on ollut pitkä kuten minulla, yli 30 vuotta. Omasta organisaatiosta kirjoittavalla on korvien välissä paitsi oikeaa hiljaista tietoa, myös juoruja, oletuksia ja pahoja puheita. Tietoisuus näkökulmien moninaisuudesta ja ristiriitaisuudesta on siten ollut erityisen tärkeää. Itsensä sammuttaminen renvällisessä mielessä pitää sisällään oletuksen, että ihminen on läpeensä rationaalinen olento. Oman organisaation historiantutkija joutuu kuitenkin tiedostamaan myös tunnetasonsa, tekemään tiliä oman henkilökohtaisen historiansa kanssa ja erityisen herkästi tiedostamaan oman subjektiivisuutensa. Tiedostettua subjektiivisuutta sopii pitää lähdekritiikin muotona.

¹⁵ Kalela 2000, 18, 51.

¹⁶ Kalela 2000, 67–73.

¹⁷ Hokkanen 2006; Kangas 2007; Mikkilä 2008; Suistola 1999; Vesikansa 1997 ja 1995. – Mikkilä väitteli vuonna 2000 Artturi Leinosesta. Vesikansan lisensiaatintyö Uuden Suomen viimeisistä vaiheista tarkastettiin vuonna 1995 eli hänen päätoimittajakautensa jälkeen. Kalevan historian kirjoittaja, dosentti Jouni Suistola on lehdistöaiheesta väitellyt historian tohtori ja Kyproksella sijaitsevan Near East Universityn professori, muttei kuitenkaan taustaltaan toimittaja. Mikkilä 2000. – Myös Turun Sanomain sisältölähtöisen 100-vuotishistorian on kirjoittanut lehden päätoimittaja Raimo Vahtera. Vahtera 2004. – Keskipohjanmaa -lehden pitkäaikainen päätoimittaja Pentti Pulakka ehti kirjoittaa lehdestään kaksikin historiikkia. Pulakka 1977 ja 2000.

¹⁸ Sihvola 2003.

Epistemologisesti juuri tämä objektiivisuuden perimmäinen mahdollisuus on yhteiskuntaa ja kulttuuria tutkivien tieteenalojen perustavanlaatuisin ero luonnontieteisiin. Historiankirjoittaja ei voi olla oman kulttuurinsa ulkopuolella, sillä juuri sen kulttuuripiirin käsitykset historiasta ovat hänen lähtökohtiaan. Omat ennakkonäkemykset voi vain pyrkiä tunnistamaan ja pitämään ne kontrollissa.¹⁹

Kun suuri osa Savon Sanomien omistuksesta vuonna 1988 alkaneen nurkanvaltausoperaation ja sen torjumisen jäljiltä oli siirtynyt ensin pelastajiksi rientäneiden 12 lehtiyhtiön muodostaman sijoitusyhtiö Pro Lehdistön, sittemmin neljän lehtiyhtiön käsiin ja lopulta määrävään asemaan nousseen Keski-suomalainen Oyj:n haltuun, samassa tahdissa myös päätösvalta siirtyi uusille omistajille. Kun päätökset tehtiin vuosi vuodelta yhä kauempana ja suljetummissa piireissä, instituution historiankirjoittaja joutui pulaan. Lähteet kuihtuivat ja moniportaistuivat, sillä enää ei ollut omia itsenäisiä hallintoelimiä eikä omaa strategiaa. Lähdemateriaalin oheneminen ja lopulta katoaminen sisäpiirisuojatusti pörssiyrityksen arkistoihin oli tämän työn, mutta yleisemminkin lähihistorian kirjoittajan metodinen ongelma.²⁰

Savon Sanomat oli sopeutumaan joutunut osapuoli. Jouduin kysymään, mihin asti oli perusteltua pitää kiinni savonsanomalaisesta näkökulmasta ja pitää sitä historiallisesti merkittävänä. Usein voittajien historioissa on kehitykselle vain yksi mahdollinen suunta, jota sanotaan arkikielessä jälkiviisaudeksi. Kehityksen ainoa mahdollinen suunta on determinismia, ja jälkiviisauden valossa lisäksi teleologista eli ajan kulumiseen liittyy jokin tarkoitus. Häviäjän on oikeutettu saamaan historiansa oikeutta tehden, ilman että historioitsija häikäistyy voittajien kaukonäköisyydestä.²¹

Halusin siis pitää näkökulmani jääräpäisesti Savon Sanomissa viimeiseen saakka. Kun emoyhtiö Keski-suomalainen Oyj kirjoitutti samanaikaisesti omaa historiaansa, ei ollut mitään syytäkään ryhtyä katsomaan Savon Sanomia Keski-suomalaisen silmin. Keski-suomalaisen historia eikä sen käsikirjoitus ei ollut kirjoitusaikana käytettävissäni.

Lähihistorian tutkimuksen metodisia ongelmia kuten lähdemateriaalin puutetta on pohdittu etenkin poliittisessa historiassa. Kun häviäjä ei jätä jälkeensä lähteitä, saako menettäjä historiassa äänensä kuuluville? *Vesa Vareksen* mielestä ilmiöiden valikoituvuuden – kuva historiasta on voittajien luoma ku-

¹⁹ Kalela 2000, 14, 56–62, 71.

²⁰ Kirjallisten lähteiden aiemmin monitahoinen ja nyansseihin kohdistuva sisältö ohenee monista syistä. 1990-luvulla ei enää laadittu entisenkaltaisia historian tutkimusta palvelevia yleisiä ja informatiivisia vuosikertomuksia, sillä pörssin muuttuneiden vaatimusten vuoksi vuosikertomusten piti palvella ennen muuta sijoittajia. Kirjallinen aines on muuttunut ja moninaistunut myös osakeyhtiölain ja kirjapitolain muutosten vuoksi sekä atk-pohjaisen arkistoinnin ja it-tekniikan voittokulun myötä. Määrällisesti materiaali kylläkin on kasvanut räjähdysmäisesti. Sanomalehtien arkistot eivät liene muuallakaan tutkijain kannalta kultakaivoksia, mutta Savon Sanomissa yhtiön statuksen muutos hävitti oman arkiston muodostamisen, järjestämisen ja säilyttämisen tarpeen. Organisaatio liukeni olemattomiin eikä yrityksen sisäistä ”kulttuuria” ylläpitävää hallintohenkilökuntaa, talousjohtoa, henkilöstöpäälliköitä, sihteereitä ja vastaavia lopulta ollut olemassakaan.

²¹ Kalela 2000, 112–115.

va, edesmenneiden historioitsijasukupolvien ”kuolleen käden” aikaansaannosta, kuten ajatuksen muotoilee *Edvard Hallet Carr* – ongelma on lähihistorian kirjoittajan kannalta erittäin monimutkainen. Häviäjistä voi tulla marttyyreita ja heidän kohtaloistaan vetoavaa draamaa. Yleisetkin totuudet muuttuvat kun maailma muuttuu. Olennaista on kuitenkin varoa, ettei voittaneen ilmiön merkittävyyttä projisoida menneisyyteen.²²

Lähihistorian kirjoittajalle jää ylivertainen, joskin useimmiten ainoa käytettävissä oleva lähderyhmä eli haastattelut. Haastattelu on hyvin ongelmallinen lähde, jos haastateltava puhuu omassa asiassaan. Haastattelutieto on usein jälkiviisasta ja sitä värittävät oletetut oman aikakauden reaktiot. Yrityksen ja erityisesti pörssiyrityksen hallitusta sitovat vielä sisäpiirisäädöksetkin. Haastattelujen kohdalla lähdekritiikki on erityisen tärkeää, olipa sitten haastateltavalla peiteltävänä omia virheitä tai johdateltavanaan asiankulku toteutuneen lopputuloksen näkökulmasta.

Hyvä journalisti osaa varautua haastateltavien vedätysyrityksiin, joten journalistinen työote on historian tutkimukselle hyödyllinen. Lehtijutun kirjoittamisen ja historian kirjoittamisen välillä ei esimerkiksi *Martti Häikiön* mielestä ole periaatteessa edes mitään eroa. Samat lähdekriittiset reunaehdot ovat molemmissa voimassa, sillä saadun tiedon merkittävyys on erikseen punnittava. Myös *Turo Uskali* on pohtinut lehtijutun ja historian kirjoittamisen eroa ja väittää, että suurin ero on työhön käytettävässä ajassa ja raportointiin varatussa tilassa.²³

Oma kokemukseni on, että haastattelutkin ovat aikasidonnaisia ja niitä voi tulkita myöhemmin toisesta näkökulmasta, edellyttäen tietenkin, että muistiinpanot on tehty huolella. 1970-luvulla olin tehnyt koko joukon haastatteluja apuvälineenäni matkalaukun kokoinen nauhuri. Onnekseni suhtauduin silloin niin kunnioittavasti tietolähteisiin, että olin miltei litteroinut haastattelut. Vuonna 2006 ne olivat aivan uudella tavalla tuoreita ja informatiivisia.

Kalelan mukaan juuri haastattelutieto voi olla hedelmällistä tietoa, sillä tutkijan on mietittävä lähdekriittisesti haastateltavan motiiveja kertoa ja muistaa. Haastattelutieto ei ole sinällään luotettavaa tai epäluotettavaa, vaan omalla erityisellä tavallaan informatiivista. Historiallisista todistuskappaleista tulee muutenkin lähteitä vasta sitten, kun tutkija käyttää niitä päätelmiensä perustana. Kaikki lähteet, kirjallisetkin, ovat siis lähtökohtaisesti mykkiä, vasta tutkijan kysymys saa ne puhumaan.²⁴

²² Vares 1995, 130–163. – Varesen esimerkkinä yleisten totuuksien katoavaisuudesta ovat Espanjan sisällissodan voittajat, joita harva enää pitää todellisina voittajina.

²³ Häikiö 1995, 277–293; Uskali 2003, 43–44. – Muistitiedosta historian tutkimuksen lähdemateriaalina keskusteltiin 1980-luvun puolimaissa, jolloin Suomen Historiallinen Seura käynnisti yhdessä Eduskunnan kirjaston kanssa kansanedustajien veteraanihaastattelut. Muistitiedon hyväksyminen myös historian tutkimuksen lähteeksi liittyi laajempaan ilmiöön, arjen historian ja mikrohistorian läpimurtoon akateemisen positivistisen historiakäsityksen rinnalle. Hietala 1986, 330–333; Luukkanen 1986, 328–330.

²⁴ Kalela 2000, 89–97. – Muistitiedosta historian lähteenä myös Kortti 2007, 44–47.

2 LEHDISTÖ JA MEDIA HISTORiantutkimuksessa

2.1 Kansallinen projekti

Vahva humanistinen tutkimusperinne, etenkin aatehistoria ja kirjallisuushistoria, ohjasivat pitkään lehdistöön kohdistunutta historiantutkimusta.

Vanhimmat lehdet olivat vahvasti kirjallisia, niitä toimittivat aikansa merkittävimmät kirjailijat ja julkaisijatkin olivat kirjallisuusseuroja. Tutkimustraditionkin vuoksi fokus pysyi 1950-luvulle saakka 1800-luvun lehdistössä. Lähi-menneyksyys ei ylipäättään kuulunut historioitsijoiden agendalle.

Akateemista historiantutkimusta kiinnosti sanoma eikä lähettäjä. Kun sanoma oli ensisijaista, vasta sanoman luotettavuuden arvioimisen kautta lähettäjästä tuli tutkimuksellisesti tärkeä.

Suomalaisen lehdistöhistorian tutkimuksen linjanvetäjä *Päiviö Tommila* kuvaa tieteen historian yleisesityksissään lehdistön ja lehdistöhistorian tutkimuksen kehittymistä aate- ja oppihistoriasta omaksi tutkimuskentäkseen. Tommila sijoittaa lehdistöhistorian aate-, oppi- ja opiniohistorian jälkeläisiin lehdistön yhteiskunnallisen tehtävän vuoksi.²⁵

Ensimmäiset lehdistöä lähteenä käyttäneet aate- ja opiniohistorialliset teettelliset tutkimukset julkaistiin jo 1910-luvulla. Esikoinen oli itsekin kirjailija ja kirjallisuusaiheesta väitellyt Arvid Mörne, joka selvitti ruotsinkielisen kansallisuusidean kehittymistä lehdistössä 1840-luvulta 1870-luvulle eli Saimasta Vikingeniin.²⁶

Sanomalehtien lähdearvo kiinnosti tutkijoita jo 1800-luvulla. Erityisen vi-reää jo 1800-luvun puolella oli suomenruotsalainen kirjallisuustutkimus, jolle ruotsinkielinen sanomalehdistö oli ruotsinkielisen kirjallisuuden alalaji. Mienlenkiinto lehdistöä kohtaan näyttäytyi tutkimusta palvelevan lähdemateriaalin kokoamisena. Ensimmäinen lehdistöbibliografia ilmestyi jo 1871. Sanomalehdissä julkaistujen artikkeleiden asiakortiston kerääminen aloitettiin 1880-

²⁵ Tommila 1988a, 10–11; Tommila 2000, 132; Tommila 1989, 250–255.

²⁶ Mörne 1916; Wrede 2005.

luvulla. Nyttemmin tämä Kansalliskirjaston ylläpitämä Historiallinen sanomalehtikirjasto on digitoitu vuoden 1900 loppuun saakka. Se palvelee vanhimman lehdistön tutkimusta edelleenkin.²⁷

Tutkimusta palveli myös vuonna 1900 julkaistu ensimmäinen sanomalehtimiesmatrikkeli. Suomen Sanomalehtimiesten liitto laati järjestyksessä toisen vuonna 1924 ja kolmannen vuonna 1937. Samainen palvelutehtävä oli myös vuonna 1935 ilmestyneellä Akseli Routavaaran toimittamalla Suomen sanomalehdistön bibliografialla. Muitakin lähdemateriaaleja julkaistiin, esimerkiksi Saiman lakkauttamiseen liittyneet senaatin pöytäkirjat.²⁸

Yrjö Nurmion autonomian ajan alun sensuuria käsittelevä väitöskirja vuodelta 1934 oli ensimmäinen varsinainen akateeminen lehdistöhistoriallinen tutkimus. Nurmion tiedetään suunnitelleen kokonaisesityksenkin tekemistä lehdistön vaiheista, tosin ajatus oli ollut esillä jo vuosisadan vaihteessa.²⁹

Tosin ennen Nurmion tutkimusta oli vuonna 1931 ilmestynyt Suomenkielellisistä Tietosanomista monografiateos, jonka tekijä oli T. K. Otava. Vaikka tämän Suomalainen Kirjallisuuden Seuran julkaiseman tutkimuksen fokus oli Antti Lizeliuksessa ja lehden kirjoittelussa, käsiteltiin siinä monipuolisesti myös lehden ulkoasua, ohjelmaa, levikkiä ja lehden saamaa vastaanottoa.³⁰

Nurmion sensuuritutkimukset liittyivät lehdistön lähdearvoon, mutta ne olivat myös aikakautensa historian tutkimuksen valtavirtaa. Sanomalehdistön luonne, tila ja asema ovat vaikuttaneet siihen, miten merkityksellisenä ja tärkeänä lehdistön tutkimista on pidetty ja toisaalta siihen ovat vaikuttaneet historiatieteen painotukset, tutkimuksen paradigma.

Suomessa historian tutkimus tieteenä ja samoin kuin historioitsijatkin olivat hyvin arvostettuja 1800-luvun jälkipuoliskolta toiseen maailmasotaan saakka. Historiankirjoitus palveli kansallista projektia oman kansallisen identiteetin luojana eikä yrjökoskislaista ”Suurta Kertomusta” tarvinnut kyseenalaistaa, kun Suomi todella itsenäistyi. Autonomian puolustusta venytettiin puolestaan J. R. Danielsonin (vuodesta 1906 Danielson-Kalmari) johdolla tarkoituksenmukaisuuden rajoille asti. Myös poliittis-valtiollisen ja suurmiehiä korostaneen tutkimussuunnan vastapainoksi kypsynyt lamprechtalainen, kollektiivis-kulttuurihistoriallinen yhteiskuntahistorian suunta Gunnar Suolahdesta ja Väinö Voionmaasta Eino Jutikkalaan nivoutui hyvin tutkimuksen suomalaiskansalliseen peruslinjaan. 1920- ja 1930-luvuilla kansalliset aiheet korostuivat ulkoisistakin syistä, kun kulttuurisiteet Venäjään katkesivat. Kansallisen historiatieteen asema institutionalisoitui ja vahvistui Suomen historian oppituolien myötä. Ensimmäiset Suomen historian professorit olivat Einar W. Juva Turun yliopistossa vuodesta 1929 ja Jalmar Jaakkola Helsingin yliopistossa vuodesta 1932.³¹

Lehdistö liittyi aatehistorian suuriin linjoihin ja siksi kiinnosti historian tutkijoita, mutta suurempi tie aiheeseen kävi politiikan kautta. 1800-luvun jälkipuo-

²⁷ Historiallisen sanomalehtikirjaston www-osoite on digi.lib.helsinki.fi.

²⁸ Tommila 1988a, 10–11; Suomen sanomalehtimiehet 1900; Suomen sanomalehtimiehet 1925, Suomen sanomalehtimiehet 1937; Nurmio 1947, 428–440.

²⁹ Tommila 1988a, 11; Leino-Kaukiainen 1984, 16–17; Nurmio 1934; 16; Litzen 2000.

³⁰ Otava 1931.

³¹ Tommila 2000, 67–74, 77–85; Tommila 2007.

liskon historianprofessorit olivat samalla poliitikkoja ja sanomalehtien toimittajia: historian professoreista Zachris Topelius oli Helsingfors Tidningarin toimittaja, Georg Zacharias Forsman eli Yrjö-Koskinen oli Helsingin Uutisten ja Kirjallisen Kuukauslehden päätoimittaja, näiden lehtien lisäksi Morgonbladetin ja Uuden Suomettaren perustaja sekä lisäksi senaattori ja valtiopäivämies, J.R. Danielson-Kalmari Valvojan päätoimittaja, valtiopäivämies, senaattori ja kansanedustaja ja vielä Suomalaisen puolueen puheenjohtajakin, Ernst Gustaf Palmén oli samoin Valvojan päätoimittaja ja valtiopäivämies ja kansanedustaja.³²

Ensimmäiset sanomalehdet syntyivät tiedeyhteisöjen reunamille, kuten Turussa ”Suomen historian isän” Henrik Gabriel Porthanin toimittamat Aurora-seuran lehdet eli Åbo Tidningarit ja A.I. Arwidssonin Åbo Morgonblad. Yliopiston professoreiksi päätyivät Saima-lehteä toimittanut ja julkaissut J.V. Snellman ja Mehiläistä, Litterturbladia ja Oulun Wiikkosanomia toimittanut sekä kymmentä muuta lehteä avustanut Elias Lönnrotkin. Pitkälle 1800-luvun jälkipuolelta saakka sanomalehtiä toimitti – ja niiden avulla politikoi – akateeminen eliitti. Vielä 1890 maan lehtimiehistä 40 prosentilla oli akateeminen loppututkinto³³.

Historianprofessoreita ei Palménin jälkeen nähty sanomalehtien päätoimittajina, tosin Uuden Suomettaren/Uuden Suomen lyhytaikaisesta päätoimittajasta A.H. Virkkusesta tuli Turun yliopiston ensimmäinen rehtori ja historian professori. Uuden Suomettaren ja Uuden Suomen päätoimittajana vuoteen 1922 toiminut finanssiopin professori ja kansantaloustieteilijä Ernst Nevanlinna oli kuitenkin Helsingin yliopiston historian dosentti ja lisäksi senaattori ja kansanedustaja sekä Suomalaisen puolueen puheenjohtaja.³⁴

Tiede, politiikka ja päätoimittajuus kylläkin yhdistyivät Hufvudstadsbladetin päätoimittajana vuodet 1974–1987 vaikuttaneessa Jan-Magnus Jansonissa. Ennen päätoimittajakauttaan Jansson oli Helsingin yliopiston valtio-opin professori ja tiedekuntansa dekaani sekä Ruotsalaisen kansanpuolueen puheenjohtaja ja kauppa- ja teollisuusministeri.³⁵

2.2 Tiedotustutkimuksen kirjallisuusjuuret

Kansallisen projektin kannalta sanomalehdistön luonne ja tehtävät muuttuivat 1900-luvun alussa toisarvoisempaan suuntaan. Fennomaaniset, svekomaaniset sekä yhteiskunnalliset aatteet ja lopulta puoluepolitiikkakin alkoivat viimeistään 1930-luvulla väistyä lehtien uuden tehtävän, uutisvälityksen tieltä.³⁶

Sanomalehti tosin sanoen alkoi arkipäiväistyä kulutushyödykkeeksi. Maksavat asiakkaat eli tilaajat olivat siinä katsannossa lehdille poliittisia käännäisiä tärkeämpiä. Lehdistöhistoriallisen tutkimuksen paradigman muutok-

³² Tommila 2000, 70–71; Klinge 1997b; Sainio 2000; Väisänen 2001; Vares 2003.

³³ Tommila 2001, 52–53; Tarkiainen 2007; Majamaa 1997; Klinge 1997a.

³⁴ Vares 2001; Vesikansa 1997, 271.

³⁵ Landgrén 2004a; Salminen 1988, 211.

³⁶ Esim. Tommila–Salokangas 1998 ja Mervola 1995.

seen vaikuttivat vahvat yhteiskuntatieteet, ja muutosvoimina olivat tiedotustutkimus ja poliittinen historia.

Kun sanomalehdistön määrä kasvoi ja oli suurimmillaan 1910-luvulla, ei akateemista väkeä tai edes ylioppilaita riittänyt toimituksiin, kuten Savon Sanomienkin perustamisvaiheissa jouduttiin karvaasti kokemaan. Vuonna 1925 vain 60 prosentilla toimittajista oli ylioppilastutkinto ja vuonna 1950 enää puolella.³⁷

Tarvittiin toimittajien ammattikoulutusta, ja se alkoi vuonna 1925 perustetussa Kansalaiskorkeakoulussa Helsingissä. Vaikka opinahjon nimi muuttui pian Yhteiskunnalliseksi korkeakouluksi, edes ylioppilastutkinto ei ollut pääsyvaatimuksena. Tutkinto oli kaukana akateemisesta eikä sitä juuri arvostettu, päätellen jo siitä, että runsaasta sisäänotosta huolimatta keskimäärin vain kuusi opiskelijaa vuodessa sinnitteli tutkintoon asti. Sanomalehtiopin opettajana oli vuosina 1927–1943 Yrjö Soini, joten henkinen yhteys kirjallisuuteen säilyi, olihan Agapetuksena tunnettu kirjailija-toimittaja Soini 1930-luvulla Suomen Sanomalehtimiesten Liiton ja sittemmin myös kirjailijaliiton puheenjohtaja.³⁸

Lehdistöhistorian velipuolen tiedotustutkimuksen historialliset juuret juontuvat siis toimittajien ammattiopetukseen ja Yhteiskunnalliseen korkeakouluun. Sitä kautta tiedotustutkimuskin liittyi humanistiseen ja kansalliseen tutkimustraditioon. Kun korkeakoulu sai Pohjoismaista ensimmäisenä vuonna 1947 alan oppituolin, löytyi sen tieteenalan vastine lähinnä saksalaisesta Zeitungskunde- tai Zeitungswissenschaft-traditiosta. Sanomalehtitutkimukselle professuuri ei suuria merkinnyt, sillä virkaa ei voitu vuosikymmeneen täyttää pätevien hakijoiden puuttuessa.³⁹

Toimittajakoulutuksen opettajista Eino Suova väitteli ensimmäisenä Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa – kirjallisuushistoriassa. Suovan vuonna 1952 tarkastettu sanomalehtiopillinen väitöskirja käsitteli Suomen sanomalehtien esikoista, *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* -lehteä, toki sanomalehdistön historian eikä kulttuurihistorian kannalta. Eino Suova voitiin vihdoin valita Suomen ensimmäiseksi alan professoriksi vuonna 1956.⁴⁰

Suomalainen tiedotustutkimus seurasi 1950-luvun loppuun saakka saksalaista 1900-luvun alussa syntynyttä ja historiallisesti suuntautunutta Zeitungswissenschaft-traditiota. Saksassa sanomalehtitiedettä olivat kehittäneet jo 1800-luvun lopulla sosiologit kuten Ferdinand Tönnies ja Max Weber ja erityisesti Weberin oppilas Otto Groth. Alan ensimmäinen professuurikin oli saatu jo vuonna 1919. Groth väitteli vuonna 1915 Würthenbergin yliopistossa poliittisesta lehdistöstä ja laati 1920-luvulla neliosaisen saksalaisen lehdistöhistorian.⁴¹

Lehdistöä tutkittiin Suomessa akateemisesti vain kirjallisuushistorian ja Suomen kielen tutkimuksen tonteilla, sillä seuraavina ilmestyivät Eino Kauppinen *Morgonbladetia* käsittelevä väitöskirja vuonna 1955 ja Ilmari Kohtamäen väitöskirja August Ahlqvistin arvostelijantoiminnasta vuonna 1956. Molemmista

³⁷ Tommila 2001, 53; Vuorio 2007, 38.

³⁸ Salokangas 2003c; Salmelin 1985, 8; Vesikansa 2007a.

³⁹ Salokangas 2003c.

⁴⁰ Tommila 1988a, 11; Tommila 1989, 255; Suova 1952.

⁴¹ Rantanen 1997, 18–29, 129.

tuli kirjallisuuden professoreita, ei historian tai tiedotustutkimuksen. Tosin vain Kauppinen oli edes ehdolla tiedotustutkimuksen professuuria täytettäessä.⁴²

Eino Suova oli vastannut sanomalehtiopin opetuksesta vuodesta 1944 lähtien. Hänet tunnettiin ennen kaikkea pragmaattikkona, olihan hän taustoiltaan-kin toimittaja.⁴³

Journalistikoulutuksen vaikutteet saatiin Saksan lisäksi Skandinavian maista, etenkin Ruotsista, mutta suoraan myös Yhdysvalloista, sillä tsaarinval-
lan aikana moni lehtivaikuttaja joutui maanpakoon. Zeitungswissenschaft-
perinne jäi jo silkkaa heiveröisyyttään 1960-luvulla nuoren sukupolven, uudis-
tajien ja tieteellistäjien jalkoihin, kun saksalaissävyinen humanismi vaihtui
amerikkalaiseen sosiologiaan.⁴⁴

2.3 Ekspansiiviset yhteiskuntatieteet

Lehdistöhistoria joutui uuteen vaiheeseen, kun aate- ja mielipidehistorian tut-
kimuksessa ryhdyttiin laajemmin käyttämään lehdistöä lähteenä. *Päiviö Tommi-
la* pitää L.A. Puntilan vuonna 1947 julkaistua artikkelia 1860-luvun yleisen mie-
lipiteen muodostumisesta opiniotutkimuksen uranaukaisijana ja klassikkona.
Puntila liitti yleisen mielipiteen synnyn valistuneen ja poliittisesti valveutuneen
kansankerroksen muodostumiseen sekä arvioi lehdistön mahdollisuuksia toi-
mia yleisen mielipiteen heijastajana.⁴⁵

Sikäli Puntila oli aikaansa edellä, että saksalaisen Frankfurtin koulukun-
nan nimellä tunnettujen yhteiskuntateoreetikkojen sekä filosofien kriittisen kou-
lukunnan jälkikasvuun kuuluneen Jürgen Habermasin *Strukturwandel der Öffen-
lichkeit* -teos ilmestyi vasta vuonna 1962. Viestintätieteilijöiden, etenkin median-
tutkijoiden ja -teoreetikkojen nyttemmin uudestaan oivaltama Habermasin pää-
teos politiikan, lehdistön ja yleisen mielipiteen muotoutumisesta 1700- ja 1800-
lukujen Euroopassa ilmestyi suomeksikin vuonna 2004 nimellä *Julkisuuden ra-
kennemuutos*.⁴⁶

Tulevia näytti, että L. A. Puntilasta tuli Helsingin yliopistoon vuonna 1945
perustetun valtiotieteellisen tiedekunnan ensimmäinen poliittisen historian pro-
fessori vuonna 1952.

Aatehistorialliset lähtökohdat olivat myös Mikko Juvan sanomalehdistöä
runsaasti lähteinä käyttäneen väitöstutkimuksen perustana. Juvan väitöskirja

⁴² Kauppinen 1955; Kohtamäki 1956; Himanen 1985, 24. – Kohtamäki julkaisi myös
kulttuurihistoriallisen monografiatutkimuksen Viipurissa ilmestyneestä kirjallisuus-
lehti Kanavasta. Kohtamäki 1959.

⁴³ Himanen 1985, 27; Vesikansa 1997, 419, 438; Vesikansa 2007b; Pietilä J. 2008a. – Eino
Suovan puoliso Maija Suova oli maan ensimmäisiä naistoimittajia. Jos Suovaa pidet-
tiin pragmaattikkona, käytännöllisyyden sanansaattaja oli *Joka naisen niksikirjan* kir-
joittaja Maija Suovakin. *Joka naisen niksikirja* ilmestyi vuonna 1951 ja 13. painos otet-
tiin jo vuonna 1966.

⁴⁴ Salminen 2004, 40–46, 52–55.

⁴⁵ Tommila 1989, 255; Puntila 1947, 474–492; Eskola 2006; Kinnunen 1980, 30–37.

⁴⁶ Malmberg 2004, 38–74; Scannell 1996, 10–12; Habermas 2004.

sivistyneistön reaktioista uskonnollisen vapaamielisyyden murrosvuosina 1850- ja 1860-luvulla tarkastettiin vuonna 1950.⁴⁷

Niin Puntilan ja Juvan kuin Suovan, Kauppisen ja Kohtamäenkin tutkimusten fokus oli siis sadan vuoden takaisessa menneisyydessä.

Sotavuosiin saakka tieteen kirkkain ja isänmaallisin nimi oli ollut historia. Ensimmäinen valtio-opin professuuri oli saatu Helsingin yliopistoon vasta vuonna 1922. Historiatieteet olivat olleet yhteiskuntatieteiden kasvupohjana, olihan suomalaisen modernin sosiaalipolitiikan kehittäjä Heikki Wariskin väitellyt historiassa. Yhteiskuntatieteet vahvistuivat Suomessa ja kansainvälisesti sotien jälkeen ja 1950-luvulla. Valtio-oppi, sosiologia ja taloustiede toivat paitsi uusia tutkimusmenetelmiä ja loivat uutta tieteenteoriaa, tekivät pesäeroa muihin yhteiskuntaa käsitteleviin tieteisiin kuten historiaan ja oikeustieteeseen.⁴⁸

Yhteiskuntatieteiden johtava maa oli 1940-luvulta lähtien Yhdysvallat, josta moderni sosiologia ja sosiaalipolitiikka uusine tutkimusmenetelmineen rantautuivat Suomeen. Valtio-opissakin sosiologiaa lähellä olevasta behaviorisesta, lähinnä poliittisen käyttäytymisen tutkimuksesta, tuli keskeinen tutkimussuuntaus. Behavioraalisen suuntauksen huipentumaa edusti Tampereen yliopiston kautta Helsingin yliopiston valtio-opin professoriksi nimitetty Pertti Pesonen. Pesosesta tuli 1979 Aamulehden päätoimittaja.⁴⁹

Sanomalehtitutkimukselle modernin sosiologian tuliaisina olivat kvantitatiiviset sisällönanalyysimenetelmät. Niitä kokeilivat ensimmäisenä Suomessa vuonna 1957 Erkki Immonen sosiaalipolitiikan lisensiaatintyössään päivälehtien 1920-luvun alkoholipoliittisista kannanotoista sekä valtiotieteissä Jaakko Nousiainen vuonna 1958, jolloin hän tutki vuoden 1956 presidentinvaalipropagandaa. Nousiaisen väitöskirjatyö *Kommunismi Kuopion läänissä* oli ensimmäinen äänestyskäyttäytymisen perusteella poliittisia liikkeitä kartoittanut tutkimus.⁵⁰

Muiden yhteiskuntatieteiden eli sosiologian, valtio-opin ja taloustieteiden empiriaa korostavaa behavioraalista tutkimussuuntaa vastasi tiedotustutkimuksessa joukkoviestinnän vaikutuksia korostanut suuntaus. Se oli alkanut propagandantutkimuksesta pioneerinaan Harold D. Lasswell. Lasswellin kuuluisa yksilökeskeinen ja yhdensuuntainen viestintäkaavio *kuka sanoo, mitä, mitä kanavaa käyttäen, kenelle ja millä vaikutuksella* on iskostunut propagandatutkimuksen tunnukseksi. Amerikkalaisen MCR-perinteen tunnetuimpia edustajia olivat radion vaikutusta tutkinut Paul F. Lazarsfeld, sisällönanalyysin menetelmien kehittäjä Bernard Berelsson, Carl Hovland ja Wilbur Schramm, tiedotustutkijoiden keskeisin hahmo ja lehdistöteorioiden rakentaja.⁵¹

Yhteiskuntatieteiden nousu pani etenkin poliittisen historian miettimään omaa rooliaan, sillä nousijat eivät historiatieteiden tukea tuntuneet tarvitsevan. L.A. Puntilan historianäkemykset pohjautuivat valtiokokonaisuuteen ja sen kokonaisvaltaiseen edistämiseen. 1960-luvulla aloittanut Turun yliopiston poliittinen historia kehittyi omaksi koulukunnakseen keskittyen enemmänkin politi-

⁴⁷ Juva 1950.

⁴⁸ Allardt 2000, 496–504, 506–507.

⁴⁹ Allardt 2000, 508–510.

⁵⁰ Tommila 1988a, 11; Immonen 1957.

⁵¹ Pietilä V. 1997. 156–192; Rantanen 1996, 41.

kan kuin valtion historiaan. Yhteistä näille poliittisen historian koulukunnille kuitenkin oli tutkimuksen painopisteen siirtyminen ”uusimpaan aikaan”. Lähihistoriasta tuli uusi ja kiinnostusta nostattava tutkimusalue.⁵²

Poliittinen historia imi teoreettis-metodologisia vaikutteita yhteiskuntatieteistä, ja jonkinasteinen vanhan ja uuden historian sekä historian ja sosiologian välinen taistelutilannekin saatiin aikaan. Historiatieteen asemasta ja metodeista käytiin 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa yleisemminkin vilkasta keskustelua, jolloin vastakkain olivat historian perinteiset selitysmallit ja säännönmukaisten, kollektiivisten sekä yhteiskunnallisesti relevanttien ilmiöiden kvantifioiva tutkimustapa. Kiista palautui vuosisataiseen positivismiin ja historismin väliseen otteluun.⁵³

Poliittisen historian yhteiskuntatieteellistyminen ja poliittista käyttäytymistä tutkivien yhteiskuntatieteiden esiinmarssi näkyivät uudenaikaisena tutkimusotteena lehdistön historiaan ja etenkin lehdistön esittämiin mielipiteisiin. Puntilan koulukunnan piiristä eli Helsingin yliopiston valtiotieteellisestä tiedekunnasta tuli useita lehdistöhistoriallisia väitöskirjoja. Ensimmäisiä olivat Lauri Hyvämäen, Rein Marandin ja Seikko Eskolan väitöskirjat vuosilta 1964 ja 1965.

Hyvämäki käsitteli tutkimuksessaan *Suomalaiset ja suurpolitiikka* Venäjän diplomatiaa vuosina 1878–1890 sanomalehdistön valossa, mutta Ruotsissa asuva virolaissyntyinen Rein Marandi jo avasi Ruotsin jatkosodan aikaiset lehdet tutkimusmateriaaliksi.⁵⁴ Seikko Eskola tutki pääasiassa historialliskvalitatiivisin menetelmin Ruotsin lehtien mielipiteitä Suomesta ensimmäisen maailmansodan aikana.⁵⁵

Lehdistön käyttäminen poliittisen historian lähteinä oli niin innostava ajatus, että Nordisk Sommaruniversitet eli Pohjoismaiden kesäakatemia perusti erityisen lehdistötutkimuspiirin kevättalvella 1964. Mukana oli opiskelijoita ja valtiotieteilijöitä Pertti Pesosesta Klaus Mäkelään, Pertti Hemánukseen ja Seikko Eskolaan. Piirissä perehdyttiin – levikkitutkimuksistaan tunnetuksi tulleen Päiviö Tommilan historiallisten tutkimusaiheiden lisäksi – amerikkalaisen MCR:n tutkimusongelmiin, mittaaviin menetelmiin sekä sisällön analyysiin, joista esitelmöivät toimittaja Pentti Särnä, väitöksensä kynnyksellä ollut Olavi Borg ja edellisvuonna lehdistö- ja tiedotusopin professoriksi nimitetty Raino Vehmas. Särnän mielestä lehdistötutkimuksen tuli perustua mittaamiseen ja vaikka ei olisikaan valmiita tekniikoita, niitä saattoi lainata ”eri tieteistä ja sosiologistieteiden yhteisvarastosta”.⁵⁶

⁵² Soikkanen 2005, 8, 13–16, 20–21; Eskola 2006. – Professuurien oppialoiksi oli määritelty uusimman ajan poliittinen historia, ja uusimmalla ajalla tarkoitettiin alun perin Haminan rauhan jälkeistä aikaa. Lähihistorian käsite tietenkin muuttuu; nyttemmin sillä on tarkoitettu Berliinin muurin murtumisen jälkeistä aikaa. Esim. Soikkanen 2005, 27–28 ja Henrik Meinander Yle-TV1:n haastattelussa 25.11.2008 klo 7.50.

⁵³ Tommila 2000, 133; Tommila 1989, 211–212; Töttö 2004, 56–59; Kirkinen 1987, 74–80.

⁵⁴ Marandi 1964; – Marandia oli innoittanut englantilaisen Anthony F. Uptonin samoihin aikoihin ilmestynyt *Finland in Crisis 1940–1941*, joka ilmestyi suomeksikin nimellä *Välirauha* ja jossa oli käytetty suomalaisia lehtiä lähteinä.

⁵⁵ Uola 2004; Hyvämäki 1964; Eskola 1965.

⁵⁶ Muistio Pohjoismaiden kesäakatemia lehdistötutkimuspiirin kokouksista 30.1.1964, 13.2.1964, 5.3.1964, 9.4.1964. SSLH ark. Aa 14. HYK.

Sosiologiasta väitellyt Raino Vehmas oli ensimmäisiä, joka käytti ”yhteisvarastosta” lainattuja sisällönanalyttisiä tilastollisia menetelmiä. Hänen tutkimuksensa käsitteli sanomalehtien ulkomaanaineistoa. Vehmas samoin kuin rikosaineistosta väitellyt Pertti Hemánus tekivät kvantitatiiviset sisällön analyysinsä vuoden 1961 suomalaisista sanomalehdistä.⁵⁷

2.4 Lehtien lähdearvo

Lähdekriittiset lähtökohdat olivat olleet myös Päiviö Tommilan mielessä hänen julkaistessaan vuonna 1963 tutkimuksen ja lähdejulkaisun *Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860*. Tommila kiinnitti huomiota siihen, ettei oppi- ja aatehistoriaa tai poliittista ja kulttuurihistoriaa tutkittaessa ole selvitetty lehtien levikkiä ja sama koski itse sanomalehtitutkimustakin. Lehtihistoriatkin – ne harvat joita oli olemassa – keskittyivät Tommilan havainnon mukaan sisällön selostamiseen.⁵⁸

Lehtiyhtiöt kiinnostuivat lehtiensä historioiden kirjoittamisesta ymmärrettävästi lähinnä tasavuosisjuhliensa läheystyessä. Niin kauan kuin lehdistö oli iältään nuorta, ei historian kirjoittaminenkaan tullut ajankohtaiseksi. 1880-luvun ja vuosisadan alun lehtien perustamisallaan takia 1950-luvulle osui erityinen 75- ja 50-vuotisjuhlakirjojen tihentymä.

Tyypillisestä esimerkistä käynee vuonna 1961 ilmestynyt Etelä-Saimaan 75-vuotishistoria. Kirjoittaja oli entinen päätoimittaja Jyrki Mikkonen, jonka mielestä lehtihistorian pitikin olla oman aikansa kronikka ja selostaa tapahtumatodellisuutta.⁵⁹

1950-luvunkaan lehtihistoriat eivät aina olleet harrastajavoimin koottuja juhlakirjoja. Maan suurin sanomalehti näytti muille esimerkkiä ryhtyessään 1930-luvulla kirjoituttamaan edeltäjänsä Päivälehdessä historiaa. Ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1939 eli Helsingin Sanomien 40-vuotistaipaleen kunniaksi ja viimeinen lehden 50-vuotisjuhlille. Päivälehdessä historian kirjoittajaksi oli tosin Eero Erkkö pyytänyt ”taisteluväljeään” Juhani Ahoa jo heti Päivälehdessä lakkauttamisen jälkeen vuonna 1904. Aamulehdessä 75-vuotishistoria oli myös tutkijan tekoa, Filosofian liseniaatti Kirsti Arajärven kaksiosainen Aamulehdessä historia ilmestyi vuosina 1956 ja 1961.⁶⁰

Myös Savon Sanomat pani alulle 50-vuotishistoriansa kirjoittamisen eikä valinnut kirjoittajaa omien toimittajiensa joukosta, vaan kiinnitti tehtävään paikallisen yrityshistorioitsijan, historianlehtori Eero Hietakarin. Hietakarin työ kuitenkin jäi kesken.

⁵⁷ Vehmas 1964; Hemánus 1966.

⁵⁸ Tommila 1963, 5, 10.

⁵⁹ Mikkonen 1961, 5. – Samanlainen lähtökohta sanomalehdestä aikansa ja paikkakuntansa peilinä oli Martti Turtolan Keski-Uusimaan historiikissa, joka on sekoitus koti-seutulukemistoa ja lehden vaiheita. Turtola 2000.

⁶⁰ Rytönen 1940, 1946, 1949a; Arajärvi 1956, 1961. – Alli Rytönen myös väitteli Päivälehdessä poliittisesta linjasta. Rytönen 1949b.

Maan vanhimpiin sanomalehtiin kuulunut Keskisuomalainen sai kunnian olla lehdistöhistorian uusien menetelmien koekakkuna. Lehtiyhtiö oli tilannut jo lehden 75-vuotisjuhliin L. A. Puntilta suppean yleisesityksen, mutta sata-vuotisjuhlateokselle oli etsitty kirjoittajaa vuodesta 1961 lähtien. Työ ja tekijä kohtasivat vasta 1964, jolloin tehtiin sopimus lehdistöhistorian pioneerin Päiviö Tommilan kanssa. Tavoitteeksi tuli seikkaperäinen, koko maakunnan lehtioloit kokonaisvaltaisesti selvittävä alueellinen lehdistöhistoria. Kun Tommilalla oli samaan aikaan tekeillä Jyväskylän kaupunkihistoria, lehdistö kaupungin vaikutusalueen synnyttäjänä nitoi tutkimushankkeet yhteen.⁶¹

Tommila oli avannut uusia uria jo yleisen historian väitöskirjassaan, joka käsitteli Suomen asemaa Napoleonin ajan suurvaltopolitiikassa. 1950-luvulta lähtien hän oli ollut myös mittaamiseen, graafisiin esityksiin ja numeraaliseen esitystapaan mieltynyt metodinen kokeilija. Eksaktia tieteellisyyttä korostava kvantitatiivinen lähestymistapa oli historiatieteissä 1960-luvulla uutta ja modernia, mutta jo Keski-Suomen lehdistön valmistumisen aikana Tommilan omakin ajattelutapa muuttui. Tekstilähtöisyyden sijaan painopisteeksi tulivat lehtien taustasidonnaisuudet sisällön selittäjinä.⁶²

Keski-Suomen lehdistöhistoriaa aloittaessaan Tommila oli pitänyt fokuksenaan sanomalehtien lähdearvoa. Lehdistö oli tässä katsannossa vain varsinaisen historian lähdemateriaalin laji ja lehdistöhistoria tämän lähderyhmän sisällön ja luotettavuuden selvittelyä.⁶³

Keski-Suomen lehdistön historiassa Tommila yhdisti lehtien vaiheiden selvittämisen opiniohistorialliseen käsittelytapaan. Lehden mielipiteet olivat siis ensisijainen tutkimuskohde, mutta mielipiteitä ja lehden sisältöä lähestyttiin kvantitatiivisin tutkimusottein. Tommila oli samana vuonna kokoontuneessa kesäakatemiassa korostanut, että aatehistoriallisessa tutkimuksessa – mitä lehdistöhistorian siis pohjimmiltaan tuli olla – sisällönanalyttiset menetelmät ovat sisäisen lähdekritiikin laji.⁶⁴

Käytännössä tutkittavat sanomalehdet mitattiin viivottimella otantamenetelmin ja saatiin palstamillimetreinä selville, kuinka laajasti ja mitä lehdet eri aikoina eri aihepiireistä kirjoittivat. Keski-Suomen lehdistöä varten kehitettiin ne sisällönanalyysin luokittelurungot, joita käytettiin sittemmin muissakin alueellisissa monografioissa. Tommila kirjoitti itse teossarjan kaksi ensimmäistä osaa, ja sovelsi menestyksellä alkuperäistä lähtökohtaansa. Sisällönmittaamisella saatiin selville kirjoittelun rakenne, ja sen varaan rakentui kirjoittelun kokonaiskuva perinteisin historiallis-kvalitatiivisin menetelmin.

Keski-Suomen lehdistö paisui lopulta neliosaiseksi ja sen valmistuminenkin siirtyi Keskisuomalaisen satavuotisjuhlista aina vuoteen 1979 saakka. Osa osalta mittaavien menetelmien korostus väheni.⁶⁵

⁶¹ Puntila 1946; Tommila 1970, 5; Meinander 2007; Päiviö Tommilan haastattelu 20.11.2008.

⁶² Salokangas 1991, 22–27.

⁶³ Tommila 1970, 17–23.

⁶⁴ Muistio Pohjoismaisen kesäakatemian lehdistötutkimuspiirin kokouksesta 5.3.1964. SSLH.ark. Aa 14. HYK.

⁶⁵ Tommila–Raitio 1976; Tommila–Raitio 1979; Salokangas 1991, 27.

2.5 Historiakeskeisestä tiedotustutkimuksesta sanomalehdistön suhtautumisiin

1960-luvulla perusväittämiä olivat, että lehdistön menneisyys oli vielä tutkimatta ja tutkimuksellisesti yhtä suurta aukkoa ja että sekin mitä oli tutkittu, oli vanhentunutta ja köykäistä.

Ensi alkuun alkoi ilmestyä rakenteellisia selvityksiä kuten Raino Vehmaksen toimittajamatrikkeleiden perusteella tekemä selvitys lehtimieskunnan rakenteen muuttumisesta. Vuonna 1963 ilmestyi siihen mennessä laajin lehdistön kokonaisesitys, Torsten Steinbyn *Suomen sanomalehdistö*. Lisäksi Suomen Sanomalehtien Liiton 60-vuotisen taipaleen kunniaksi Allan Viranko laati liiton historiikin, ja liitto myös ajantasaisti sanomalehdistön bibliografian.⁶⁶

Tampereen yliopiston lehdistö- ja tiedotusopista kehkeytyi – ehkäpä oman oppinsa vastaisesti – lehdistöhistorian tutkimuksen keskus. Heikki Nuutisen väitöskirja *Maakauppias-lehdestä* vuonna 1966 oli paitsi ensimmäinen akateeminen lehdistöhistoriallinen monografia myös ensimmäinen ammattilehdestä tutkimuksellisin ottein tehty historia. Myös Pentti Salmelinin työväenlehdistön alkuvaiheita käsitellyt väitöskirja oli ensimmäinen puoluelehdistöstä tehty rakenteellinen tutkimus. Tosin Jussi Raitio oli tehnyt peruskartoitusta jo vuonna 1947 kokoamassaan teoksessa *Työväen sanomalehdet ja sanomalehtimiehet*.⁶⁷

Salmelin vei lasswellilaiset tiedotustutkimuksen lähtöajatuksot sujuvasti menneen ajan joukkotiedotukseen, jolloin Lasswellin teoreettinen kysymyspatteristo hiukan lavennettuna oli ulkokehällä ja keskiössä edelleen sanoma.⁶⁸

Sanomalehdistön poliittisten mielipiteiden tutkimuksesta tuli 1960- ja 1970-luvulla nopeasti laajeneva aluevaltaus, jonka aloittivat vuonna 1969 Keijo K. Kulha karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käydystä julkisesta keskustelusta ja Sune Jungar venäläis-suomalaisen lehdistön suhtautumisesta Ruotsin-Norjan unioniratkaisuun. Lähihistoriaa käsitelivät vuonna 1971 sekä Touko Perkon historiatieteen väitöstutkimus sanomalehtien suhtautumisesta Saksaan vuosina 1941–1944 ja valtiotieteessä Dag Anckarin väitöstutkimus puolueiden ulkopoliittisista lehdistömielipiteistä vuosina 1955–1963. Seuraavat väittelijät olivat vuonna 1973 Erkki Teikari aiheenaan puolueiden päälehtien ulkopoliittinen suunta vuodesta 1933 jatkosodan loppuun, vuonna 1975 Martti Julkunen aiheenaan ulkomaiset sotakirjeenvaihtajat, Erkki Sinkko vuonna 1976 aiheenaan vuosien 1890–1894 suomalais-venäläinen lehdistöpolemiikki sekä vuonna 1977 Leena Kaukiainen aiheenaan Ruotsin, Suomen ja Tanskan lehdistössä käyty turvallisuuspoliittinen keskustelu vuosina 1937 ja 1938.⁶⁹

⁶⁶ Tommila 1988a, 11; Vehmas 1963; Steinby 1963; Viranko 1966; Kaarna–Winter 1965. – Steinbyn lehdistöhistoria ilmestyi englanninkielisenä versiona vuonna 1971. Steinby 1971.

⁶⁷ Nuutinen 1966; Salmelin 1967; Raitio 1947.

⁶⁸ Salmelin 1967, 14–16, 362–368. Salmelinin versio Lasswellista oli kuka sanoo mitä, kenelle, missä olosuhteissa, mitä kanavaa käyttäen, missä tarkoituksessa ja millä vaikutuksella.

⁶⁹ Kulha 1969, Jungar 1969; Perko 1971; Anckar 1971; Teikari 1973; Julkunen 1975; Sinkko 1976, Kaukiainen 1977.

Kulha väitteli Jyväskylän yliopistossa, Jungar ja Anckar Åbo Akademiassa, Perko ja Julkunen Turun yliopistossa sekä Teikari, Sinkko ja Kaukiainen Tampereen yliopistossa. Jungaria ja Sinkkoa lukuun ottamatta tutkimukset koskivat parin kolmen kymmenen vuoden takaista lähihistoriaa. Useimmat yrittivät myös päästä tutkimuksissaan ”palstojen taakse” kirjoittelun tarkoitukseen.

Alemmissä opinnäytetöissä lehden tai lehtien suhtautumisesta poliittisiin kysymyksiin tuli suorastaan arkipäivää. Oma pro graduni vuodelta 1976 lienee tyypillisistä tyypillisin: Sosiaalidemokraattisen puolueen ja sen lehdistön suhtautuminen Itä-Karjalan kysymyksen vuosina 1918–1922.⁷⁰

Pitkään 1970-luvulle saakka voitiinkin jakaa Raimo Salokankaan tapaan lehdistöhistoriallinen tutkimus kahteen pääryhmään, opiniohistoriaan ja yksittäisiin lehtiin tai lehtiryhmiin, jollainen oli Salokankaan väitöskirja maalaisliiton lehdistön synnystä vuodelta 1982.⁷¹

2.6 SSLH ja kokonaishistoriabuumi

Lehdistön historiaa tutkittiin useissa yliopistoissa niin vilkkaasti, että syntyi jo koordinoinnin ja tavoitteellisuuden tarvetta.

Lehdistötutkijain joukko järjestäytyi varsin vauhdikkaasti primusmoottorinaan Päiviö Tommila, joka oli tuolloin Suomen historian professori Turun yliopistossa. Kun ensimmäinen lehdistötutkijain seminaari oli kokoontunut tammiukuussa 1973 ja toinen helmikuussa 1974, jo toukokuussa 1974 oli Suomen lehdistön kokonaishistorian projektisuunnitelma valmis esitettäväksi Suomen Akatemian humanistiselle toimikunnalle.⁷²

Suomen sanomalehdistön historia ei suinkaan ollut ainoa Tommilan 1970-luvulla johtama kokonaishistoriahanke. Jo 1967 oli aloitettu uuden Suomen kulttuurihistorian suunnittelu. Kolmiosaisen teossarjan esikoinen ilmestyi 1979. Samoin Tommilan johdolla käynnistyi kolmiosaisena ilmestynyt Suomen kaupunkilaitoksen historia.⁷³

1930-luvulla ilmestynyt neliosainen Suomen kulttuurihistoria oli ollut kollektiivis-kulttuurihistoriallisen tutkimussuunnan voimannäyte. Tommila pitää kokonaishistorioiden laatimista osoituksena tutkimussuuntansa täysi-ikäisyydestä. Vastaavalla tavalla taloushistorian synteessin tekotarve näyttäytyi 1980-luvulla akateemikko Eino Jutikkalan johdolla julkaistussa kolmiosaisessa Suomen taloushistoriassa.⁷⁴

Kokonaishistorioiden tarve ei ole mihinkään hävinnyt 2000-luvullakaan. Uusimpia on vuosina 2003–2004 ilmestynyt Suomen maatalouden historia.

⁷⁰ Piironen 1976.

⁷¹ Salokangas 1982, 16–18.

⁷² Suunnittelutoimikunnan ptk. 28.5.1974, liite projektisuunnitelma; Lehdistötutkijain seminaari 1973 ja 1974. SSLH ark. HYK; Tommila 1988a, 12.

⁷³ Meinander 2007; Suomen kulttuurihistoria I, 5.

⁷⁴ Tommila 2000, 81, 138; Tommila 1989, 261.

SSLH-projekti ei kuitenkaan aikunut olla lehdistöhistoriallisen tieteenalan kypsyysnäyte, päinvastoin, sen piti täyttää tutkimuksessa ammottava aukko. Projektin synty liittyi tiedepolitiikkaankin. Opetusministeriö uusine korkeakouluneuvostoineen oli ottanut aktiivisen roolin ylimmän opetuksen suunnittelijana, ja uusiksi olivat menossa niin yliopistojen hallinto kuin tutkinnotkin. Opetusministeriön nimittämä filosofisten ja yhteiskuntatieteellisten tutkintojen toimikunta julkisti mietintönsä (FYTT) vuonna 1972. Turun yliopiston humanistisen tiedekunnan dekaani Päiviö Tommila oli toimikunnan historiajaoston puheenjohtaja, mutta rankasti eri mieltä vallankumouksellisen uudistuksen suunnasta. Niinpä kun Tommila sattui juuri samaisena vuonna 1972 olemaan Suomen Historiallisen Seurankin esimies, ryhdyttiin seuran toimesta kokoamaan tietoja historian tutkimuksen tilasta ja suunnitelmista tulevien suunnitteluvuosiensa tarpeita varten.⁷⁵

Korkeakoulut pantiin suunnittelemaan paitsi tutkintojaan ja hallintoaan myös tutkimuspolitiikkaansa. Korkeakoulut elivät jo muutenkin PT- ja KT-suunnitelmataloutta ja saivat rahansa suoraan – siis jokasyksyisen poliittisen väännön jälkeen – valtion budjetista. Vuodesta 1975 lähtien tuli laatia osana KT-suunnitelmaa myös tutkimuspoliittinen ohjelma. Sitä varten maan historianlaitokset, mukaan lukien poliittisen ja taloushistorian sekä kirkkohistorian laitokset, kokoontuivat ensimmäistä kertaa olemassaolonsa aikana yhteiseen suunnitteluseminaariin Joensuuhun. Siellä laadittiin Suomen historian runko-ohjelma, jossa kartoitettiin ne tutkimusaiheet, joita olisi järkevää ja tarpeellista jatkossa tutkia. Löytyi kaikkiaan 47 teemaa ja tutkimusaluetta alkaen Suomen asuttamisesta ja päättyen henkilöhistorialliseen tutkimukseen. Monet teemat kuten punakaartien historia, kirkon historia tai kansallisbiografia olivat tuolloin jo vireillä ja aikaa myöten toteutuivat, jotkut kuten venäläinen sotaväki Suomessa ovat edelleen tutkimatta.⁷⁶

Historian runko-ohjelmassa sanomalehdistön historia kuului luokkaan Aate ja kulttuuri muuttuvassa yhteiskunnassa.

Hankkeet eivät 1970-luvun suunnitteluyhteiskunnassa edenneet, jos jäi seisovaan veteen odottelemaan tai jyvitti tutkimusongelmia eri laitoksille siinä uskossa, että hankkeet aikanaan toteutuvat. Ajan henki vaati tehokkaasti johdettua tutkimusprojektia.

Aivan kaikki 1970-luvulla käynnistetyt suurprojektit eivät lopulta tuottaneet kirjasarjan muotoista tulosta. Runko-ohjelmaan kuulunut Suomi toisessa maailmansodassa oli myös Suomen Akatemian rahoittama suurhanke, mutta tuotti varsinaisesti vain pari julkaisua seminaariraporttiansa lisäksi. Tosin useita väitöskirjoja syntyi senkin liepeiltä, kuten Britta Hiedanniemen vuonna 1980 tarkastettu väitöstutkimus kansallissosialistisen Saksan Suomessa harjoittamasta kulttuuripropagandasta.⁷⁷

⁷⁵ Tommila 1976, 252; Tommila 1998, 27–29; Eskola 2002, 270, 321–326; Vuorio 2006, 63; Päärnilä 2008, 40–43.

⁷⁶ Tommila 1976, 252–255; Päiviö Tommilan haastattelu 20.11.2008.

⁷⁷ Hiedanniemi 1980. – Suoma-projektin teemoista väittelivät lisäksi ainakin Silvo Hietanen vuoden 1940 siirtoväen pika-asutuslaista 1982, Ilkka Seppinen Suomen ulko-

SSLH-projekti oli luonteeltaan tutkimusprojekti ja siitä tuli kadehdittava menestystarina, joka saavutti paitsi varsinaisen tavoitteensa lehdistön kokonaishistorian, tuotti myös runsaasti muitakin julkaisuja, 25-osaisen julkaisusarjan, tilaustutkimuksia ja opinnäytetöitä kuten neljä väitöskirjaa ja kaksi lisensiaatintutkimusta lukuisten gradujen lisäksi.

SSLH-projekti oli yksi suurista Suomen Akatemian humanistisen toimikunnan tukemista hankkeista ja viime vuosisadan suurin yksittäinen historian-tutkimushanke. Monesta rahoituslähteestä tulonsa saava, useiden yliopiston yhteistyönä toteutettu ja tieteenrajat ylittävä projektimuotoinen tutkimusmalli oli humanistisissa tieteissä projektin aloittaessa varsin uutta.⁷⁸

2.7 Johdettu tutkimusprojekti

Samaisesta Suomen Historiallisen Seuran piiristä lähteneestä historiatieteiden liikekannallepanosta sai alkunsa SSLH-projektikin jo vuonna 1972. Seurassa oli keskusteltu keväällä 1972 lehdistöhistorian tutkimuksen kurssin järjestelämisestä, ja sen panivat toimeksi Keski-Suomen lehdistöhistoriaa tuolloin edelleen kirjoittaneet Päiviö Tommila ja Tuire Raitio sekä Uuden Suomen historiaa kirjoittanut dosentti Pirkko Rommi. Jonkinlainen toimikuntakin perustettiin, jotta hanke etenisi arvovaltaisemmin ja siihen pyydettiin lisäksi vielä Turusta Touko Perko.⁷⁹

Toimikunta haravoi lehdistötutkijat eri yliopistoista seminaariin, joka pidettiin tammikuussa 1973 Helsingin yliopiston omistamalla Tvärminnen tutkimusasemalla. Lehdistön tutkimusteemoista luennoivat Tommilan lisäksi Pentti Salmelin, Taimi Torvinen, Touko Perko ja Keijo K. Kulha. Toinen osa seminaaria käsitteli menetelmiä. Luokituksista ja niiden soveltamista teki selvää Tuire Raitio, matemaattisista analyysimalleista professori Viljo Rasila ja kvalitatiivisesta analyysistä Pirkko Rommi.⁸⁰

Helmikuun 1974 tutkijainkokouksessa hahmoteltiin jo tulevan projektin tutkimussuunnitelma ja valittiin suunnitteluryhmä. Puheenjohtaja professori Päiviö Tommilan lisäksi aivoriiheen kuuluivat professori Pertti Hemánus, apulaisprofessori Seikko Eskola, dosentti Pentti Salmelin, FK Tuire Raitio ja VTK Klaus Lehmuskallio ja sihteerinä FK Pirkko Leino.⁸¹

Suunnitteluryhmän ydin oli siis Turku-Tampere linjalla: Tommila oli edelleen professorina Turussa ja Eskola historian apulaisprofessorina Tampereella. Hemánus oli vuonna 1973 valittu Tampereen yliopiston tiedotusopin professoriksi, mutta sanomalehtiopin lehtorina Tampereella toiminut Salmelin oli jo tuolloin siirtynyt Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen johtajaksi. Lehmuskallio oli Helsingin yliopiston sosiaali- ja taloushistorian laitokselta.

maankaupan ehdoista vuonna 1983 ja Martti Turtola Suomen ja Ruotsin salaisesta yhteistoiminnasta 1920- ja 1930-luvulla vuonna 1984.

⁷⁸ Pohls 2005, 278–282; Tommila 2000, 107.

⁷⁹ Tommila 15.9.1972 Eino Jutikkalalle, Tommila 21.9.1972 Tuire Raitiolle. SSLH ark. Aa 14. HYK.

⁸⁰ Tvärminnen seminaarin ohjelma. SSLH ark. Aa 14. HYK.

⁸¹ Suomen Lehdistö 3/1974.

Tuire Raitio oli toinen Keski-Suomen lehdistön kirjoittajista ja amanuenssina Helsingin yliopiston historian laitoksella.⁸²

Prosessinomaisen suunnittelun vaiheissa luovuttiin heti viestintäteoreettisista malleista ja alkuun esillä olleesta laswellilaisesta kysymyksenasettelusta, varsinkin lehdistön vaikutuksen tutkiminen todettiin liki mahdottomaksi kokonaishistorian laajuudessa.⁸³

Tutkimuslähtökohdaksi hahmottui sanomalehdistö yhteiskunnallisen, poliittisen ja kulttuurikehityksen heijastajana ja toisaalta tähän kehitykseen itse vaikuttavana tekijänä. Sanomalehdistön teknistaloudellisten edellytysten sekä ulkoisen ja sisällöllisen rakenteen selvittämisen lisäksi päätavoitteina pidettiin suomalaisen lehdistökehityksen vertaamista kansainväliseen kehitykseen. Projekti käynnistyi syksyllä 1974, kun Sanomalehtien Liitto aloitti projektin rahoituksen.⁸⁴

Ensimmäiseksi projektissa kartoitettiin eri yliopistojen tutkimushankkeet. Projekti loi itselleen pysyvän organisaation, johon kuului projektisihteeri ja kymmenen yliopistollisen laitoksen, neljän lehtialan järjestön ja Svenska Litteratursällskapetin muodostama neuvottelukunta. Ensimmäisellä kaksivuotiskaudella projektisihteerinä toimi maisteri Raimo Salokangas.⁸⁵

Lehdistöhistorialliselle tutkimukselle julistettiin yhteinen päämäärä: kokonaishistorian kirjoittaminen suomalaisesta sanomalehdistöstä. Kun oli tavoite ja työsuunnitelma, tuli myös rahoitus. Siten hankkeeseen pystyttiin sitomaan niin varttuneita kuin nuoriakin tutkijoita erikokoisiin osaprojekteihin, synteesi- en tekoon ja mekaaniseen tietojen keruuseen.⁸⁶

Samoihin aikoihin olivat ruotsinkielisetkin tutkijat kiinnostuneet lehdistöhistoriasta. Åbo Akademin valtiotieteellisessä oli paneuduttu lehdistötutkimuksen metodikysymyksiin Dag Anckarin johdolla,⁸⁷ ja Torsten Steinby ja Svenska Litteratursällskapet olivat esittäneet ruotsinkielisen lehdistöhistorian kirjoittamista. Rinnakkainen Svenska Pressprojekt (SVEP) perustettiin, mutta erillisen ruotsinkielisen lehdistön historian kirjoittamisesta luovuttiin. Steinbyllä oli itsellään tekeillä Amos Andersonin elämäkerta, lisäksi haluttiin välttää päällekkäisyyttä SSLH-projektin kanssa ja eroa oli tutkimuksellisissa tavoitteisakin. Niistä oli osoituksena vuonna 1985 ilmestynyt Clas Zilliacuksen ja Hen-

⁸² Tommila 1988a, 13; Lampinen 1985, 111–112.

⁸³ Suunnittelutoimikunnan ptk. 1.4.1974 liite Hemanuksen vastine 17.3.1974 Tommilan 26.2.1974 päiväämään tutkimusprojektin kartoitukseen. SSLH ark. HYK.

⁸⁴ Tommila 1988a, 12.

⁸⁵ Tommila 1988a, 13; Suunnittelutoimikunnan ptk. 4.3.1974, 15.12.1974. SSLH ark. HYK. – SSLH-projektissa olivat mukana Helsingin yliopistosta historian, poliittisen historian, talous- ja sosiaalishistorian sekä tiedotusopin laitokset, Turun yliopistosta historian ja poliittisen historian laitokset, Tampereen yliopistosta historiatieteen ja tiedotusopin laitokset sekä Jyväskylän yliopistosta ja Åbo Akademiä historian laitokset. Oulun ja Joensuun yliopistojen historian laitokset jättäytyivät ulkopuolelle, resurssipulaan vedoten.

⁸⁶ Suomen Lehdistö 3/1974.

⁸⁷ Anckar 1975.

rik Knifin tutkimus *Opionens tryck*. Teos käsitteli varhaisimman ruotsinkielisen lehdistön julkisuuskäsityksiä.⁸⁸

Jo Amos Andersonin elämäkerta edusti ilmestyessään vuonna 1982 toisenlaista lehdistöhistoriallista otetta. Erityisesti Patrick Bruun ja Clas Zilliacus kritikoivat suomenkielisen lehdistöhistorian massiivisia sisällönlukitteluja ja vaativat niiden sijaan toimituksen roolin, toimitustyön käytäntöjen ja toimituskulttuurin korostamista sekä lehden lukijasuhteen historiallista erittelyä. Toimitus kokonaisuudessaan piti Bruunin mielestä käsittää mielipiteenmuodostajana eikä tuijottaa vain anonyymeihin pääkirjoituksiin.⁸⁹

2.8 Perustutkimusta ja erikoisaloja

Kun 1970-luvun alussa kokonaishistorian laatimiselle välttämätöntä perustutkimusta ei vielä juuri ollut ja erikoistutkimuksiakin vain muutamia, SSLH-projekti käynnistyi välittömästi molemmilla rintamilla.

Projekti perusti työkalukseen julkaisusarjan, jossa julkaistiin yhteiset tutkimussuunnitelmat ja seminaarien esitelmät sekä erillistutkimuksia ja projektia varten kerättyä tutkimusmateriaalia. Tutkijoille olivat käsikirjoina välttämättömiä sanomalehtihistoriallinen bibliografia sekä jatko-osa 1800-luvun lehtien levikistä.⁹⁰

Sarjassa julkaistiin myös muutamia jalostettuja pro graduja, kuten Sakari Vuoriston monografiatyö Sortavalan lehdistöstä. Jotkut sarjassa julkaistut perusselvitykset kuten kokoomateos *Sensuuri ja sananvapaus* ovat olleet myöhempien tutkijoiden ahkerasti lainaamia oikoteitä, joskus jopa harmiksi asti. Nimitäin aivan ensimmäinen Turun yliopistossa laadittu ja monisteena julkaistu metodiopas *Lehtihistoria ja sen tutkimus* vuodelta 1974 oli jo projektin edessä osoittautunut vanhentuneeksi, mutta sen saattoi löytää vielä 2000-luvullakin väitöskirjojen metodiosuuksista.⁹¹

Tutkimussuunnitelma prosessoitiin kahdesti uuteen uskoon. Kun akatemia myönsi 40 000 markan (26 000 e/2008) tutkimusrahan vuodelle 1976, päästiin jo täyteen vauhtiin. Maaliskuussa 1976 hyväksytyssä tutkimussuunnitelmassa määriteltiin tutkimuksen osaprojektit ja muutettiin teossarjan rakenne systemaattiseksi. Systemaattinen, ongelmakeskeinen jaottelu todettiin kokonaishistorian kannalta pian epäkelvoksi, vaikka olisikin ollut tutkimuksellisesti

⁸⁸ Toteuttamissuunnitelma 1977, 22–24; Zilliacus–Knif 1985, 9–19; Tommila 1988a, 14; Tommila 1985, 225–227. – Ruotsinkielisten lehdistöhistoriahanke tuotti myös ruotsinkielisten toimittajien toimittajamatrikkelin vuonna 1981. Steinby 1981.

⁸⁹ Bruun 1983, 49–56; Zilliacus 1983, 237–245; Salokangas 1984, 341.

⁹⁰ Salokangas 1976; Ekman–Salokangas 1977, Tommila–Raitio–Aalto 1977.

⁹¹ Degerman 1975; Vuoristo 1975; Liukka–Vainio 1976; Huttunen 1981; Leino–Kaukiainen (toim.)1980; Landgrén 2004b. – Landgrén löysi metodioppaan Erkki Teräväisen väitöskirjasta Lavastettu rinnakkaiselo, joka käsitteli johtavan saksalaislehdistön eli Frankfurter Allgemeine Zeitungin, Frankfurter Rundschau, Die Weltin ja Süddeutsche Zeitungin Suomen ulkopoliittikkaa koskenutta kirjoittelua 1955–1962 eli Kekkonen ensimmäisellä presidenttikaudella. Teräväinen 2003.

relevanti. Maaliskuussa 1977 hyväksyttiin uusi tutkimussuunnitelma, alkupe-
räisen kronologisesti etenevän runkosuunnitelman mukaisesti.⁹²

Osaprojekteja oli kaikkiaan 11. Monet niistä loivat tutkimukselle edelly-
tyksiä, kuten lehdistön määrällisen kehityksen, omistussuhteiden sekä toimitta-
jien määrän, ammatillisen ja sosiaalisen rakenteen ja tehtävien systemaattinen
selvittäminen. Puolueiden lehdistöpolitiikan tutkimus sen sijaan edellytti jo li-
sensiaatin tutkielmien tai väitöskirjojen tekoa.⁹³

Osaprojekti 5 piti sisällään lehtien mielipidesisällön. Sen vaativana yleis-
tavoitteena oli selvittää lehtien mielipidesisältö ja sen suhteet lehtien tausta-
voimiin, sisällön kantaottavuuden aste ja lehdistön vaikutusmahdollisuudet
eri aikoina. Tutkimusote edellytti kokonaisvaltaista mielipideaineiston tutki-
musta ja vielä erikseen tutkimusta lehtien suhtautumisesta niihin poliittisiin tai
yhteiskunnallisiin teemoihin, joihin lehdistöllä oli ollut vaikutusta. Lehtipole-
miikkikin piti ottaa agendalle.⁹⁴

Kuudes osaprojekti oli uutiset ja uutisvälitys, seitsemäs sensuuri ja sanan-
vapaus, seuraava sisällön koostumus ja ilmiasu, jotka tarkoittivat sisällön mää-
rällisten suhteiden tutkimista, yhdeksäs talous ja tekniikka, kymmenes levikki
ja lukijat sekä viimeisenä lehtialan järjestöt.⁹⁵

Maaliskuussa 1976 julkistettu tutkimussuunnitelma osaprojekteineen oli
kuitenkin vain ongelmakokoelma. Jo ensimmäisessä akatemiaa varten keväällä
1974 laaditussa projektisuunnitelmassa oli kuvattu Suomen sanomalehdistön
kehityspiirteet ja asetettu ne aikajanelle kolmeen pääjaksoon: tiedonvälitys en-
nen lehdistöä ja lehdistö vuoteen 1860 eli lehdistön vakiintumisen kausi, vuodet
1860–1917 eli politisoitumisen ja voimakkaan ekspansion kausi ja lehdistön
modernisoitumisen kausi itsenäisyyden ajan alusta 1960-luvun puolimaihin.⁹⁶

Tutkimussuunnitelmaa oli jo varhaisessa vaiheessa ryhdyttävä tarkaste-
lemaan lopputuloksen kannalta, sillä kirjoittajat oli kiinnitettävä tehtäviinsä ja
projektia toteuttamaan. Niinpä jaottelu mietittiin uudelleen ja hyväksyttiin lo-
pullisesti toukokuussa 1978. Jaksottelun lähtökohta oli varsin pragmaattinen:
jaksojen tuli olla suurin piirtein samankokoisia ja muodostettava sellaisia luon-
tevia kokonaisuuksia, jotka olisivat yhden kirjoittajan hallittavissa.⁹⁷

SSLH ei ollut alun alkaenkaan lähtenyt liikkeelle teoreettisista malleista.
Jaksottelun perustaksi tarjoutui Suomen valtiollinen ja yhteiskunnallinen kehi-
tys. Vanhimman lehdistön kirjoittaisi itseoikeutetusti itse Päiviö Tommila raja-
kohtanaan 1860, jolloin viimeistään eliittilehdistön kausi päättyi ja toisaalta val-
tiopäivätoiminta muutti yhteiskunnan dynamiikkaa. 1800-luku jaettiin vielä
jungfennomaanikauteen ja sortokauden aikaan, jota karakterisoivat nuorsuoma-
laisen ja työväenlehdistön synty päätepisteenään suurlakko. 1900-luvun raja-
pyykki asettuivat samoin valtiollisten vaiheiden mukaan eli vuosiin 1917, 1939–

⁹² Tutkimussuunnitelma 16.3.1976. SSLH ark. Aa11. HYK; Toteuttamissuunnitelma
1977.

⁹³ Tutkimussuunnitelma 1976.

⁹⁴ Tutkimussuunnitelma 1976.

⁹⁵ Tutkimussuunnitelma 1976.

⁹⁶ Suunnittelutoimikunnan ptk. 20.4.1974; Toteuttamissuunnitelma 1977, 4.

⁹⁷ Tommilan ja Salokankaan muistio 2.5.1978; SSLH-projektin toimintasuunnitelma
vuosille 1979–1985 (projektiryhmän kokous 24.5.1978). SSLH ark. Aa1. HYK.

44 ja sotavuosista vuoteen 1966. Siitä katsottiin alkavan ”nykypäiväkehityksen”. Tämän jakson kirjoittajaksi ajateltiin samalla tavalla itseoikeutetusti tiedotusopin professori Pertti Hemánusta.⁹⁸

Vaikka jaksottelun pohjana oli valtiollinen kehitys, se noudatteli pääosin lehdistön rakennekehitystä jälkikäteenkin arvioituna. ”Nykypäivän” ja historian rajaksi asetui vuosi 1966. Vuoden 1978 perspektiivistä sitä perusteltiin kansanrintamakauden alkamisella, rajulla yhteiskunnan sosiaalisella ja taloudellisella muutoksella sekä uuden tekniikan tulolla lehtiin. Lehdistöhistorian jakso-
tuksiin palataan myöhemmin, mutta on jo tässä todettava, että alkuperäistä ”historian etulinjaa” venytettiin kirjoitustyön edetessä miltei reaaliaikaan eli 1980-luvun puolimaihin saakka.⁹⁹

Pitkällisellä ja prosessinomaisella suunnittelu- ja käynnistysvaiheella oli se hyvä puoli, että ”suunnittelijoiden mahdollisen viisastumisen” hyödyntäminen tuli mahdolliseksi.¹⁰⁰

Lähtökohtana oli ollut sellaisen perusteoksen laatiminen sanomalehdistöstä, joka palvelisi muuta historiantutkimusta ja tiedotusoppia, ehkä muitakin tutkimusaloja. Teoksen tuli pohjautua eksaktiin, mitattavaan tietopohjaan myös sisällön osalta. Mitattua kvantitatiivista tietoa oli kertynyt jo levikki- ja kiertämis- ja Keski-Suomen lehdistöhistorian yhteydestä ja sitä oli ryhdytty keräämään palstatilan kasvusta ja lehtien lukumäärästä sekä ilmestymistiheydestä erikseenkin tutkijoiden käyttöön. Tältä pohjalta syntyi ajatus laatia erillinen lehdistön hakuteos, laajennettu sanomalehdistön bibliografia, jossa olisi lehtien elämäkertatietojen lisäksi systemaattisesti kerättyä tilastomateriaalia. Vielä 1976 kuviteltiin, että tällainen hakuteos mahtuisi yksien kansienvälisiin: ilmestysesään vuonna 1988 hakuteos oli kolmiosainen ja siinä oli kaikkiaan 1111 sivua.¹⁰¹

Tähtäimessä ollut kolmiosainen teossarja kasvoi näin neliosaiseksi. Viisi-osainen siitä olisi tullut, jos myös erillinen toimittajamatrikkeli olisi toteutunut. Toimittajista tehtiin lopulta vain toimittajakortisto tutkimuskäyttöä varten ja siihen tarkoitukseen sitä on edelleenkin tarjolla hyllymetrin verran Helsingin yliopiston arkistossa.

SSLH-projektin alkuperäinen tavoite oli siis kolmiosainen Suomen sanomalehdistön kokonaishistoria. Materiaalin keruutyön arveltiin vievän viisi vuotta ja kirjoitusvaiheen toiset viisi vuotta, joten teossarjan arveltiin valmistuvan vuonna 1985. Paikallislehdistö päätettiin jättää ulkopuolelle, koska sillä katsottiin olevan aivan eri funktio kuin varsinaisella sanomalehdistöllä.¹⁰²

Kun tavoitteet julkistettiin, halusivat muutkin tulla mukaan. Paikallislehtien liitto vaatimalla vaati päästä mukaan yhteiseen hankkeeseen ja sitoutui osaltaan rahoittamaan hanketta. Paikallislehtien liitto oli siten suunnitteluvai-

⁹⁸ Tommilan ja Salokankaan muistio 2.5.1978; SSLH-projektin toimintasuunnitelma vuosille 1979–1985 (projektiryhmän kokous 24.5.1978). SSLH ark. Aa1. HYK.

⁹⁹ Tommilan ja Salokankaan muistio 2.5.1978; SSLH-projektin toimintasuunnitelma vuosille 1979–1985 (projektiryhmän kokous 24.5.1978). SSLH ark. Aa1. HYK.

¹⁰⁰ SSLH:n laivaseminaari 15.–17.5.1979 (Raimo Salokangas). SSLH ark. HYK.

¹⁰¹ Tutkimussuunnitelma 14.5.1974. SSLH ark. HYK; SHL 5, 5–8.

¹⁰² Suunnittelutoimikunnan ptk. 1.4.1974, 28.5.1974. SSLH ark. HYK

heesta lähtien mukana, mutta Aikakauslehtien liitto hyppäsi jo liikkuvaan junaan vuoden 1976 alussa.¹⁰³

Kun paikallis- ja aikakauslehtien liitot halusivat mukaan, aikakauslehdistön historia olisi ollut sarjan kuudes osa. Sanomalehdistön osalta alkuperäinen suunnitelma piti paikkansa, mutta matkan varrella kyytiin otetut laajennukset paisuttivat sarjan kymmenosaiseksi, kun yksi osa käsitteli lopulta paikallislehdistöä, kolme osaa aikakauslehdistöä ja hakuteososia oli kolme.

Yksi etenemistie oli valjastaa laudaturtöitä projektin tavoitteisiin. Suurisuuntaisin toteutui Turun yliopistossa, jossa yhdeksän pro gradu -tutkielman tekijää paneutui Turun suomenkielisen sanomalehdistön ja maakunnan suhteisiin, käytännössä lähinnä poliittiseen aluesidonnaisuuteen. Sanomalehtien sidonnaisuus ja sidonnaisuusasteen selvittäminen oli koko hankkeen keskeinen tutkimusteema. Turun projektissa selvitettiin ensin poliittisten liikkeiden ja järjestöjen kehitys sekä vaalikannatus, ja tarkasteltiin erikseen lehdistön vaiheita. Lehtien sisällönmittaukset tehtiin samoilla mittareilla kuin Keski-Suomen lehdistönkin kohdalla.¹⁰⁴

Pro graduja valjastettiin muuallakin palvelemaan projektin perustutkimusta. Päivälehdien ja Uuden Suomettaren maaseutukirjeistä graduja oli tehty jo ennen projektiäkin, mutta lisää käynnistettiin lehtien levikkialueiden kartoittamiseksi.¹⁰⁵

Turun teemaseminaarina johdettu hanke oli opinnäytetyöksi vaativa, sillä artikkeleista oli määrä tehdä Turun Sanomain 75-vuotisjuhlakirja. Pätevää joukkoa olivat opiskelijatkin. Sivulaudatureineen mukana olleesta kirjan toimittajasta Raimo Salokankaasta tuli journalistiikan professori Jyväskylän yliopistoon. Kirjoittajien joukossa oli myös tuolloin jo väitellyt Keijo Virtanen, Turun yliopiston rehtori vuodesta 1997, joskin hänet saatiin mukaan paikkaamaan yhden luovuttajan osuutta. Kirjoittajista Ulla Ekman-Salokangas toimitti sittemmin lehdistön hakuteoksen ja kirjoitti Lahden kaupungin historiaan laajan alueellisen lehdistöhistorian ja sovelsi siinä projektissa testattua tutkimusotetta.¹⁰⁶

Lehdistöhistorian kirjoittamisesta oli tullut liki kansallinen tehtävä, kun mukana olivat lehtiliitot ja Suomen Akatemia ja lisäksi isoista lehtitaloista Keski-suomalainen ja Turun Sanomat. Neuvottelut aloitettiin lisäksi Aamulehden, Kalevan ja Savon Sanomain kanssa. Alueelliset monografiatyöt haluttiin palvelemaan projektin kokonaissuunnitelmaa vastavuoroisuus-periaatteella: alue-monografioiden kirjoittajat saisivat projektin tuottaman materiaalin ja tieteellisen ohjauksen.

Aamulehden hanke kariutui alkumetreille yliopistolehtori Olavi Anttilan tekemään koeselvitykseen, jonka aiheena olivat Aamulehden levikkialueelle

¹⁰³ Suunnittelutoimikunnan ptk. 23.9.1974 ja 15.12.1974, liitteet Paikallislehtien liitto 1.7.1974 Tommilalle, Tommilan vastaus 5.7.1974; Neuvottelukunnan ptk 14.2.1974. SSLH ark. HYK.

¹⁰⁴ Sanomalehti ja maakunta 1979, 9–18.

¹⁰⁵ Pelttari 1970; Raitio 1973; Lahtela 1982.

¹⁰⁶ Sanomalehti ja maakunta 1979, 18; Salokangas 1977; Toteuttamissuunnitelma, 8, 55; Ekman-Salokangas 1992, 117–245. – Turun Sanomain päätoimittaja Keijo K. Kulha oli itsekin lehdistöhistorioitsija ja hankkeessa aktiivisesti mukana toimeksiantajan edustajana.

muuttaneiden lehtivalinnat vuosina 1940–1980. Käänteisessä levikkitalanteessa vastaavanlainen lukijoiden lehtivalintoja koskeva tutkimus kuitenkin toteutui 2000-luvulla. Erkki Hujasen journalistiikan väitöskirjassa selvitettiin ei-tilaajien lehtisuhdetta ja etsittiin laskevien levikkilukujen selitykseksi vastausta kysymykseen, miksi alueella asuva ei tilaa alueensa seitsenpäiväistä sanomalehteä.¹⁰⁷

Pidemmälle päästiin Kalevan kanssa käydyissä neuvotteluissa, sillä Oulun tai oikeammin Pohjois-Suomen lehdistön historian kirjoittamisesta solmittiin sopimus. Hankkeen päätoimittajaksi ja Oulun Wiikko-Sanomain historian kirjoittajaksi lupautui professori Päiviö Tommila. Muuten työ jaettiin kahden kirjoittajan kesken, ja lisäksi kiinnitettiin kaksi tutkimusapulaista sisällönmittauksia tekemään. Oulun seudun lehdistöhistoriasta toteutui lopulta vain Tommilan kirjoittama Oulun Wiikko-Sanomain historia, vaikka Esko Keräsen kirjoittama Kalevan historian käsikirjoitus valmistui ajallaan. Se samoin kuin sisällönmittaukset olivat projektin muiden tutkijoiden käytettävissä. Sisällönmittauksetkin päättyivät lopulta Kalevan 100-vuotishistoriaan.¹⁰⁸

Miltei samoihin aikoihin vuonna 1977 käynnistyi myös Kuopion sanomalehdistön historian kirjoitus. Kuopionkin lehdistöhistoriaa kirjoittamaan kiinnitettiin kaksi tutkijaa, SSLH-projektin projektisihteeri Matti Kinnunen ja tämän esityksen kirjoittaja, silloinen maisteri Kaija Piironen ja lisäksi tutkimusapulaisia sisällönmittauksia tekemään.¹⁰⁹

Kuopion lehdistöhistorialla oli väljempi aikataulu kuin Oulun lehdistöhistorialla, jonka piti valmistua jo Kalevan 80-vuotisjuhliin mennessä vuonna 1979. Suuritoiset sisällönmittaukset ehdittiin tehdä samalla luokittelurungolla kuin Keski-Suomen, Turun, Oulun ja myöhemmin Lahdenkin lehdistä. Kuopion lehdistöhistoria toteutettiin pääprojektin suuntaviivojen mukaisesti, jopa niin että Kinnusen osuudessa toteutui pääprojektin tavoitteita paremmin palveleva systemaattinen jäsentely. Kaksiosainen teos valmistui sovitussa aikataulussa vuonna 1982.

SSLH-projektin menetelmät ja tekstikeskeinen lähestymistapa otettiin käyttöön myös Kotimaa-lehden 75-vuotishistoriassa niin että sisällönmittauksetkin teki Keski-Suomen lehdistön toinen kirjoittaja Tuire Raitio.¹¹⁰

Koko projektin kittinä olivat yhteiset, puoleensavetävät tieteelliset seminaarit, joissa projektin johdon ja kirjoittajien lisäksi olivat mukana tilaustöiden ja opinnäytetöiden tekijät ja usein neuvottelukuntaan kuuluneita lehtialan vaikuttajiaakin. Seminaarit olivat huolellisesti suunniteltuja ja teemoitettuja, ja niiden paras anti pyrittiin julkaisemaan projektin julkaisusarjassa. Seminaareja järjestettiin suunnitteluvaiheessa tuhkatiheään, esimerkiksi kun vuoden 1978 helmikuussa kokoonnuttiin tietoliikenneasioissa, tuli jo kuukauden päästä kutsu lehdistön ja poliittisten taustaryhmien sidonnaisuuden teemaseminaariin.¹¹¹

¹⁰⁷ Toteuttamissuunnitelma 1977, 8; Hujanen E. 2000 ja 2007.

¹⁰⁸ Toteuttamissuunnitelma 1977, 9; Tommila 1984; Suistola 1999, esim. 131–132, 413–481, liitteet. – Jouni Suistolan kirjoittama Kalevan 100-vuotishistoria ilmestyi vuonna 1999 ja kuuluu monipuolisuudessaan satavuotishistorioiden parhaimmistoon.

¹⁰⁹ Suurimman osan tutkimusapulaistyöstä tekivät Markku Löytönen ja Tapani Kaskinen. Löytösestä tuli sittemmin Helsingin yliopiston kulttuurimaantieteen professori.

¹¹⁰ Murtorinne-Heikkilä 1980; Uino 1982, 90–93.

¹¹¹ SSLH ark. Aa9 Seminaarit ja kirjoittajakokoukset. HYK.

Aluemonografiatöistä kertyi sisällön luokittelumateriaalia kaikkiaan kolme hyllymetriä. Kaikkea ei osattu hyödyntää eikä projektin edetessä lopulta edes haluttu käyttää. Muukin SSLH-projektin keräämä tutkimusmateriaali Helsingin yliopiston keskusarkistossa on odottamassa tutkijoiden mielenkiintoa. Kaikkiaan arkistoa on 190 mappia eli 18 hyllymetrin verran. Arkiston on löytänyt myöhemmistä mediahistorian tutkijoista esimerkiksi Keijo Lehto, joka lehtien ohjelmapapereita tutkiessaan sai taustamateriaalia SSLH-projektin keräämistä tilausilmoituksista.¹¹²

Kalevan historioitsijana aloittanut Esko Keränen jatkoi projektin tutkijana ja väitteli vuonna 1984 toimitustyön muutoksista. Etelä-Suomen Sanomain toimituspäälliköksi päätyneen Keräsen avaus toimitustyön ja toimittamisen historiaan oli sikäli merkittävä, että kesti varsin pitkään, ennen kuin sanomalehtiä ryhdyttiin tutkimaan myös toimittajien aikaansaannoksina.¹¹³

2.9 Yleisesitys, erikoistutkimusta

Opinnäytetöitä ja alueellisia lehtimonografioita merkittävämpää oli, että projektin ytimessä mukana ja erityisesti projektisihteereinä olleet tutkijat tekivät myös projektiin liittyviä väitöskirjoja ja liseniaatintöitä. Ensimmäinen oli Raimo Salokankaan Maalaisliiton lehdistön syntyä käsitellyt väitöskirja vuonna 1982. Pirkko Leino-Kaukiaisen sortokausien sensuuria käsitellyt väitöskirja tarkastettiin vuonna 1984. Projektisihteerinä samoin toiminut Matti Kinnunen käsitteli liseniaatintyössään Saima-lehteä journalistisena tuotteena, Snellmania sanomalehtiteoreetikona ja hänen liberalistista lehdistökäsitystään.¹¹⁴

Projektin johtajan ja kirjasarjan päätoimittajan professori Päiviö Tommilan lisäksi Leino-Kaukiainen ja Raimo Salokangas olivat myös Suomen lehdistöhistorian sanomalehdistöä koskeneiden osien keskeiset kirjoittajat. Leino-Kaukiainen kirjoitti ensimmäisen sortokauden sensuurin painaman lehdistön vaiheet suurlakkoon saakka ja Salokangas puoluepoliittisen lehdistön kultaajan ja uutisjournalismin murrosvuodet itsenäistymisestä talvisotaan. Leino-Kaukiainen oli myös aikakauslehtiä käsitelleiden osien keskeinen kirjoittaja ja kolmiosaiseksi kasvaneen sarjan toimitussihteerinä.¹¹⁵

Projektisihteereinä olivat projektista vetovastuussa lisäksi vuorollaan Ari Uino ja Eeva-Liisa Aalto. Heistä Aalto oli pitkäaikaisin, ja toimi lisäksi sanomalehdistöä käsitelleiden teossarjan osien toimitussihteerinä ja *Paikallislehdistön historian* eli teossarjan osan 4 toisena kirjoittajana. Aalto pysytteli lehdistöhistoria-aiheissa projektista päästyään vielä Länsi-Savon 100-vuotishistorian verran. Urho Kekkosesta vuonna 1985 väitellyt Uinokin oli yksi aikakauslehdistön historian kirjoittajista, ja sittemmin kokoomuksen historian kirjoittajia. Pirkko Lei-

¹¹² Lehto 2006, 34.

¹¹³ Keränen 1984; Mervola 1995, 28; Uskali 2003, 26.

¹¹⁴ Salokangas 1982. Leino-Kaukiainen 1984; Kinnunen 1981.

¹¹⁵ SLH 1–10; Leino-Kaukiainen 1990.

no-Kaukiainen oli vuonna 1990 ilmestyneen Gummeruksen kustannustoiminnan historian kirjoittaja ja yksi kokoomuksen historiankirjoittajista.¹¹⁶

Muut kronologisesti edenneen teossarjan kirjoittajat olivat Lars-Folke Landgrén, joka oli poliittisen lehdistön syntykauden 1860–1889 kirjoittaja; Toivo Nygård, jonka osuudeksi tuli autonomian ajan loppu; Touko Perko, joka kirjoitti sotavuosien ja säännöstelykauden osuuden; Esko Salminen, joka kirjoitti lehdistön 1950-luvulta 1980-luvulle ulottuvan jakson sitoutumattomuuskehityksineen ja kilpailutilanteen muutoksineen; Veikko Löyttyniemi, joka veti yhteen sodanjälkeisten lehdistöhistorian rakenteelliset linjat sekä jo mainitut Päiviö Tommila ja Pertti Hemánus.¹¹⁷

Kun SSLH-projekti imaisi piiriinsä tiedotustutkimuksen ainokaisen lehdistöhistorioitsijan eli journalistiikan apulaisprofessori Esko Salmisen, tiedotusopin professori Pertti Hemánukselle jäi sanomalehdistön historian ”nykypäiväosuudesta” 1980-luvun journalismin analyysi.¹¹⁸

Lehdistöhistoria jäi Jyväskylän yliopiston Suomen historian professoriksi vuonna 1993 nimitetyn Nygårdin tutkijanuran sivujuonteeksi, sillä hän liukui heimo- ja pakolaiskysymyksiä käsitelleistä aate- ja opiniohistoriallisista aiheista sosiaalihistoriaan ja erityisesti marginaaliryhmien historiaan.¹¹⁹ Landgrénin tieteellinen ura sen sijaan jatkui lehdistöhistorian tutkijana, sillä hän väitteli vuonna 1995 Helsingfors Dagbladin perustamisvaiheista. Alkio-opiston rehtorina, Keskipohjanmaan ja Keski-suomalaisen kakkospäätoimittajina toimineen Touko Perkon tutkijanura eteni lehdistöhistoriasta yrityshistorioihin.¹²⁰

Kunnon tutkimusprojektin tapaan SSLH-projekti oli tekijöidensä korkeakoulu, josta monelle urkeni ura tieteen palveluksessa. Eeva-Liisa Aalto on toiminut vuodesta 1994 Tieteellisten seurain valtuuskunnan julkaisupäällikkönä, Lars-Folke Landgrén vuodesta 2004 Renvall-instituutin johtajana ja dosentti Pirkko Leino-Kaukiainen vuodesta 2006 Hiidenkiven päätoimittajana.

Edellä esitelty tutkijajoukko kirjoitti sanoma- ja paikallislehdistön historiaa kaikkiaan neljä osaa, joista kertyi noin 1900 sivua painettua tekstiä. Teossarja on luonteeltaan yleisteos, vaikkakin se koostui kirjoittajilleen jyvitettyjen jaksosten kokoisista lehdistöhistorian erikoistutkimuksista. Suomen lehdistöhistoriasta tuli niin ainutlaatuinen perusteos, etteivät suomalaiset historiantutkijat ole oikein uskoneet silmiään: sitä ei ole osattu käyttää lähteenä, vaikka tarjolla oli perusteellinen ja uuteen tutkimukseen perustunut teossarja.¹²¹

¹¹⁶ Aalto 1990. – Toinen Paikallislehdistön historian kirjoittajista oli maisteri Pirjo Santonen.

¹¹⁷ SLH 1–3.

¹¹⁸ Salminen 1988; Hemánus 1988.

¹¹⁹ Ahonen 2003, 16–127.

¹²⁰ Landgrén 1995; Kangas 2007, 324–326.

¹²¹ Päiviö Tommilan haastattelu 20.11.2008; Raimo Salokankaan haastattelu 4.12.2008.

2.10 Esikuvat ja tienhaarat

SSLH-projekti kiteytyi kahteen tavoitteeseen, joita professori *Päiviö Tommila* piti yleisemminkin lehdistöhistoriallisen tutkimuksen päätarkoituksena. Toinen oli lehtien sidonnaisuusasteen eli taustasidonnaisuuden laadun ja toinen lehtien maailmankuvan tutkiminen sekä näissä tapahtuneiden muutosten kartoittaminen.¹²²

1970-luvulla SSLH:n lähtökohdat olivat kansallisia ja aatehistoriallisesti painottuneita. Metodista apua oli 1960-luvun lehdistöhistoriallisissa tutkimuksissa haettu sosiologiasta ja tiedotustutkimuksesta, jonka kanssa myös toimittajakoulutus oli ollut läheisessä vuorovaikutuksessa. Angloamerikkalaisen akateemisen viestintätutkimuksen valtavirtaan kuuluneen sisällönanalyysin menetelmien kehittäjän Bernard Berelsonin teokset kuuluivat 1950- ja 1960-luvulla Helsingin yliopiston sosiologian ja Tampereen lehdistöopin tutkintovaatimusiinkin. Hänen *Content Analysis in Communication* -teoksensa oli tutkittu myös Keski-Suomen lehdistön luokitusrunkoja työstettäessä.¹²³

1970-luvulla lehdistöhistoria oli uusi historian tutkimuksen aluevaltaus. Tiedotustutkimus sen sijaan irtaantui perinteisestä historiallisesta lehdistötutkimuksesta ja teoretisoi itsensä eri tieteenalojen tienristeykseen, kuten Wilbur Schrammin siteerattu sanonta kuului. Tampereen tiedotusopin professoreista Kaarle Nordenstreng oli saanut nimityksensä vuonna 1971, Pertti Hemánus vuonna 1973 ja Veikko Pietilä 1975. Helsingissä oli vain dosentti Taimi Torvisen vuodesta 1968 hoitama tiedotusopin lehtoraatti, kunnes Osmo A. Wiio nimitettiin tiedotusopin professoriksi vuonna 1978.¹²⁴

Journalistien koulutus oli haljennut Tampereen yliopistossa kahtia ammatilliseen ja tieteelliseen, ja tuotoksena oli ylempiä ja alempia yliopistollisia tutkintoja. Alempi toimittajatutkintoon tähdännyt opetus oli organisatorisesti opetusjaostossa ja ylempi tiedotusoppi tiedekunnassa. Ruotsinkielinen toimittajakoulutus oli keskitetty Svenska social- och kommunalhögskolaniin. Lisäksi toimi vuonna 1967 aloittanut Helsingin Sanomain toimittajakoulu. Suomi oli 1970-luvun alussa ainoa Pohjoismaa, jossa journalismia opetettiin akateemisella tasolla, mutta kuten viimeksi Jyrki Pietilä¹²⁵ on todennut, itse journalistiikka, journalismin tutkimus joutui ahtaalle. Toimittajakoulutuksessa vallinnut yliopistolinen tutkimuksen ja opetuksen ykseys oli 1970-luvulla rapautumassa, sillä tiedotustutkimus suuntautui yhteiskuntatieteellisesti ja omaksui lähtökohdikseen uusvasemmistolaiset teoriat, vieläpä äärimäisessä neuvostoliittolais-ddr:läisen marxilais-leninismien muodossa Otto-Wille Kuusisineen, Lenineineen ja marxilais-leniniläisen filosofian perusteineen.¹²⁶

Ei siis ihme, että journalismi jäi SSLH-projektissa vähälle huomiolle, kun journalistiikka ja journalismin tutkimus ei sujunut tiedotusopin professoreilta-

¹²² Tommila 1982, 25–31, 74–83; Tommila 1989, 255.

¹²³ Rantanen 1996; Tommila 1970, 20–21; Pietilä J. 2008b, 14–15.

¹²⁴ Pietilä V. 1997, 11, 156–166; Rantanen 1996; Salminen 2004, 96–101.

¹²⁵ Pietilä J. 2008b, 14–16.

¹²⁶ Salokangas 2003c; Pietilä V. 1997, 10, 249–279; Rantanen 1996; Salminen 2004, 98.

kaan. Toisaalta projektissa ei – Esko Salmisen ja Esko Keräsen lisäksi – ollut käytännön journalistejakaan, joten journalistista lähestymistapaa ei juuri tunnettu.

Lehdistöhistorialle löytyi kuitenkin edistyneitä esikuvia Tanskasta ja Ruotsista. Tanskassa oli tuolloin, 1970-luvun alussa, ilmestynyt jo neljä lehdistöhistorian yleisesitystä, joista vanhin oli ilmestynyt 1880-luvun lopulla ja tuorein, Niels Thomsenin kaksiosainen teos vuonna 1972. Suomi ja Norja olivat jälkijättöisiä, etenkin kun sekä Tanskassa että Ruotsissa oli jo tuolloin lehdistöhistorian toimijansa Dansk Pressemuseum og Arkiv ja Sveriges Pressearkiv.¹²⁷

Pohjoismaainen lehdistöhistoriallinen tutkimus otettiin haltuun, mutta Pohjoismaiden ulkopuolelta vaikutteita ei haettu. Ensimmäisenä väitöskirjavaiheeseen edennyt Raimo Salokangas sukelsi Tukholman kirjastoihin, sillä muissa Pohjoismaissa puoluelehdistöä oli 1970-luvulla tutkittu varsin paljon. Uusia näkökulmia löytyi etenkin ruotsalaisilta Stig Hadeniukselta, Jan-Olof Seveborgilta, Lennart Weibullilta ja Lars-Åke Engblomilta.¹²⁸

Yhteistyö pohjoismaisten lehdistöhistorian ja median tutkijoiden kanssa alkoi 1980-luvulla ja laajeni 1990-luvulla – ja tuotti samansuuntaista tulosta, suuria mediahistoriasarjoja. Hans Fredrik Dahl onkin arvioinut, että pienillä kansakunnilla on läpinäkyvyyttä yleiskuvan luomiseksi, ja se houkuttelee kansallisten synteisien luomiseen.¹²⁹

Pohjoismaainen tutkimusperinne vaikutti myös Baltian maihin. Heti Baltian maiden itsenäistyttyä vuonna 1991 Tarton, Riian ja Vilnan yliopistot pääsivät yhteyteen Oslon yliopiston median ja viestinnän tutkimusyksikköjen kanssa Norjan ulkoministeriön tuella ja perustivat oman lehdistöhistorian projektinsa. Baltian maiden vertaileva, yhteiskunnallisesti suuntautunut mediahistoria ilmestyi englanniksi jo 1993. Suomalaiset saivat hämmästyä, että Baltian maiden lehdistöolot olivat olleet vahvan saksalaisvaikutuksen vuoksi eurooppalaisella

¹²⁷ Suunnittelutoimikunnan ptk. 28.5.1974. SSLH ark. Aa1. HYK; Stolpe 1878–1882; Thomsen 1972.

¹²⁸ Salokangas 1982, 14–16; Salokangas 2005, 486; Raimo Salokankaan haastattelu 4.12.2008. – Hadenius oli Ruotsin ensimmäinen journalistiikan professori, jonka yhdessä Lennart Weibullin kanssa vuonna 1978 julkaisema teos *Massmedier, en bok om press, radio och TV* on ollut sikäläisen mediatutkimuksen perusteos ja siitä otettiin kahdeksas painos vielä vuonna 2003. Seveborg oli puolestaan tutkinut yhdessä Hadeniuksen ja Weibullin kanssa juuri puoluelehdistöä. Engblom on nykyisin Jönköpingin yliopiston median ja viestintätutkimuksen professori ja johtaa suurta kansallista mediatutkimusohjelmaa *Etermedies i konkurrens*, Engblom on myös yksi *Den svenska pressen historia* -sarjan kirjoittajista.

¹²⁹ Dahl 2002. – Ruotsissa ilmestyi vuosina 2000–2003 SLH-sarjaa vastaava Karl Erik Gustafssonin ja Per Rydénin päätoimittama kokoomateos *Den svenska pressens historia 1-5*, jonka viides osa oli hakemisto-osa. Sarja käsittelee printtimediaa kokonaisuutena toisin kuin SLH-sarja, jossa aikakauslehdistö oli erillinen. Neljäs osa on otsikoitu *Bland andra massmedier*, eli siinä printtimedian historia liittyy mediahistorian kokonaisuuteen. Klaus Bruhn Jensenin päätoimittama *Dansk mediehistorie* ilmestyi vuosina 2001–2003 neliosaisena. Myös Norjassa ilmestyi vuonna 2003 mediaa kokonaisuutena käsittelevä Henrik G. Bastiansenin ja Hans Fredrik Dahlin kirjoittama *Norsk Mediehistorie*, tosin vain yksiosaisena, mutta neliosaisen Norjan lehdistön historian odotetaan valmistuvan vuonna 2010. – Dahl 2002; arvioiteja Salokangas 2002 ja 2004.

tasolla jo 1600-luvulla, ja että ensimmäinen säännöllisesti ilmestyvä sanomalehti aloitti Tallinnassa jo vuonna 1689.¹³⁰

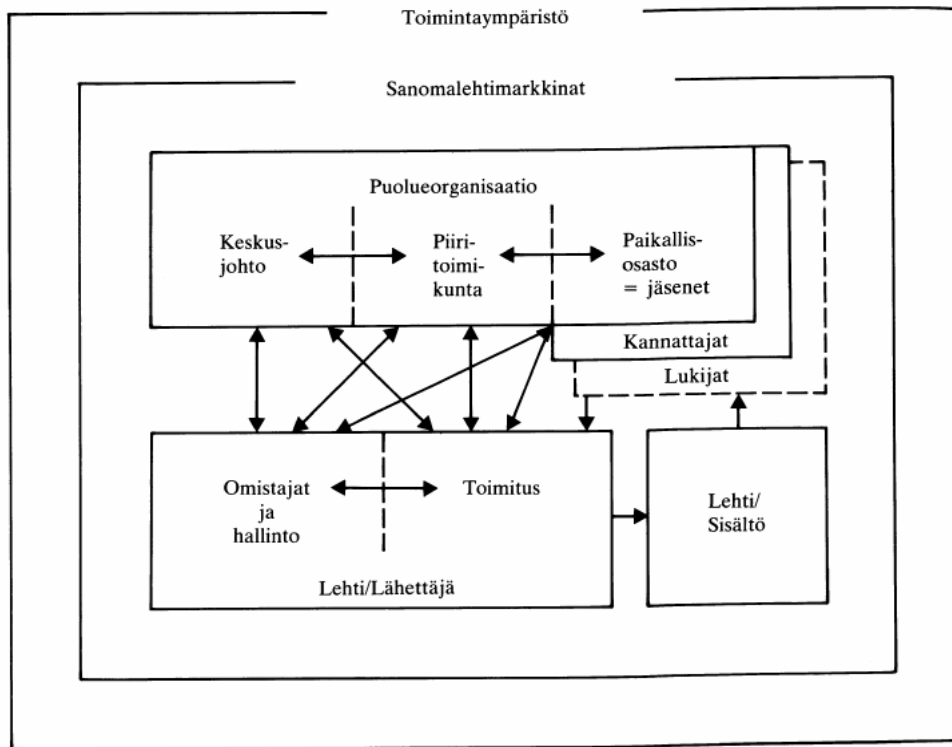
Virolaisilla tutkijoilla ja SSLH-projektilla oli kuitenkin ollut yhteyksiä jo 1980-luvulla. Eestin Tiedeakatemia kutsumana professori Päiviö Tommila oli päässyt tutkimaan vanhaa saksan- ja vironkielistä lehdistöä ja solminut yhteyksiä virolaisiin lehdistön historian tutkijoihin, kuten historian tohtori Ea Janseeniin. Näiden tapaamisten satoa oli, että virolaistutkimus pääsi esille Historiallisessa Aikakauskirjassa vuonna 1986. Vaikka Tommila joutui toteamaan, ettei Viron ja Suomen lehdistöhistorioilla ollut yhtymäkohtia ennen 1800-luvun puoliväliä, julkaistiin suomalaisen lehdistön varhaisvaiheet myös viroksi vuonna 1992.¹³¹

Pohjoismaiset vaikutteet saivat Salokankaan etsimään uutta tietä SSLH-projektin perusajatuksista, joissa pohjimmiltaan yritettiin selvittää sanoman suhdetta objektiiviseen todellisuuteen. Salokangas heitti koko totuudellisuuden ongelman yli laidan, sillä totuudet eivät sinänsä olleet kiinnostavia vaan se, mistä maaperästä ne nousivat. Salokankaan mielestä lehdistöhistorian piti olla yhden tiedotusvälineen taustaan ja sisältöön ja tämän tiedotusvälineen asemaan yhteiskunnan kokonaisuudessa kohdistuvaa tutkimusta. Välitön tutkimuskohde oli siten välitetyn sanoman tausta ja sen muotoutuminen.¹³²

¹³⁰ Salokangas-Schwoch-Virtapohja 1997; Høyer-Lauk-Vihalemm 1993, 43-53; Epp Laukin haastattelu 14.2.2009.

¹³¹ Historiallinen Aikakauskirja 3/1986, 258; Jansen oli tutkinut 1880-luvulla ilmestynyttä Sakala-lehteä ja sen lukijasuhdetta lehden avustajaverkoston avulla. Poliittisesti ohjelmallinen Sakala-lehti kansallismielinen ja baltiansaksalaisvastainen. Høyer-Lauk-Vihalemm 1993, 93-94. – Neuvostoaikainen lehdistöhistorian tutkimus oli Virossa kahdella tapaa vaikeaa. Tutkijan oli vaikea saada oikeita lähteitä käyttöönsä ja toisekseen sensuuri mankeloi tutkimustulokset. Journalismin tutkija Epp Laukin artikkelikin oli sensuroitu ja otsikoitu sensuurin vaatimusten mukaisesti. Ilmar Talve moitti Historiallisen Aikakauskirjan vastineessaan artikkelia puoluehenkisydestä ja vuosien 1920-1940 lehdistöolojen vääristelystä. Vaikka Talven kritiikki oli Laukin mielestä kohdallaan, keskustelun jatkaminen oli mahdotonta. Epp Laukin haastattelu 14.2.2009; Lauk 1986; Talve 1987. – Tommila 1992. Teoksen käänsi viroksi Epp Lauk, joka väitteli vuonna 1997 Tarton yliopistossa virolaisen lehdistön ja toimittajien historiasta ja journalismin kehityksestä, ja joka on toiminut vuodesta 2008 journalistiikan professorina Jyväskylän yliopistossa.

¹³² Salokangas 1982, 14-16; Salokangas 2005, 486; Raimo Salokankaan haastattelu 4.12.2008. – Salokangas on seisonut määritelmänsä takana jo yli 20 vuotta ja on arvioinut sen tutkimuksellisesti kestäväksi lähestymistavaksi 2000-luvullakin etenkin, jos käsitteen *tiedotusväline* kääntää *massmediumiksi*. Massmedium pitää sisällään ajatuksen, että on olemassa muitakin medioita. Salokangas 2004.

KUVIO 1 Puoluelehden tutkimuskaavio Salokankaan (1982) mukaan

Raimo Salokangas oli jo vuonna 1977 väitöskirjaa Maalaisliiton lehdistöstä aloittaessaan esittänyt projektin tarpeita yleisemminkin palvelevan tutkimuskaavion, jota osaltaan professori Päiviö Tommila ja projektisihteeri Matti Kinnunen kypsyttivät ja jonka Salokangas julkaisi väitöskirjassaan. Siitä tuli koko SSLH-projektin sisäistävä tapa tarkastella lehdistön poliittista taustasidonnaisuutta.¹³³

SSLH-projektin painopiste siirtyi alkuaikojen sisältölähtöisyydestä huolimatta lehdistöinstituution ja sen rakenteiden tutkimukseen. Journalismin historiasta 2008 väitellessä Jyrki Pietilän mukaan SSLH-projekti kuitenkin – tiedotusopin seilatessa omilla vesillään – ainoana kannatteli myös journalismitutkimuksen järkevää traditiota tarjotessaan lehdistöhistorialliselle ja konkreettiselle lehdistötutkimukselle institutionaalisen turvasataman.¹³⁴

¹³³ Salokangas 1982, 26; Tommila 1988b, 496–499. – Raimo Salokankaan muistio 2.5.1977. Salokankaan ja tekijän hallussa.

¹³⁴ Pietilä J. 2008b, 16.

2.11 Mittaavat menetelmät historiassa

Yhteiskuntatieteiden amerikkalaisen sosiologian kautta omaksumat lähestymistavat ja kvantitatiiviset sisällönmittausmenetelmät kukoistivat aikansa tiedotustutkimuksessa ja lehdistöhistoriallisessa opintotutkimuksessa. Historiantutkijoista lähinnä *Viljo Rasila* ja *Jorma Kalela* argumentoivat 1970-luvulla kvantitatiivisten menetelmien puolesta, vedoten niiden tuottamaan täsmälliseen ja luotettavaan tietoon.¹³⁵

Kalela piti historiatieteiden eroa yhteiskuntatieteisiin enemmän näennäisenä kuin todellisena, mutta korosti kvantitatiivisten tutkimusmenetelmienkin olevan vain apuvälineitä. Johtopäätösten tekeminen ei helpotu, vaikka mitattu tulos olisi kuinka täsmällinen, sillä tulos ei ole lopultakaan objektiivinen havainto todellisuudesta.¹³⁶

Kaikkea mittaamista ja eksaktin totuuden vaatimista ei kuitenkaan voi laittaa amerikkalaisen sosiologian tiliin.

Kollektiivinen ote ja tilastolliset menetelmät olivat pitkään historiantutkimuksen ydintä. Tilastotiede, statistiikka alkoi kehittyä jo keskiajalla ja tilastoimen virallistuttua Suomessakin vuonna 1865 tilastollinen ajattelu yleistyi paitsi yhteiskunta- ja luonnontieteissä myös historiantutkimuksessa. Kameralistisesta koulukunnasta tuli 1870–1890-lukujen tutkimuksen dominoiva suuntaus, ja samassa hengessä jatkoi moderni sosiaalhistoria. Tämän kulttuurihistoriallisena koulukuntana tunnetun suuntauksen uranuurtajia olivat Gunnar Suolahti, Väinö Voionmaa ja Eino Jutikkala.¹³⁷

Saksalaisen *Zeitungswissenschaft* -tradition kehittäjiin kuulunut Max Weber esitti jo 1910 hahmotelman, että sanomalehtitieteen lopullisena tehtävänä on tutkia lehdistön vaikutusta ihmisen tajuntaan. Weber perusti empiriseen tutkimukseen: uutisten ilmoitusten, mielipideartikkelien ja pääkirjoitusten suhteissa tapahtuneet määrälliset muutokset oli tutkittava kvantitatiivisesti mittaamalla. Määrällisistä muutoksista on tehtävä laadulliset analyysit ja niiden päämääränä on selvittää, miten lehdistö muokkaa ihmisten tajuntaa ja kulttuuria ja mikä on lehtien suhde puolueisiin ja liike-elämään. Weberistä oli tärkeää tutkia myös lehtien taloutta, omistajuutta ja keskinäistä kilpailua.¹³⁸

Kvantitatiiviset menetelmät sinänsä eivät kotiutuneet historiantutkimukseen sen enempää kuin lehdistöhistoriaankaan, ja yhteiskuntatieteissäkin ne tulivat kyseenalaistetuiksi 1970-luvulta lähtien. Tiedotustutkimus puolestaan otti uuden suunnan kulttuurintutkimukseen päin.

Uudestaan kvantitatiiviset menetelmät ovat tehneet tuloaan uudessa taloushistoriassa, kliometriassa. Kliometria tai osuvammin sanottuna kleiometria pyrkii yhdistämään taloustieteiden teoreettisen ajattelun historialliseen faktaan eli tavallisimmin pitkän aikavälin vertailuihin ja alkuperäisaineistojen analyysiin. *Jari Ojalan* mukaan kolmen oppiaineen, humanistisesti suuntautu-

¹³⁵ Kalela 1976; Rasila 1977.

¹³⁶ Kalela 1976, 176–178.

¹³⁷ Tommila 2002, 129–133; Ahtiainen–Tervonen 1996, 143–147.

¹³⁸ Rantanen 1997, 26–27; Wiio 1992, 60; Pietilä V. 1997, 104–105; Pietilä J. 2008b, 22.

neen historiatutkimuksen, taloustieteen ja yhteiskuntatieteiden sosiologisen tutkimuksen välillä operoiva kliometria on kuitenkin vain osa taloushistoriaa. Taloushistoriassa kvantitatiiviset, tilastolliset menetelmät ovat olleet aina korostuneita ja tulevat Ojalan arvion mukaan juuri taloushistoriassa korostumaan digitaalisten aineistojen takia.¹³⁹

Digitaalisten aineistojen kertyminen siis ennustaa kvantitatiivisten menetelmien paluuta historiantutkimukseen. Erityisen hyvät edellytykset sille uskoi löytyvän juuri mediahistoriallisessa sisällöntutkimuksessa, kun lehtiarkistot ovat olleet Suomessakin sähköisiä tuotannon digitalisoimisesta lähtien eli 1990-luvun puolimaista.

Ensimmäiset tutkimukset onkin jo julkaistu. Tekesin rahoittamassa tieteidenvälisessä Metasignal-hankkeessa Teknillisen korkeakoulun, Tampereen teknillisen yliopiston, Helsingin kauppakorkeakoulun ja Jyväskylän yliopiston historian ja journalistiikan tutkijat käyttivät laajoja kansainvälisiä uutisarkistotietokantoja 1970-luvun alusta 2000-luvulle. Tarkoituksena oli löytää media-alan liiketoimintastrategioiden suunnasta heikkoja ja vahvoja signaaleja pitkällä aikavälillä eli tutkia informaatiokaaosta.¹⁴⁰

Vuonna 2007 väitellyt Kimmo Mäkilä puolestaan käytti New York Timesin ja osaksi myös Helsingin Sanomien sähköisiä tietokantoja tutkiessaan ydinaseutisointia toisen maailmansodan jälkeen.¹⁴¹

2.12 Ulkoistettu lehdistöhistoria

SSLH-projektin johtoon ja lopulta kirjoittajiksikin tuli historian ja tiedotustutkimuksen tutkijoita. Samaan aikaan tiedotustutkijat hylkäsivät varsin kategorisesti niin Helsingissä kuin Tampereellakin viestinnän historiallisen tutkimussuunnan. Jo MCR-tutkimussuunnan fokus oli päiväkohtaisessa, mutta varsinaisesti 1970-luvun uusvasemmistolainen aalto pyyhkäisi viestinnän historian olemattomiin, ensin tutkintovaatimuksista. Tampereen tiedotusopin opetus oli 1970-luvun puolimaissa vasta tulossa laudaturvaiheeseen, joten uusajattelu heijastui nopeasti tutkimukseen. Vaikka tutkintovaatimukset palautuivat anglo-amerikkaissuomalaisille linjoille, historiallinen tutkimusote jäi tiedotustutkimuksessa marginaaliseksi. Kauko Pietilän lehdistön historiaa marxilaisen pääomalogiikan tapaan teoretisoiva väitöskirja vuodelta 1980 jäi poikkeukseksi.¹⁴²

Lehdistöhistoriallinen tutkimus keskittyi SSLH-projektiin ja tiedotustutkimuksesta tuli historiatonta. Tampereen tiedotustutkijoiden joukkoon jäi lehdistöhistorian yksinäiseksi sudeksi vain Esko Salminen, joka nimitettiin journalistiikan apulaisprofessoriksi Tampereen yliopistoon vuonna 1981, tulipunaisen kuuman poliittisen kohun saattelemana. Sotapropagandasta väitelleen Salmisen

¹³⁹ Jalava–Eloranta–Ojala 2007, 8–14; Eloranta 2003, 379–381; Allardt 2000, 517–523; Tommila 2000, 135; Ojala 2003, 138–145.

¹⁴⁰ Ojala 2005, 7–23.

¹⁴¹ Mäkilä 2007, 150–166.

¹⁴² Rantanen 1996; Rantanen 1997, 132–135; Salminen 2004, 101; Pietilä K.1980.

tutkimusaiheita olivat sodanaikaisen sensuurin lisäksi itesesensuuri ja idänpoliittinen lehdistökeskustelu.¹⁴³

Viestintätieteiden historiattomuuden vahvistavan poikkeuksen teki kuitenkin jo 1980-luvulla Terhi Rantanen, joka aloitti uutisiin, globaaliin uutisvälitykseen ja viestinnän oppihistoriaan painottuvan tutkimusuransa STT:n 100-vuotismerkkivuoteen liittyneellä tutkielmalla. Rantasen STT:n historia käsitteli STT:tä yrityksenä kilpailutilanteessa, uutisvälityksen rakenteita, STT:n ja valtion suhteita. Rantanen väitteli vuonna 1990 tsaarinaikaisen Venäjän uutistoimistojen ja kansainvälisten uutistoimistojen suhteesta.¹⁴⁴

SSLH-projekti laajeni aikakauslehdistön historiahankkeen vuoksi niin, että projektissa ehti vuodesta 1974 lähtien olla mukana noin 50 tutkijaa, kun kirjoittajat ja tutkimusapulaisetkin lasketaan mukaan.¹⁴⁵ Niinpä ei ollut ihme, ettei 1980-luvulla lehdistöhistoriaa juuri SSLH-projektin ulkopuolella tutkittu. Eri-seuraisiin kuului vuodelta 1982 Alpo Rusi poliittisen historian väitöskirjoiheen jatkosodan aikaisesta lehdistösensuurista. Myös valkoisten propagandaa vuoden 1918 sodan aikana käsitellyt Turo Manninen käytti väitöskirjassaan lehdistöä lähteenään ja kvantitatiivista pääkirjoitusten sisällön mittausta metodisena apuvälineenään.¹⁴⁶

Kolmiosainen aikakauslehdistön historia ilmestyi vuonna 1992. Rakenteeltaan se poikkesi sanoma- ja paikallislehdistön historiasta, sillä se rakentui lehtiryhmittäin. Myös kirjoittajakaarti oli tutkijataustaltaan sanomalehdistön pioneerihenkistä ryhmää heterogeenisempi.

Yleisaikakauslehdistä kirjoittivat Ari Uino, Raili Malmberg, Pirkko Leino-Kaukiainen sekä kuva-arkistojen erikoisammattilainen, maisteri Veikko Kallio. Erikoisaikakauslehdistä kirjoitti kymmenen oman erikoisalansa tuntijaa. Uskonnollisista lehdistä kirjoittivat Pekka Raittila ja Markku Heikkilä sekä tieteellisistä lehdistä Anto Leikola. Maanpuolustuslehdistä kirjoitti Pertti Kilkki, urheilulehdistä Touko Perko, maatalouslehdistä Kari Valonen, talous- ja liike-elämän julkaisuista sekä niiden asiakaslehdistä Heikki Nuutinen, teollisuuden ja tekniikan erikoislehdistä Karl-Erik Michelsen sekä työmarkkinalehdistä Markku Mansner, Risto Reuna ja Antti Henttonen.

Mainituista Ari Uino, Pirkko Leino-Kaukiainen ja Touko Perko olivat sanomalehdistönkin historian kirjoittajia. Filosofian lisensiaatti Raili Malmberg oli pitkäaikainen aikakauslehtijournalisti ja päätoimittaja sekä tunnettu käytösop-

¹⁴³ Salminen 1976; Salminen 1979; Salminen 1982; Rantanen 1996; Salmisen nimityskiistasta Salminen 2004, 217–226.

¹⁴⁴ Rantanen 1987, 9–10, 139–143; Rantanen 1990. Globaalien uutistoimistojen vaiheista myös Rantanen 1998 ja Uskali 2007, 89–120.

¹⁴⁵ Tommila 1988a, 14.

¹⁴⁶ Rusi 1982; Manninen 1982, 3–4, 132, 236, 243. – Edellä (s. 31–32) on jo mainittu suomenruotsalaisesta lehdistöhistorian kirjoituksesta. Lisäksi lehtimonografioita ilmestyi 1980-luvullakin entiseen tapaan, sillä kuten sanomalehtien perustamisaalto suurlakon jälkeen oli näkynyt 1950-luvulla lehtien 50-vuotishistorioiden tulvana, niitettiin 75-vuotishistorioiden satoa 1980-luvun alussa. Kuopion lehdistön kaksiosainen teos liittyi tähän aaltoon, ja samoista merkkipuosilähtökohdista oli syntynyt vuonna 1981 ilmestynyt Ilkan kaksiosainen historiateos. Ilkan historia oli poikkeuksellinen, sillä sen toinen kirjoittaja oli Santeri Alkion elämäkerran kirjoittaja professori Aulis J. Alanen ja Alkion kauteen liittynyt osa tavallaan Alkion elämäkerran jatkoa. Toisen osan kirjoittaja oli Ilkan päätoimittaja Veikko Pirilä. Alanen 1981; Pirilä 1981.

paiden kirjoittaja. Anto Leikola oli jo tuolloin oppihistorian professori. Eversti Pertti Kilkki oli sotahistorioitsija, muiden muassa Suomen ratsuväen historian kirjoittaja. Maisteri Kari Valonen oli tehnyt opinnäytetyönsä maatalousalan aikakauslehdistä. Vuonna 1990 edesmennyt Pekka Raittila oli väitellyt vuonna 1976 lestadiolaisuudesta ja toimi 1980-luvulla kirkkohistorian apulaisprofessorina. Markku Heikkilä oli ollut toinen vuonna 1980 ilmestyneen Kotimaa-lehden historian kirjoittajista, kirkkohistorian, sittemmin käytännöllisen teologian professori ja teologisen tiedekunnan dekaani. Ensimmäisenä akateemisena lehdistöopin väittelijänä jo mainittu Heikki Nuutinen oli tuolloin jo eläkkeellä Suomen Vähittäiskauppiain Liiton toimitusjohtajan tehtävistä. Michelsen väitteli vuonna 1993 kansallisen tutkimusjärjestelmän kehityksestä, oli Suomen Akatemian tutkijana, on kirjoittanut tieteen, tekniikan ja teknologian historiasta ja yhteiskunnan muutoksesta ja toimii nykyisin professorina Lappeenrannan teknillisen yliopiston Etelä-Karjala -instituutissa. Suomen työnantajain keskusliitosta vuonna 1981 väitellyt Markku Mansner on kirjoittanut STK:sta useita historiateoksia. Filosofian lisensiaatti Risto Reuna on Työväen arkiston erikoistutkija. Opetusneuvos Antti Henttonen oli pitkäaikainen Opettaja-lehden päätoimittaja.

Sarjan kolmannen osan kirjoittajat Päiviö Tommila, Pirkko Leino-Kaukiainen, Ari Uino ja Veikko Kallio keskittyivät aikakauslehdistön rakenteellisiin tekijöihin ja kehityslinjoihin.

Aikakauslehdistön ilmestymisen jälkeen aikakauslehdistöäkin toki käytettiin entiseen tapaan tutkimusaineistona ja lähdemateriaalina, mutta akateemisen tutkimuksen kohteena eivät aikakauslehdet ole juuri sen koommin olleet. Maija Töyry lähestyy varhaisia naistenlehtiä käsitelleessä viestintätieteen väitöskirjassaan kohdettaan konseptianalyysin näkökulmasta, mikä oli mediahistorian tutkimuksessa uutta. Töyry halusi laajentaa tyyppillistä genrelähestymistapaa ja laajentaa näkökulmaa kansainvälisemmäksi, sillä hänen mukaansa viestinnän tutkimuksessa kyllä yleensä todetaan perinteiset kolmijaot tuotanto, tuotteet ja vastaanotto tai lähettäjä, viesti ja vastaanottaja, mutta kuitenkin ei tutkita koko ketjua.¹⁴⁷

2.13 Elämää SSLH:n jälkeen

Lehdistöhistorian kirjoittajat olivat kokeneet suurena puutteena, ettei maan johdavigista lehdistä ollut olemassa ajantasaista tutkimusta. Moni olisi myös tarvinnut Helsingin Sanomien arkistoa. Tutkimusten esipuheissa veisattiin vuodesta toiseen samaa virttä: lehden arkisto oli ja pysyi tutkijoita suljettuna. SLH ei ollut sen etuoikeutetumpi.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Töyry 2005, 13–19, 40–44, 65–80.

¹⁴⁸ Tommila 1988a, 19. – Helsingin Sanomien arkisto on avautunut ainakin Seppo Zetterbergille Eero Erkon elämäkerran kirjoittamista varten samoin syksyllä 2009 ilmestyvän Eljas Erkon elämäkerran kirjoittajille.

Edellä on jo mainittu Helsingin Sanomien ja Aamulehden, projektin aloittaessa jo vanhentuneiksi todetut, mutta kuitenkin tutkimukselliset historiat. Uudesta Suomesta oli olemassa vain O.W. Louhivuoren Suomettaren historian alkuvaiheet vuodelta 1940 ja Kaarlo Niemisen kirjoittama vuoteen 1889 ulottunut jatko-osa. Uuden Suomen historia oli kyllä tekeillä, mutta Pirkko Rommin hanke ei valmistunut. Päätoimittaja Egidius Ginströmin kirjoittama Hufvuds-tadsbladetin vuosien 1864–1914 historia oli ilmestynyt vuonna 1964. Osana Amos Andersonin elämäkertaa jatkoi Torsten Steinby lehden historiaa 1950-luvulle saakka ja selvitti myös lehden poliittista ja ohjelmallista orientoitumista ja suhdetta ruotsalaiseen kansanpuolueeseen.¹⁴⁹

Helsingin Sanomien 100-vuotisjuhlavuoden julkaisujen joukossa oli lopulta lehden historiategokin, mutta ei odotettua kokonaishistoriaa. Keijo K. Kulhan *Sanasotaa ja sovittelua* oli sisältölähtöinen tutkimus Helsingin Sanomien poliittisesta linjasta 1920- ja 1930-luvulla perinteisesti pääkirjoituksia analysoiden, mutta taustat huolellisesti selvittäen.¹⁵⁰

Kulhalla oli jo käytettävissään SLH-sarja ja hän pystyi kuittailemaan kirjassaan oikeiksi teossarjan Helsingin Sanomia koskeneet, ilman arkistotietojen varmuutta järkeillyt tiedot.¹⁵¹

Pettyä ei sen sijaan tarvinnut Helsingin Sanomien edesmenneen kilpailijan, Uuden Suomen historiaan, joka ilmestyi vuonna 1997. Jyrki Vesikansan talvisotaan asti ulottuva monografia tukeutui Suomen lehdistön historiassa julkaistuun perustutkimukseen. Perusteellisuudessaan se kuuluu lehdistömonografioiden valioluokkaan, vaikka varsinaisen väitöskirjan piti tulla vasta jatko-osasta. Vesikansan lisensiaatintyö vuodelta 1995 käsitteli Uuden Suomen loppuvaiheita, mutta luvattu jatko-osa on edelleen ilmestymättä.¹⁵²

SLH-sarjan jälkeen oli hiljaista, vaikka jatkotutkimuksille olisi nyt ollut erinomainen tilaisuus. Pienempiä monografiatöitä kuten Raimo Salokankaan Turun Päivälehdessä 90-vuotisjuhlille osutettu ja kakkoslehden asemaa analysoinut teos vuonna 1988, Jukka-Pekka Pietiäisen Virallisen Lehden historia vuonna 1989 ja jo mainittu Eeva-Liisa Aallon Länsi-Savon historia ilmestyi, mutta historiatieteen väitöskirjoja lehdistöstä saatiin odottaa.¹⁵³

Suomen Akatemia kuitenkin rahoitti Esko Salmisen tutkimushanketta, joka käsitteli Suomen sanomalehtien Neuvostoliitto/Venäjä-kuvaa vuosina 1968–1991. Hankkeen tulos *Vaikeneva valtiomahti* käsitteli suomalaislehtien itesesensuuria. Aineistona oli 16 suomalaislehden sekä Dagens Nyheterin, Die Weltin ja The Timesin kirjoittelu valittujen kipupisteiden yhteydessä.¹⁵⁴

Lehtiyhtiöiden juhlatarpeisiin julkaistiin 1990-luvullakin erilaisia historiallisia katsauksia ikään kuin liian tieteellisyyden pelossa. Kättä pitempää 75-

¹⁴⁹ Louhivuori 1940; Nieminen 1946; Ginström 1964; Steinby 1979 ja 1982.

¹⁵⁰ Kulha 1989; Salokangas 1990, 66–68.

¹⁵¹ Kulha 1989, esim. 61, 66.

¹⁵² Vesikansa 1997; Vesikansa 1995; Vares 1997, 260–266.

¹⁵³ Salokangas 1988; Pietiäinen 1989; Aalto 1990.

¹⁵⁴ Salminen 1996; Kulha 1997.

vuotisjuhlille merkitsi esimerkiksi Kainuun Sanomain vuonna 1993 julkaistu kuvateos lehden etusivujen kehityksestä.¹⁵⁵

Juhlakirjan tapaan oli koottu myös Karjalaisen 125-vuotishistoria, jonka on kirjoittanut ja toimittanut eläkkeelle kirjan ilmestymisen aikoihin siirtynyt päätoimittaja Aatto Jääskeläinen. Katsauksenomainen esitys pohjautuu vanhemmilta osiltaan päätoimittaja Seppo Vennon kokoamaan lehden 100-vuotiskatsaukseen.¹⁵⁶

Ilman tutkimuksellista kysymyksenasettelua oli myös Oiva Turpeinen laatinut Etelä-Suomen Sanomain 100-vuotishistorian.¹⁵⁷

Lehdistöä toki käytettiin edelleen historiantutkimuksen lähteenä ja opiniohistorian tutkimuskohteena kuten ennenkin. Jouni Suistola selvitti väitöskirjassaan vuodelta 1994 kylmän sodan alkua johtavien lehtien ts. Helsingissä ilmestyneiden virallisten ja epävirallisten pää-äänenkannattajien sekä Helsingin Sanomain kirjoittelussa.¹⁵⁸

Näkökulmat olivat aikaisempaa kansainvälisempiä. Suistolan tutkimusaineistoon kuului myös New York Times. Kokonaan Suomen ulkopuolelle meni Olavi K. Fält, joka kartoitti Japanissa ilmestyneiden englanninkielisten lehtien kannanottoja Japanin avautumisprosessissa. Sittenkin Fält on tutkinut japanilaista lehdistöä globalisaation välittäjinä.¹⁵⁹ Julitta Suomela käytti vuonna 1995 valmistuneessa liseniaattityössään Suomessa ilmestyneitä venäläisiä emigranttilehtiä lähdemateriaalina kartoittaessaan emigranttien aatemaailmaa. Suome-
lan vuonna 2001 tarkastettu väitöstutkimus laajeni Euroopan venäläisten emigranttilehtien Neuvosto-Venäjää ja Neuvostoliittoa koskeneisiin aatteellispoliittisiin mielipiteisiin ja lehtien käsityksiin emigranttien poliittisesta ja kulttuurisesta asemasta sekä heidän tapaansa tavoitella valtaa ja kehittää taktiikoita Venäjän pelastamiseksi. Suomela soveltaa suppeasti Michel Foucaultin tiedon arkeologia -teoriaa: emigranttilehtien julkaisemisen vaikuttimena oli saada tiedonvälityksen avulla valtaa.¹⁶⁰

Perinteisempiä suhtautumistutkimuksia ovat Reijo Perälän väitöskirja Lapuan liikkeen saamasta julkisuudesta vuodelta 1999 ja Tuomas Lohen Kekkosen ja lehdistön suhteita selviteltyt väitöskirja vuodelta 2003. Kekkosen lehdistösuhteen vastapuolena Lohi kartoitti Helsingissä ilmestyneiden johtavien lehtien suhtautumista Kekkoseen ennen tämän presidenttikautta.¹⁶¹

¹⁵⁵ Marttinen 1993.

¹⁵⁶ Jääskeläinen 1999; Vento 1974.

¹⁵⁷ Turpeinen 1999.

¹⁵⁸ Suistola 1994. – Aikakauslehdet ja kirjat olivat lähdemateriaaleina Jari Hanskin vuonna 2006 tarkastetussa juutalaisvastaisuutta käsittelevässä poliittisen historian väitöskirjassa. Hanski 2006.

¹⁵⁹ Fält 1990; Fält 2003. – Fältin aatehistorian alan väitöskirja vuodelta 1982 käsitteli Japanin-kuvaa Suomessa. Keskeisinä lähteinä olivat sanomalehdet. Fält 1982.

¹⁶⁰ Suomela 1995 ja 2001, 16, 245–249; Zetterberg 2002, 99–101. – Foucaultista Valtonen 2004.

¹⁶¹ Perälä 1999; Lohi 2003. – Tuomas Lohen väitöskirja herätti huomiota, sillä hän oli väitellessään vain 23-vuotias ja löi näin Eino Jutikkalan hallussa olleen ikäennätyksen. Jutikkala väitteli 25-vuotiaana vuonna 1932. Helsingin Sanomat 23.11.2003. Samassa Helsingin Sanomain numerossa on myös Lasse Lehtisen laatima väitöskirjan arvostelu. Vuodesta 2008 Tuomas Lohi on toiminut Tyrnävän kunnanjohtajana.

Myös Sinikka Wunsch käytti väitöskirjassaan vuodelta 2004 suomalaisten lisäksi suuria ulkomaisia sanomalehtiä – New York Timesia ja Dagens Nyheteriä – tutkiessaan lehdistön luomaa viholliskuvaa Neuvostoliitosta vuosina 1938–1940. Wunschin tutkimus liittyi Oulun yliopiston historian laitoksen mielikuva-tutkimusohjelmaan.¹⁶²

2.14 Lehdistöhistoriasta mediahistoriaksi

SLH-sarjan valmistuttua alkoivat tiedotustutkijatkin kuten Pertti Hemánus peräänkuuluttaa journalismin historian tutkimusta. Sen vuoro olisi, kun lehdistöinstituution historia oli juuri saatu julkaistua.¹⁶³

Historiattoman vaiheen läpikäyneet viestintätieteilijät palasivat tehtävän houkuttamina 1990-luvulla historia-aiheisiin sekä joukkoviestinnän ja lehdistön rakennemuutoksiin. Vuonna 1994 Jyrki Jyrkiäinen väitteli tiedotusopissa Tampereen yliopistossa sanomalehdistön keskittymisestä, mutta hänen suomalainen empiirinen aineistonsa ei ollut juuri SSLH-projektia tuoreempaa, vaan vuodelta 1989.¹⁶⁴

Historiatieteen ja journalistiikan lähestymistavat ja metodit yhdisti ensimmäisenä Pekka Mervola vuonna 1995 hyväksytyssä väitöskirjassaan. Mervola teki perusteellista empiiristä selkoa, miten ja millaisten kulttuuristen, yhteiskunnallisten, taloudellisten, tuotannollisten, työnjohdollisten ja teknisten syiden vuoksi sanomalehtien ulkoasu muuttui vuosina 1771–1994. Mervola jalosti SSLH-projektin käyttämiä mittausten menetelmiäkin ja julkaisi tuloksensa leveydeltään vaihtelevien palstamillimetricien sijaan vielä eksaktimmin pintaaloina.¹⁶⁵

Kuten on jo todettu, SLH fokusoitui lopulta rakenteisiin ja instituutioihin. Kun toinenkin instituutio- ja systeemihistorian suurteos eli Yleisradion historia ilmestyi vuonna 1996, oli suomalaiselle mediahistorialle luotu kivijalka, sen ”ensimmäisen sukupolven” perusteokset. Salokangas on tiivistänyt instituutioiden tutkimisen välttämättömyyden: kontekstin ymmärtäminen on sisällön ymmärtämisen edellytys.¹⁶⁶

Näkökulman laajentumista kuvasi myös käyttöön tullut termi mediahistoria.¹⁶⁷ Mediahistoriasta ryhdyttiin keskustelemaan 1990-luvun puolimaissa poh-

¹⁶² Wunsch 2004. – Kuva-tutkimuksia oli myös Mia Lindbergin Turun yliopistossa joulukuussa 2008 tarkastettu kulttuurihistorian väitöstutkimus. Lindberg selvitti Suomen maakuva saksalaisen lehdistöaineiston ja ulkoministeriön mediakatsausten avulla vuosina 1989–1998. Lindberg 2008.

¹⁶³ Hemánus 1991, 177.

¹⁶⁴ Jyrkiäinen 1994, 36.

¹⁶⁵ Mervola 1995, 31–34; Tommila-Pellinen 1996, 56–58. – Sanomalehtien ulkoasua tutki myös Hannu Pulkkinen vuonna 2008 tarkastetussa väitöskirjassaan Uutisten arkkitehtuuri, joka käsitteli 2000-luvun sanomalehtien ulkoasun rakennetta ja ulkoasu-uudistuksia. Pulkkinen 2008.

¹⁶⁶ Salokangas 1996, 12; Salokangas 1997, 33–53.

¹⁶⁷ Media ja mediahistoria vakiintuivat Suomen kieleen vasta 1990-luvulla. Sanan media laveutta ja voittokulkua valaisevat tiedotusopin perusoppikirjojen nimet: Yrjö Ah-

joismaisten viestintätutkijoiden tapaamisissa ja Tiedotustutkimus-lehdessä, jossa Paddy Scannell tiivisti Hans Fredrik Dahlin käsityksiä: medioiden historiallisella tutkimuksella on ollut instituutioiden näkökulma eli on pyritty ottamaan huomioon mediaa muokanneet taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset tekijät. Sen sijaan viestinnän historiallinen tutkimus pyrkii median ja mediajärjestelmien välittämän sisällön tutkimukseen. Yksittäisten mediumien sijaan tavoitteena on synteettinen tarkastelutapa, jolloin sanomaa tarkastellaan toisiinsa kietoutuneiden mediajärjestelmien kautta.¹⁶⁸

Lehdistöhistoria taipui mediahistorian alalajiksi. Myös journalismin, toimintustöyön ja journalististen tuotosten historian tutkijat laskeutuivat makrotasolta mikrotasolle, kuten Turo Uskali vuosien 1957–1975 Moskovan kirjeenvaihtajia käsitelleessä väitöstutkimuksessaan vuodelta 2003. Uskali piti tutkimustaan journalismin historiana ja sen sijoittuvan mediahistorian kenttään sen alalajina.¹⁶⁹

Mediahistoriallinen näkökulma oli myös vuonna 1998 tarkastetussa Kalle Virtapohjan väitöskirjassa, joka käsitteli urheilujournalismia ja journalistista draamaa urheilusankareiden luomiseksi. Aikaperspektiivi oli Paavo Nurmesta Curt Lindströmiin.¹⁷⁰

Raimo Salokangas oli Yleisradion historiassaan jättänyt ohjelmien, siis sisällön tason suosiolla tulevien, ”toisen sukupolven” mediahistorioitsijoiden huoleksi. Sisältötutkimukselle oli tilaus televisiotoiminnan 50-vuotispäivän lähestyessä, mutta genret ja ohjelma-alueet tyhjentävästi kertova kokonaishistoria havaittiin jo aikataulun takia liian kunnianhimoiseksi tavoitteeksi. Päädyttiin dosentti Juhani Wiion toimittamaan kokoomateokseen ohjelmistojen historiasta. Sähköisen mediahistorian ”kolmannen sukupolven” tutkijat ovat pyrkineet pääsemään sosiaalishistorialliselle tasolle ja etenemään ohjelmista niiden vastaanottoon. Mediankuluttajien näkökulman puuttumisesta on huomauttanut etenkin mediahistorioitsija Jukka Kortti, joka on historiallisesti kartoittanut television sosiokulttuurista merkitystä katsojien kokemuksen kautta.¹⁷¹

Kortin vuonna 2003 tarkastettu väitöskirja käsitteli 1960-luvun televisiomainontaa 1960-luvun kulttuurisen murroksen ja modernisaation merkinä. Sen sijaan Jaakko Lyytinen ammentaa MTV:n uutisten historiassaan *Kun pöllö*

mavaaran johdolla kirjoitettu ensimmäinen oppikirja vuodelta 1971 oli nimeltään Joukkotiedotus yhteiskunnassa ja se lyheni pelkäksi Joukkotiedotukseksi vuonna 1975. Vuonna 1986 teos uudistettiin Suomen viestintäjärjestelmäksi ja 1990-luvulla Joukkoviestinnäksi Suomessa. Vuonna 2001 teos ilmestyi nimellä Suomen mediamaisema. Nordenstreng-Wiio 2003. – Mediamaisema tarkoittaa kansalaista ympäröivien julkisuuksien summaa, mutta käytännössä sillä on kuitenkin tarkoitettu lähinnä mediamarkkinoita. – Mediamaisema, mediascape, on alun perin kulttuurintutkimuksen termejä ja lähtöisin intialais-amerikkalaisen sosio-kulttuurin tutkija Arjun Appadurain ”maisemista”, jotka ovat ihmistä ympäröiviä ja eri tahtiin muuttuvia kulttuurisia ulottuvuuksia. (ethnoscapes, ideoscapes, mediascapes, finanscapes, technoscapes). Mediamaisema, ideomaisema ja etnomaisema ovat ihmisen identiteetin ytimessä eivätkä globaalisti yhtä nopeasti kuin tekno- ja rahamaailmat. – Mediascape, matka mediamailmaan oli myös mediataiteilija Marikki Hakolan eräiden töiden nimenä 1990-luvun puolimaissa. Kivikuru 1996, 6–7; Kivikuru 2000, 41–42.

¹⁶⁸ Writing Media History 1997, 7; Scannell 1996, 7

¹⁶⁹ Uskali 2003, 46.

¹⁷⁰ Virtapohja 1998. – Urheilujournalismista, urheilutoimittajista ja urheilujournalismin historian tutkimuksesta myös Virtapohja 1997, 163–179.

¹⁷¹ Kortti 2007, 14–15, 19–21; Wiio 2007, 6–8.

sai siivet mitä kuumimmasta 1970-luvun viestintäpoliittisesta keitoksesta ja reaali maailman valtapoliitikasta. Kiistassa viestintäpolitiikan linjasta ja Yleisradion asemasta ja valvonnasta oli kyse myös lehdistön asemasta, maakuntalehtien intresseistä ja jopa kaapeli- ja satelliittikanaviin liittyneistä poliittisista ja ulkopoliittisista peloista ja intohimoista.¹⁷²

Lyytisen teos ei ole akateeminen tutkimus, mutta edustaa uudemmassa mediahistoriassa harvinaista yhteiskunnallista diskurssia, valtaa, vaikutusvaltaa ja politiikkaa.

Raimo Salokangas on analysoinut termien media ja mediahistoria sisältöä ja on hahmottanut tutkimusparadigman muutoksen välinehistorioista – jollaisia ovat olleet lehdistön, television ja Yleisradion tarinat – välineiden väliseksi mediahistoriaksi ja vielä laajemmaksi viestintähistoriaksi. Salokankaan mukaan pohjoismainen mediahistoria on jo saavuttanut sellaisen määrällisen ja laadullisen tason, että olisi jo mahdollista astua tutkimuksen seuraavalle tasolle ja tarkastella mediaa ja viestintää kulttuurisessa kontekstissa, yhtä aikaa sekä historiallisesti että viestinnän muotojen välisesti. Viestinnän näkökulmalla ja journalistiikan tutkimusotteilla olisi Salokankaan mielestä paljon annettavaa perinteiselle historiantutkimukselle.¹⁷³

Paitsi mediahistorian rikastuttavaa moni- ja poikkitieteisyyttä viestinnän näkökulmasta on suoranaista käytännön hyötyä historiatieteelle. Turo Uskali on korostanut journalististen käytäntöjen tuntemisen tärkeyttä. Journalistisia tuotoksia lähteenä käyttävä historioitsija, jolle journalistinen työtapana on vieras, voi harhautua päätelmissään pahasti hakoteille.¹⁷⁴

Yhteiskunnallisen korkeakoulun lehdistöopista akateemisen polkunsa aloittaneet viestintätieteet ovatkin moninaistuneet siinä määrin, että viestinnän, media- ja informaatiotutkimuksen ja -opetuksen yksiköitä oli vuonna 2008 peräti 23 kaikkiaan 11 yliopistossa. Tosin viestintätieteiden mediamailma sulkee sisäänsä kaiken viestinnän taiteesta yhteiskuntaan, elokuvasta ja graafisesta suunnittelusta, puheviestinnästä informaatiotutkimukseen ja journalistiikkaan. Erikseen vielä viestintätieteiden suurperheessä ovat taideteollisen korkeakoulun medialaboratorio, visuaalisen kulttuurin ja elokuva-alan osastot.¹⁷⁵

Taideteollisessa korkeakoulussa on mediahistoriallisesta näkökulmasta tutkittu ennen kaikkea valokuvaa. Päivi Hovin väitöskirja suomalaisesta mainoskuvauksesta liittyi vankasti joukkotiedotuksen historiaan. Myös Merja Salon

¹⁷² Kortti 2003; Lyytinen 2006.

¹⁷³ Salokangas 2005, 483, 490.

¹⁷⁴ Uskali 2003, 42–46. Uskalin mukaan yksittäisiä uutisia saatetaan ylitulkita ja luulla niitä mediayhtiön johdon käskytyksiksi ikään kuin sanomalehti olisi kuin monoliitti. Esimerkkinä journalististen käytäntöjen ymmärtämättömyydestä Uskali mainitsee Juhani Suomen Kekkos-tutkimukset. Lisäksi Uskali peräänkuuluttaa lähdemerkintöihin suurempaa huolellisuutta. Viittaukset tyyliin ”lehden vuosikertoja selaillessa” ovat yhtä tyhjän kanssa. Uskalin mielestä on viitattava aina paitsi lehden numeroon myös sivunumeroon. – Akateemisten tutkijain ja toimittajien molemminpuolisesta kompleksisesta suhteesta mainitsee myös Keijo K. Kulha. Kulha 1998, 140.

¹⁷⁵ Viestintätieteiden yliopistoverkosto [www-osoitteessa http://viesverk.uta.fi](http://viesverk.uta.fi). Lisäksi Joensuun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa on mediakulttuurin ja viestinnän yksikkö.

tutkimuksissa kuvajournalismista ja muotikuvasta on ollut mediahistoriallinen näkökulma.¹⁷⁶

Mediahistorialla on perinteisesti tarkoitettu klassisten mediamuotojen historiaa, siis lehdistön, elokuvan, radion ja television historiaa. Kun itse media-käsite ei ole mitenkään tarkkarajainen vaan pikemminkin inklusiivinen, medialla tarkoitetaan varsin heterogeenisiä asioita. Siksi on syytä määritellä, mitä mediahistorialla kulloinkin tarkoitetaan. Lehdistöhistorian, elokuva-, radio- ja televisiohistorioiden joukkoon on viime aikoina ollut pyrkimässä myös internet ja digitaalisen tiedonsiirron eri ulottuvuudet. Eri mediamuodoista koostuu kunakin aikakautena omanlaisensa mediajärjestelmä, ja juuri sellaisen kokonaisuuden tutkimista ovat esimerkiksi norjalaiset mediahistorioitsijat Hans Fredrik Dahl ja Henrik Bastiansen pitäneet mediahistorian kohteena 2000-luvulla.¹⁷⁷

2.15 Uudella vuosituhanella

2000-luvulla on viestintätieteellisten näkökulmien voittokulusta huolimatta kirjoitettu paljon myös lehdistön historiaa. Lähtökohdat ovat olleet hyvin usein monitieteisiä ja kulttuurinen, sisällöllinen aspekti on korostunut. Institutionaalinen ja lehdistön sisäinen historiallinen rakennetutkimus on jäänyt vähemmälle.

Savon Sanomien 100-vuotishistoriassa koetin kuvata myös toimituksen organisoitumista ja luonnehtia toimittajia ja toimitustyötä, vähimmillään pitämällä silmällä toimittajien aikaisempaa työuraa, rekrytoitumista ja koulutustason vaihteluita ja parhaimmillaan analysoimalla toimituksen vastuita, sisäistä vallankäyttöä ja työjakoa sekä journalismia.

Toimittajat, toimitusten työkuultuurit ja toimittajuus sinänsä ei ole juuri ollut historiatutkimuksen kohteena toisin kuin esimerkiksi Virossa, jossa on jo pitkään kerätty tutkimusta varten toimittajien omaelämäkertoja¹⁷⁸ tai Norjassa.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Hovi 1990; Salo 2000; Salo 2005. – Salo on Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarjaan kuuluvien teostensa *Imageware, kuvajournalismi mediafuusiossa* ja *Muodin ikuistajat* lisäksi käsitellyt valokuvauksen historiaa Suomen valokuvataiteen museon julkaisemassa ja Jukka Kukkonen ja Tuomo-Juhani Vuorenmaan toimittamassa teoksessa *Varjosta. Tutkielmia suomalaisen valokuvan historiasta*. Salon väitöskirja vuodelta 1997 liittyy mediahistoriaan vain semioottisesta näkökulmasta, sillä se käsittelee savuke-mainonnan merkityssisältöjä ja terveysvalistuksen vastakuvia 1870–1996. Jukka Kukkonen ym. on käsitellyt lehtikuvan historiaa myös teoksessa *Valokuvan taide*. Historiikkejä lehtikuvasta on kirjoittanut muiden muassa Jorma Blomqvist, jonka teos painottuu Lehtikuvaajat ry:n veteraanijäsenistöön. Kukkonen–Vuorenmaa 1999; Kukkonen–Vuorenmaa–Hinkka 1992; Blomqvist 2005.

¹⁷⁷ Bastiansen–Dahl 2003, 14–16. – Internetin historiallinenkin tutkimus on alullaan, josta esimerkkinä voi mainita korkeakoulujen FUNET-verkon 20-vuotishistoriikkien (Ahonen 2008). Painopiste on kuitenkin ollut digitaalisen kulttuurin tutkimuksessa ja opetuksessa.

¹⁷⁸ Virossa järjestelmällinen omaelämäkertojen keruu alkoi vuoden 1989 jälkeen Viron kirjallisuuseumuseon aloitteesta. Vuonna 1995 perustettu elämäkertayhdistys Ühendus Eesti Elulood on tehnyt yhteistyötä suomalaisten sosiologien kuten Elina Haavio-Mannilan kanssa ja julkaissut jo kymmenkunta teosta. Tarton yliopisto on ollut mukana kokoamassa toimittajaelämäkertoja, joista on tähän mennessä julkaistu kaksi

Tiedotustutkimuksessa toimitustyön historialliset muutokset nousivat tutkimuskohteiksi historia-aiheiden paluun myötä. Merja Hurrin kulttuurijournalismia ja sen paradigman muutoksia vuosina 1945–1980 käsitellyt väitöskirja vuodelta 1993 kartoitti samalla pääkaupungin lehtien kulttuuritoimitusten työtapoja, toimittajia, heidän rooliaan ja suhteitaan työyhteisössään sekä heidän toimivaltansa ja sanomisensa vapauden rajoja. Hurri käsitteli empiiristä aineistoaan diskurssianalyttisesti,¹⁸⁰ mutta totesi journalististen tuotteiden tasolle jäämisen johtavan journalistisen käytäntöjen eli toimittajan työn unohtamiseen tai jopa väärinkäsittämiseen.¹⁸¹

Diskurssien tutkimus on levittäytynyt yhteiskuntatieteistä ja sosiologisesta vallan käytön tutkimuksesta laajalti puheen ja kirjoitetun sanan tutkimukseen ja myös journalismin sekä historian tutkimukseen. Mallisuorituksen teki nykyinen akatemiaprofessori Pertti Alasuutari vuonna 1996 kuvatessaan toisen tasavallan eli vuosien 1946–1994 kulttuuris-yhteiskunnallista muutosta Suomessa. Alasuutarin diskurssianalyysin lähteenä olivat Helsingin Sanomien pääkirjoitukset ja lisäksi muutamat työmarkkina- ja ammattijärjestölehdet. Sosiologian ja kulttuurintutkimuksen uudenaikaisessa avauksessaan Alasuutari suomensi diskurssin käsitteen varsin osuvasti, sillä hän nimitti erilaisia yhteiskuntapolitiikan lohkoja koskeneen julkisen keskustelun eli diskurssit puheavaruuksiksi. Puheavaruuksien kautta hahmottui, miten Suomi siirtyi kulttuurisesti moraalitalouden ja suunnitelmatalouden kautta kilpailutalouteen ja miten muutos näkyi kulttuurin, ammatti-identiteettien tai ulkopoliittikan kohdalla.¹⁸²

Merkkivuodet ovat vauhdittaneet ”tavallistenkin” toimittajien pääsyä historiankirjoihin. 1970-luvulta lähtien ovat lehtimiesyhdistykset – niin alueelliset kuin valtakunnalliset – laatineet yleensä journalistisesti toteutettuja historiikkeja.¹⁸³

Toimittajuuteen on liittynyt hengen ja aatteen paloa, kuten selviää esimerkiksi Timo Siukosen kirjoittamasta Veikko Sariolan elämäntarinasta. Silti näistä

nidettä, toinen sanomalehtien ja toinen sähköisten viestinten toimittajista. Pallas 2004 ja Pallas ym., 2006; Epp Laukin haastattelu 14.2.2009.

¹⁷⁹ Toimittajan roolin historiasta (Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie, 2000) on Norjassa kirjoittanut professori Martin Eide. Eide kytkee toimittajan (päätoimittajan) roolin kehityksen julkisuuden kehitykseen ja pohtii päätoimittajan vallankäyttöä ja sen muutoksia kaupallistumisen, keskittymisen ja median konvergenssin paineissa. Eide 2002.

¹⁸⁰ Diskurssin analyysistä historian tutkimuksessa esimerkiksi Vuolanto 2007.

¹⁸¹ Hurri 1993, 18, 225–263.

¹⁸² Alasuutari 1996, 11–22, 104–114; – Helsingin Sanomat 24.10.1996. (Heikki Hellmanin arvio Alasuutarin kirjasta otsikolla *Toisen tasavallan vieraana*. Pertti Alasuutari jäljittää suomalaisen puheavaruuden kiertolaisia ja kiintotähtiä.)

¹⁸³ Jyrki Vesikansa käyttää historia-termiä toimittamastaan näyttävästä Suomalaisen sanomalehtimiesliiton 100-vuotiskirjasta, joka on kokoomateos. Tuoreita ovat lisäksi keskustalaisten journalistien 80-vuotisjulkaisu vuodelta 1999, jossa on henkilökuvia maan johtavista toimittajapersoonallisuuksista, toimittaja Antti Mikkosen taloustoimittajista ja talousjournalismista henkilöhaastattelujen pohjalta kirjoittama taloustoimittajien yhdistyksen 50-vuotisjulkaisu sekä Unto Hämäläisen toimittama ja osin kirjoittama Poliittikan toimittajien yhdistyksen 35-vuotisjuhlakirja. Siinä kuvataan politiikan toimittajien työtä, sen muuttumista ja osin politiikkaakin. Lisäksi urheilutoimittajien liiton 60-vuotishistoriikissa Antti O. Arponen on kirjoittanut urheilutoimittajista. Suomenmielinen, kansanvaltainen 2005; Tasavallan paimenkoirat 1999; Mikkonen 1998; Hämäläinen 2002; Arponen 1991.

tulisieluista lähinnä vain päätoimittajat ovat olleet myös akateemisen tutkimuksen kohteina. Kansallisbiografiasta löytyi hakusanalla päätoimittaja 119 ja hakusanalla toimittaja 167 nimeä, mutta toimittajahakusanalla nousseista vain harva oli päässyt mukaan pelkkää toimittajuuttaan.¹⁸⁴

Aatteenpalon, vallan ja monipuolisen poikkeusyksilön yhdistelmä yleensä tarvitaan elämäkerran aineksiksi. Toimittajuus on harvoin toimittajaelämäkertojenkaan lähtökohta. Kirjallisuusnäkökulma hallitsee Urho Verhon Severi Nuorman elämäkertaa, mutta sivutuotteena kuvataan aatteellisen julistajan ja kirjailijan vaikeutta toimia Hämeen Sanomain, Helsingin Sanomain ja Turun Sanomain päätoimittajana arkitodellisuudessa. Myös Timo Mikkilän historiatieteen väitöskirja Artturi Leinosesta painottuu enemmän Leinosen yhteiskunnalliseen ja poliittiseen rooliin kuin toimittajuuteen sinänsä. Seppo Zetterbergin tutkimuksessa Eero Erkosta keskiössä on Erkon lehtimiesura, jota ei tosin voi erottaa Erkon roolista poliittikkona.¹⁸⁵

Kansankunnan kaapin päältä ovat myös kirjallisuudenhistoriaa, journalismia ja suomalaista yhteiskuntaa valaisevat Ilmari Turjan ja Mika Waltarin elämäkerrat.¹⁸⁶

Mainio poikkeus suurmieselämäkertojen joukossa on professori C. E. Carlsonin laatima elämäkerta appiukostaan, Savon Sanomain 1920-luvun ja lyhytaikaisen Suomenmaan päätoimittajasta, sittemmin Helsingin Sanomain toimittajasta Lassi Hiekkalasta. Mikään rivitoimittaja Hiekkala ei tosin ollut, vaan aikansa tunnetuimpia ja kiistellyimpiä toimittajapersoonallisuuksia.¹⁸⁷

Eksentrisen, intohimoisesti journalismiin asennoituvan ja virtuoosimaisen musiikkikriitikon Seppo Heikinheimon postuumina julkaistuissa muistelmissa on paitsi kohtuullisen ilkeitä paljastuksia musiikkielämästä ja muusikoista myös suoraa ja epäsuoraa kuvausta toimittajuuteen ja journalistiseen työhön liittyvästä vallasta ja vaikutusvallasta. Heikinheimo kuvaa laajalti myös Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien toimituksia ja toimittajia. Harvalla kirjoittavalla toimittajalla kuitenkin lienee ollut Heikinheimon toimintavaltuuksia 1980- ja 1990-luvuilla, nykytoimituksista nyt puhumattakaan.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Siukonen 2008. – Sariola oli toimitussihteerinä Keski-Suomi, Sisä-Suomi ja Keski-suomalainen -lehdissä ennen siirtymistään pankinjohtajaksi ja keskisuomalaiseksi kotiseutuvaikuttajaksi. – Kansallisbiografia www.osoitteessa.finlit.fi. – Kokopäivätoimisista toimittajista on kirjoitettu kansallisbiografiaan vain muutama muotokuva, kuten Helsingin Sanomain Ilmari Kivisestä ja aikakauslehtitoimittaja Mirja Sassista.

¹⁸⁵ Verho 1956, 131–144, 177–191, 205; Mikkilä 2000; Zetterberg 2001. – Tässä yhteydessä on mainittava uudestaan Aulis J. Alasen Santeri Alkion elämäkerta vuodelta 1976 sekä Torsten Steinbyn Amos Andersonin elämäkerta vuodelta 1982. – Ohto Mannisen ja Raimo Salokankaan kirjoittama Eljas Erkon elämäkerta ilmestyy syksyllä 2009.

¹⁸⁶ Ruokanen 2001; Rajala 2008. – Rajalan Waltari-elämäkerta keskittyy Waltarin kirjailijan rooliin. Journalistin ura johti vakavan masennuksen oireisiin, sillä säännöllisen toimitustyön ”hivittävästä prässiajasta on vaistoihini jäänyt kauna sitä kohtaan”. Näin kirjoitti Waltari jouduttuaan työuupumuksen takia mielisairaalaan vuonna 1942. Rajala 2008, 422.

¹⁸⁷ Carlson 1990; Mylly 2008.

¹⁸⁸ Heikinheimo 1997, 58–82, 402–458. Heikinheimon motto oli, että parasta toimittajainesta ovat huonosti sopeutuvat ja rähinöintiin taipuvaiset yksilöt.

Päätoimittajuudesta sinänsä ja päätoimittajien sananvapauden rajoista on kirjoittanut Keijo K. Kulha. Kulha on kertonut myös omasta lehtialalle tulostaan sekä historiatutkijan roolin ja lehtimiesroolin suhteesta.¹⁸⁹

Toimituksen ja liikejohdon suhteita, mutta monella tapaa toimituksenkin johtamista kuvaa Harri Kalpa Irja Ketosen narratiivisessa elämäkerrassa, joka nojaa haastattelumateriaaliin.¹⁹⁰

Turo Uskalin journalismin historian alaan kuuluva väitöskirja suomalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista valottaa laajemminkin toimitustyön erityisluonnetta. Toimitustyön historiasta ei ollut akateemisia tutkimuksia juuri julkaistu sitten SSLH-projektiin liittyneen Esko Keräsen väitöstutkimuksen vuodelta 1984. Uskalin tutkimus oli lisäksi merkittävä siksi, että tutkittavat toimittajat kohdattiin yksilöinä, ei kvantitatiivisena toimittajamassana.¹⁹¹

Kansandemokraattiset toimittajat, ideologian vaikutus toimittajuuteen ja heidän Neuvostoliitto-journalisminsa oli Aimo Ruusunen vuonna 2007 tarkastetun väitöskirjan keskiössä. Ruusunenkin tutkimus yhdisti journalistiikan ja lehdistöhistorian tutkimuksen. Työ käsitteli kylmän sodan vuosia 1964–1973 eli aikakauden Hruštšovin syrjäyttämisen kansainvälisen liennytyksen alkumetreille.¹⁹²

Ruusunen tutkimus on ensimmäinen vasemmistolehdistä tehty väitöskirja sitten 1960-luvun puoluelehtitutkimuksen esikoisen, Pentti Salmelinin työväenlehdistön syntyä käsitelleen väitöskirjan. Se on myös tähän mennessä ainoa akateeminen tutkimus kansandemokraattisesta lehdistöstä.

Runsainta satoa on 2000-luvun lehdistöhistoriakirjoitus tuottanut lehti-monografioiden saralla, sillä ymmärrettävästi meneillään on ollut 100-vuotishistorioiden vuoro. Tähän sarjaan kuuluu omakin tutkimukseni *Savossa Savon Sanomat*.

Raimo Salokankaan Pohjalaisen ja Risto Ennekarin Satakunnan Kansan vuonna 2003 ilmestyneet tarinat ovat ennen kaikkea lehtien ”viimeisten aikojen” tarinoita. Ennekari kuvailee Satakunnan Kansan ajautumisen Alma Median omistukseen ja jo kirjan nimi kertoo näkökulman: *Menestyvässä maakuntalehtenä osaksi kansainvälistä viestintäkonsernia*. Konsernilehden velka historialle tuli maksetuksi siten, että teoksen alussa on näköispainoksena julkaistu uudelleen lehden vuonna 1973 ilmestynyt 100-vuotishistoria.¹⁹³

¹⁸⁹ Kulha 2002. Teos liittyi päätoimittajien yhdistyksen 30-vuotismerkkipäiviin; Kulha 1998.

¹⁹⁰ Kalpa 1995. – Toimittaja Harri Kalpa on kirjoittanut myös Turun Sanomain 80-vuotishistorian, joka ilmestyi vuonna 1984. Kalpa 1984.

¹⁹¹ Uskali 2003, 26–42. – Myös Paavo Lintulan organisaatiotutkimuksen alan väitöskirja käsittelee toimittajuutta. Tutkimuskohteena olivat Kalevan toimittajat. Lintula tuntee henkilökohtaisestikin 1990-luvun lehtikentän, sillä hän on entinen Pohjalaisen toimintajohtaja. Lintula 2005. – Ari Heinosen väitöskirjassa vuodelta 1999 käsitellään internetin toimittajan työvälineenä ja visioidaan verkkojournalismin mahdollista esiinmarssia. Tuolloin verkkosivut ja sähköpostikin olivat sanomalehdissä vielä uusi asia eikä internetin tulo juuri vielä muuttanut journalistisia työtapoja. Heinonen 1999.

¹⁹² Ruusunen 2008, 28–36.

¹⁹³ Ennekari 2003 – Dosentti Holger Westerin Vasabladetin historia painottuu myös viimeisimpiin vuosikymmeniin, vaikka julkaistiinkin lehden 150-juhlavuonna. Wester 2007.

Raimo Salokangas analysoi Pohjalaisen historiassa perusteellisesti 1980- ja 1990-lukujen lehtikentän uusjakoa. Pohjalainen oli Savon Sanomain tapaan itsenäisyytensä menettänyt, omistuksen keskittyessä konsernin toiseksi päälehdiksi muuttunut osapuoli. Salokangas pitää näkökulman tiukasti Pohjalaisessa läpi lakeuksien lehtisodan, nurkanvaltausten, Ilkan makean voiton ja sitä seuranneiden saneeraamisten ja sopeuttamisten.¹⁹⁴

Päätoimittaja Kari Hokkanen käy samat vaiheet läpi Ilkan näkökulmasta syksyllä 2006 ilmestyneessä Ilkan satavuotishistoriassa. Ilkka säilytti nurkanvaltausmyllytyksessä roolinsa pelaajana, kun taas pelissä hävinneet olivat pelattavina kuten Pohjalainen ja Savon Sanomat. Hokkanen analysoi perusteellisesti myös voittajan ja voitetun yhteistyön ongelmia ja synergiaetujen metsästyksestä seurannutta kriisiä.¹⁹⁵

Ilkan historia on lehden satavuotisen historian uusi tulkinta ja sama koskee Lasse Kankaan kirjoittamaa Keskisuomalaisen 125-vuotishistoriaa. Kangas käsittelee perusteellisesti osakkeenomistajien ja sijoittajien liikkeitä ja strategianmuodostusta. Teos muodostaa samanlaisen toisen osapuolen historian Savon Sanomille kuin Ilkka Pohjalaiselle.¹⁹⁶

Pohjolan Sanomain ja Etelä-Saimaan vaiheista osaksi maan suurimpia lehtikonserneja eli Aamulehti-yhtymää ja Alma Mediaa sekä SanomaWSOY:ta ilmestyi 100- ja 120-vuotishistoriat vuonna 2005. Pohjolan Sanomain historioitsija oli lehden toimituspäällikkö Pentti Jussila. Kummankin lehden 1990-luvun alun vaikeuksien taustalla olivat toimitalon rakentamiset ja velkaantuminen. Molemmat listautuivat pörssiin otc-listalle vuonna 1989. Se oli alkuna Pohjolan Sanomain omistuksen siirtymiselle pois maakunnasta ja sijoittaja Kai Mäkelän käsiin. Kun Mäkelän Nobiscum-yhtiö meni konkurssiin vuonna 1992 eikä osakkeiden ollut hyvä olla konkurssipesän hallussa, etsittiin niille ostajaa ja se löytyi Aamulehdestä. Jussila kuvaa apeahkosti, kuinka ammattijohtajat nousivat yhtiön hallitukseen ja ryhtyivät sinänsä välttämättömään saneeraukseen. Erityisen kiihköttömästi on kirjailija ja toimittaja Eija-Hilkka Anttila kuvannut Etelä-Saimaan omistuksen siirtymisen SanomaWSOY:lle tyylikkäässä teoksessaan *Syvät rivit*.¹⁹⁷

Valtiotieteen tohtori Tauno Saarelan Kansan Tahdon 100-vuotishistoria on yksi harvoista työväenliikkeen sanomalehtien historiasta tutkimuksellisin ottein kirjoitettuja teoksia. Saarela tyytyy kuitenkin arvioimaan vain lehden kirjoittelua ja jaksottaa teoksensakin päätoimittajittain. Saarela moittii SLH-sarjaa siitä, että työväenlehdet on nähty alisteisena puolueelle, mutta ei itse puolestaan arvioi mitenkään Kansan Tahdon roolia työväenliikkeen toimijana eikä tarkastele sitä mielipidevaikuttajana Pohjois-Suomen lehtikentässä.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Salokangas 2003a.

¹⁹⁵ Hokkanen 2006, 449–462, 467–473; 490–515.

¹⁹⁶ Kangas 2007.

¹⁹⁷ Jussila 2005, 232–238; Anttila 2005, 224–226.

¹⁹⁸ Saarela 2006, 9; Aatsinki 2006, 334–336.

Kansan Uutisten eloisa 50-vuotisjulkaisu kannattaa tässä yhteydessä mainita, vaikka se onkin kokoomateos.¹⁹⁹

Uusimmissakaan lehtimonografioissa ei vielä analysoida, mitä verkkojulkaiseminen merkitsee printtilehtien taloudelle ja toimintakulttuurille, saati että olisi tutkittu syntyneen mediajärjestelmän kokonaisuutta mediahistoriallisesti (ks. s. 49–52), siis yhtä aikaa sekä historiallisesti että viestinnän muotojen välisesti. Savon Sanomien historiassa olen kertonut sähköisen viestinnän ja verkkoliiketoiminnan tuotekehittelystä 1990-luvun lopulla, jonka jälkeen päätökset ovatkin olleet konsernilinjauksia. Journalistisesta verkkojulkaisemisesta ei ollut paljon sanomistakaan, koska se resursoitiin kunnolla vasta teokseni ilmestymisen aikoihin. Kari Hokkanen on kuitenkin Ilkan historiassa kiinnittänyt huomiota sähköiseen mediaan analysoimalla sitä konsernistrategian näkökulmasta.²⁰⁰

Median muutosta tutkittiin myös vuosina 1999–2002 Suomen Akatemian mediakulttuurin tutkimusohjelmassa 50 tutkijan voimin ja 15 miljoonalla markalla (2,5 me /2007). Ohjelmassa haluttiin tutkia median muutoksen kulttuuri- ja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Haluttiin muiden muassa tietää, oliko väite yhteiskunnan medioitumisesta totta ja jos oli, mitä se merkitsisi yhteiskunnallisen vallankäytön kannalta. Samaa teemaa tutkittiin myös Sitran vuosien 2004–2006 innovaatio-ohjelmassa.²⁰¹

Akatemian ohjelma tuotti mediahistoriallistakin tutkimusta, lähinnä ”toisen sukupolven” eli ohjelmaston mediahistoriaa. Niitä olivat Paavo Oinosen radion suomenkielisiä fiktiosarjoja vuosilta 1946–1964 ja niiden suomalaisuuden tulkintoja käsitellyt väitöskirja, Mari Pajalan väitöskirja Eurovision laulukilpailuista kansallisen rakentamisena ja Antti Seppälän diskurssianalyysi työtä ja kotia käsitelleistä televisiouutisista 1960-luvulta 2000-luvun alkuun. Samaisen akatemian tutkimusohjelman satoa oli myös jo mainittu Jukka Kortin väitöskirja, joka käsitteli suomalaista televisiomainontaa 1960-luvulla. Sitä on pidetty mediakulttuurin tutkimuksessa aluevaltauksena.²⁰²

Ohjelman, sisällön ja sanoman taso on siis korostunut uusimmassa mediahistoriallisessa tutkimuksessa. Silmiin pistävän usein on tartuttu viihteen vastaanottoon ja sen kulttuurisiin merkityksiin. Edellä mainittujen lisäksi sarjaa jatkaa Sari Elfvingin vuonna 2008 tarkastettu intermediaalinen väitöskirja *Taika-laatikko ja tunteiden tulkit*, jossa kohteena on Me Tammeloiden, Naapurilähiön ja Peyton Placen kaltaisia viihdesarjoja ja 1960- ja 1970-lukujen tähtikulttia koskenut lehtikirjoittelu.²⁰³

¹⁹⁹ Leppänen 2007. Kommunistisen puolueen hajaannuksesta 1960-luvulla poliittisessa historiassa vuonna 1999 väitelleen Veli-Pekka Leppäsen kokoama Kansan Uutisten 50-vuotisjulkaisu on kaikessa journalistisuudessaan raikas ja informatiivinen. Artikkelikokoelman 29 kirjoittajaa ovat eri puolilta politiikkaa ja mediaa.

²⁰⁰ Vuorio 2007, 333. – Savon Sanomien verkkolehti uudistui vuoden 2008 alussa; Hokkanen 2006, 576–578.

²⁰¹ Hovi-Wasastjerna (ed.) 2003; Suomen Akatemia, päättyneet tutkimusohjelmat. www-osoitteessa aka.fi; (myös Media Culture Reseach Programme. Evaluation report. Publications of the Academy of Finland 8/03.) Sitra, päättyneet ohjelmat. www-osoitteessa sitra.fi.

²⁰² Oinonen 2004, Pajala 2006; Seppälä 2003; Kortti 2003; Nieminen 2006, 227–229; Salokangas 2003b, 65–81.

²⁰³ Elfving 2008.

Viestintätieteilijät eivät ole arkailleet astua lehdistöhistorioitsijoiden tontille. Mediatutkija Johanna Sumiala-Seppänen väitteli viestintätieteissä vuonna 2001 otsikolla *Medioidun uskonnon moraalisen järjestyksen dynamiikka postmodernin television ja kulttuurin kontekstissa*. Kotimaa-lehden 100-vuotisjuhlille vuonna 2005 valmistui hänen Kotimaan vaiheita vuosina 1980–2005 käsitellyt historiateoksensa.²⁰⁴

Sumiala-Seppäsen viestintäteoreettinen lähtökohta oli tarkastella Kotimaata suhteessa kristillis-yhteiskunnalliseen viestintään, jolla hän tarkoitti niitä lehden sisällöllisiä, muodollisia, toimituksellisia ja kulttuurisia käytäntöjä, joilla lehti pyrki liittämään lukijat omaan mielikuvayhteisöönsä. Siinä katsannossa viestintä on yhteisöä ylläpitävä rituaali. Sumiala-Seppänen korosti päätoimittajan roolia mielikuvayhteisön muodostajana, joten päätoimittajan valinnat saivat korostuneen huomion.²⁰⁵

Mielikuvayhteisön rakentamisen näkökulma sopii erityisen hyvin kirkkoon, mutta tuskin kaikki historiantutkijat osaavat pitää sitä metodipakkinsa uusimpana työkaluna. Diskursiivinen vuosikertojen selailu ei liene kaukana perinteisestä hermeneuttisesta lähestymistavasta.

Myös suomalaisen television sosiokulttuurihistorian kirjoittanut mediatutkija Jukka Kortti on siirtynyt lehdistöhistorioitsijaksi ja valmistelee Ylioppilaslehden 100-vuotishistoriaa. Teos julkaistaneen Ylioppilaslehden juhluvuonna 2013.

2.16 Sanomalehtiumma

Lukijoiden, tilaajien, kuluttajien tai kohderyhmien suhteet lehteen­sä/mediaansa eivät ole juuri olleet historiallisen tutkimuksen kohteina, vaikka levikki ja lukijat kirjattiin jo SSLH-projektin tutkimussuunnitelmassa yhdeksi osaprojektiksi.

Viestintätieteissä sanomalehtien lukemista on tutkinut ensimmäisenä Jorma Miettinen. Suomessa lukijatutkimukset alkoivat lukijakunnan rakennepiirteiden selvittelystä jo 1940-luvun lopulla ja kehittyivät 1960-luvulla järjestelmiksi, jotka tunnettiin Lukijakuntatutkimuksen ja Kansallisen mediatutkimuksen nimillä. Miettinen tutkimus pohjautui ruotsalaiseen *obsläs*-menetelmään,²⁰⁶ joka merkitsi paluuta henkilökohtaisiin haastatteluihin gallupien tapaan. Miettisen lukijakeskeisellä lähestymistavalla kartoitettiin sisältökäyttöä, eli lukemisen suuntautumista lehden eri osiin, lukemisen käyttöastetta ts. mikä oli luetun osuus kaikesta julkaistusta, ja julkaistujen juttujen vetovoimaa eli kuinka moni luki kutakin juttua. Sisältökäytön eri muotojen, lukijan kiinnostuksen ja sano-

²⁰⁴ Sumiala-Seppänen 2001; Sumiala-Seppänen 2005. – Kotimaan 75-vuotishistorian ovat kirjoittaneet Eino Murtorinne ja Markku Heikkilä. Murtorinne–Heikkilä 1980.

²⁰⁵ Sumiala-Seppänen 2005, 17–18, 33–36, 47–56, 64–69, 109–113, 148–153, 207–220.

²⁰⁶ Juttua ei lueta ellei sitä ensin huomata. *Obsläs*=observera, läsa. – Kaupallisista yleisötutkimuksista erityisesti Hujanen E. 2007, 59–65.

malehtien sisällön suhteiden selvittelyistä avautui analyysi lukijakunnan rakenteeseen ja lukemisen yhteisötason vaikutuksiin.²⁰⁷

Miettisen väitöskirja kuului joukkoviestinten yleisötutkimustilannetta viimeisimmäksi (2007) kartoittaneen Erkki Hujasen mukaan käyttötutkimusten tai käyttösyöttö tutkimusten sarjaan. Hujanen on kategorisoinut yleisötutkimukset tutkimusparadigmoittain eli massayhteiskunnan, kognitiivisen ja merkitysten tutkimusparadigmojen tuotoksina. Massayhteiskunnan paradigma tuotti vaikutustutkimuksia, kognitiivinen käyttösyöttötutkimuksia ja merkitysten nousua tavoitteeksi on saatu lukea reseptio- eli vastaanottotutkimuksia ja erityisesti tutkimusta median kulttuurisesta kuluttamisesta. Hujanen kiinnittää huomiota siihen, ettei Miettisen jälkeen ei viestintätieteissäkään ole suuria tapahtunut lukuun ottamatta juuri median roolia ihmisten arjessa käsitteleviä tutkimuksia. Tutkimus on hellittämättä ajanut takaa uuden teknologian jänistä, sillä teknologiset edistysaskeleet ovat kukin vuorollaan aina radion tulosta lähtien tuntu neet mullistavan joukkoviestinnän jakelun ja vastaanoton. Kansallista saati kansainvälistä yleisötutkimusta ei ole siitäkään syystä, että sanomalehti on erityisen paikallinen ja kulttuurisidonnainen media. Lisäksi sanomalehden yleisöä on teknisesti vaikea tavoittaa.²⁰⁸

Onko ylipäätään mahdollista historiallisesti rekonstruoida maakuntalehden lukijakuntaa ja mitä merkitystä lukijasuhteen historiallisella analyysillä voisi olla? Voiko maakuntalehti muodostaa yhteisöä, eräänlaista sanomalehtiummaa,²⁰⁹ jonka olemassaoloon lukijat, tilaajat ja ilmoittajat ja muut asiakkaat uskoisivat. Voisiko lehti edustaa paljon puhuttua yhteisöllisyyttä ja millaisin menetelmin sen olemassa olon voisi todistaa?

Jaana Hujanen on tarkastellut alueellisuutta yhteisönä eli alueen prosessinomaista ja diskursiivista muotoutumista journalismin maakunnallisuutta käsitelleessä journalistiikan väitöskirjassaan. Alue näyttäytyy monina samanlaisina ja päällekkäisinä, osin ristiriitaisina diskursiivisina prosesseina ja jäsenyyttä kamppailuksi, joka on historiallisesti muuttuva.²¹⁰

Johanna Sumiala-Seppäsen käyttämä ja Hujasenkin viittaama kuvitellun yhteisön käsite on peräisin politiikan ja nationalismin tutkija Benedict Andersonilta, jonka kuuluisin teos *Imagined Communities* ilmestyi jo vuonna 1983. Andersonin mukaan kansakunnat ovat kuviteltuja, keksittyjä yhteisöitä, sillä nii-

²⁰⁷ Miettinen 1980, 44–80, 113, 181, 242, 257, 317–331. – Miettisen mukaan yhteisötason tiedollisilla rakennetekijöillä oli vaikutusta säännöllisesti seurattujen sanomalehtien määrään. Tulokset käyttöasteesta saivat Miettisen kysymään, onko sanomalehden pakko olla tavaratalo ja onko tavaratalo pakko viedä jokaisen lukijan ulottuville. Elektroninen sanomalehti, jonka jokainen saisi täsmälleen kiinnostuksensa mukaisena, näyttäytyi vuonna 1980 tulevaisuuden ratkaisuna media-alan jakelu- ja tuotantokustannuksiin. Miettinen 1980, 325–332

²⁰⁸ Hujanen E. 2007, 51–58. – Anita Kärjen väitöskirja vuodelta 2004 käsitteli ihmisten kertomuksia omasta sanomalehtisuhteestaan. Kärki 2004.

²⁰⁹ Umma on tässä yhteydessä täysin epätieteellinen termi. Se tarkoittaa islaminuskoisten yhteisöä, alun perin samassa moskeijassa käyviä, mutta myös laajempaa seurakuntayhteisöä, jopa virtuaaliyhteisöä. Tässä käytän sitä täysin maallisessa, samaan asiaan ”uskovan” yhteisön merkityksessä.

²¹⁰ Hujanen J, 2000, 39–40. – Historiantutkijoista erityisesti emeritusprofessori Heikki Kirkinen on debatoinut maakunnallisen identiteetin ja sen pohjalta syntyvien alueellisten kokonaisuusien puolesta. Kirkinen 1991.

den jäsenet eivät voi tuntea toisiaan. Kirjapainokapitalismin ja uskonpuhdistuksen liitto mahdollisti kansallisten kirjapainokielen synnyn, niin että latinan ja puhuttujen kansankielten väliin syntyi yhtenäinen keskustelu- ja viestintäkenttä. Kirjapainot, kirjat ja niiden vanavedessä sanomalehdet synnyttivät siten kansallisesti kuvitellun yhteisön alkion.²¹¹

Anderson viittaa sanomalehden lukemisen joukkoseremonialliseen luonteeseen: lehti luetaan aina samaan aikaan – eilinen sanomalehti menettää rituaaliluonteensa – eli lukijalla on tyydytystä tuottava varmuus siitä, että kymmenentuhannet, sadat tuhannet, ehkä miljoonat toistavat samaa seremoniaa samaan aikaan. Kyse on luottamuksesta anonyymien yhteisöllisyyden olemassaoloon. Käsityksen, että viestinnän syvin olemus on rituaali eikä informaation siirto, esitti yhdysvaltalainen viestinnätutkija ja journalismin kriitikko James Carey jo vuonna 1977.²¹²

Hujasen mielestä maakunta Andersonin esittämänä kuviteltuna yhteisönä ei voi olla kaikkien ihmisten yhteisesti jakama tunne. Hujanen käsittää maakunnallisuuden yhteisön ideaksi ja siihen liittyväksi kertomukseksi, jonka ihmiset tunnistavat eri tavoin kiistämättä silti alueellisen yhteenkuuluvaisuuden tunteen todellista olemassaoloa. Maakunta yhteisöllisenä käsitteenä voidaan siis käsittää kollektiivisina kertomuksina samassa veneessä olemisesta.²¹³

Sumiala-Seppänen käytti mielikuvayhteisön käsitettä apuvälineenä analysoidessaan keitä olivat kulloinkin herätysliikkeiden ja kansankirkon välisissä jännitteissä Kotimaan ”me” ja keitä puolestaan ”ne” ja oliko lopulta olemassa mitään yksituumaista mielikuvayhteisöä.²¹⁴

Raimo Salokangas on soveltanut mielikuvayhteisön käsitettä poliittisiinkin sanomalehtiin analysoidessaan eteläpohjalaisten sanomalehtien tilausilmoituksia. Juuri poliittiset sanomalehdet ovatkin osanneet määritellä terävästi, keitä olemme ”me” ja keitä ovat poliittiset vastustajat, ”ne”.²¹⁵

Viestintätieteissä on ahkerasti tutkittu ja analysoitu median kykyä vahvistaa identiteettiä. Ullamaija Kivikuru on analysoinut identiteettiteorioiden historiaa ja osin kritisoinutkin muoti-ilmiöksi kohonnutta ja samalla löystynyttä käsitettä. Kivikurun mukaan tutkijat ovat yksimielisiä ainakin kahdesta identiteettiä koskevasta asiasta: identiteetit ovat tahdon asioita eli ne kehitetään ja toiseen identiteetin ytimessä ovat aina yhteisöllisyys ja eronteko eli ”me” ja ”ne”.²¹⁶

Sodanjälkeinen Savon Sanomain maakuntastrategia tosiasiallisesti perustui mielikuvayhteisölle, vaikka en ole käsitettä varsinaisessa tutkimuksessani sellaisenaan hyödyntänyt. Koko Savon maakunnan levikillinen valloittaminen

²¹¹ Anderson 2007, 37–41, 79–85, 107. Andersonin teoksen kolmas painos suomennettiin vuonna 2007. – Andersonin kritiikistä esimerkiksi Kivikuru 2000, 31–35 ja Valtonen 2000 58, 76.

²¹² Anderson 2007, 74–75; Möra 2004, 119–134.

²¹³ Hujanen J. 2000, 45–48.

²¹⁴ Sumiala-Seppänen 2005, 215–219.

²¹⁵ Salokangas 2006, 677–683

²¹⁶ Kivikuru 2000, 11, 20–24; – Maakuntalehtien alueidentiteetistä myös Moring 2000, 80–110.

oli lehden strateginen tavoite 1960-luvulta lähtien. Puoluetarkoituksissa Savon Sanomia oli levitetty Etelä-Savon puolelle jo 1930-luvulla.

Myös Kari Hokkanen on kuvannut Ilkan historiassa, miten lehden muutettua Seinäjoelle Ilkan konservatiivisuus vastasi alueensa mielialoja ja miten lehdestä ensin ryhdyttiin kehittämään Seinäjoen lehteä, miten Seinäjoesta kasvatettiin Etelä-Pohjanmaan keskusta ja miten Ilkka otti haltuunsa eteläpohjalaisuuden.²¹⁷

Mielikuvayhteisö Savo ja todellinen Savo olivat kuitenkin varsin kaukana toisistaan, kuten Savon maakuntahistorian kirjoittajat ovat todenneet. Etelä- ja Pohjois-Savo eivät muodostaneet alun alkaenkaan yhtenäistä aluetta edes aatteellisesti tai poliittisesti. Jo ensimmäisissä eduskuntavaaleissa kävi ilmi, että Etelä-Savo oli vanhasuomalaisen, Pohjois-Savo nuorsuomalaisen aluetta, sittemmin Etelä-Savo kulki keskitietä, mutta Pohjois-Savossa menestyivät ääriliikkeet. Sotien jälkeen väestön ja elinkeinojen kehitys kävi eri tahtiin ja eri suuntiin. Etelä- ja Pohjois-Savo olivat ja pysyivät mentaaliltaan erilaisina.²¹⁸

Mielikuva yhtenäisestä Savosta ja Savon Sanomista yhtenäisen Savon äänenkannattajana pysyi strategisesti vahvana pari vuosikymmentä. Omalla ydinalueella levikkipeitto oli häkellyttävän korkea, mutta kaikista ponnistuksista huolimatta etenkin kaukana Etelä-Savon eteläosissa levikkiluvut laskemistaan laskivat. Lehden sivuilla koko maakunnan Savo oli kuitenkin täyttää totta, sillä lehdellä oli Savon alueella kahdeksan aluetoimistoa, jotka tuottivat alueellista uutismateriaalia. Jossitella voi, olisiko mielikuvayhteisö Savo tullut todemmaksi esimerkiksi yritysostojen ja keskittymisen kautta, jos lehden rauhallinen kehitys olisi saanut jatkua? 1980-luvulla vahvoja, samanlaisia omia mielikuvayhteisöjään rakentavia kilpailijoita oli liian paljon ja valloitettava alue liian suuri.

Aluetietoisuus eli ihmisten alueellinen identiteetti on ollut kulttuuri- ja aluemaantieteilijä Anssi Paasinkin mukaan Savon alueella pirstaloitunut, osin jo siksi, että läänien nimet Kuopion lääni ja Mikkelin lääni viittasivat läänin pääkaupunkiin eikä maakuntaan. Savo hahmottui jo Pohjois-Savossa useiden maakuntakäsitteiden kautta. Ylä-Savossa ei tunnettu yhteenkuuluvaisuutta Kuopion kanssa, vaan yläsavolaiset muodostivat aluetietoisuuttaan Ylä-Savon aluekäsitteen kautta.²¹⁹

²¹⁷ Hokkanen 2006, 262–276, 284–285, 358–360, 496–503.

²¹⁸ Vuorio 2007, 196–203; Kinnunen 2006, 227–252; Vihola 2006; 540–567; Wirilander 2008; Hannele Wirilander Savon Sanomissa 10.12.2008 (Saman radan varrella). – Alkusuksäys Savon maakuntahistorian kirjoittamiselle saatiin Mikkelin maaseurakunnan 600-vuotisjuhlista vuonna 1929. Alun perin piti kirjoittaa vain Suur-Savon historia, mutta jo 1930-luvulla tavoitteeksi tuli koko Savon maakunta- ja heimohistoria. Hankkeen takana oli arvovaltaa, sillä sitä edistivät alueen maaherrat. Toimituskunnassa oli tutkimuksen huippunimiä kirkkohistorian professori Martti Ruuthista, piispa ja arkkipiispa Ilmari Salomieheen, Heikki Warikseen ja sittemmin Martti Ruutuun, Kauko Piriseen ja Kaarlo Wirilanderiin. Kun Kuopion läänin maaherra P.V. Heikkinen oli Savon Sanomien perustajia ja lehden hallinnon pitkäaikainen puheenjohtaja, ei lehden tarvinnut kaukaa hakea yhteisen Savon ideologiaansa. 1980-luvulla historiasarjan kirjoittaminen käynnistyi uudelleen, ja sen jälkeen toimituskuntaan ovat tulleet uudet huippunimet.

²¹⁹ Paasi 1990, 281–286.

Paasi tutki vuonna 1986 tarkastetussa aluemaantieteen väitöskirjassaan aluetietoisuuden kehittymistä osana institutionalistumisprosessia, jolloin aluetietoisuus käsitetään luonteeltaan sosiaaliseksi. Paasin mukaan alueellisuus tiedostetaan pääasiassa institutionaalisten rakenteiden kuten vaalipiirien, hallinnon ja yritysten toiminta-alueiden kautta. Maakuntalehdet olivat Paasin mukaan keskeinen alueellisen tietoisuuden luomisen ja reproduktion kanava ja maakunnallisen ajattelun edellytyksenä olevan sosiaalisen integraation väline. Sen sijaan maakuntalehdet eivät välttämättä itse synnytä maakunnallista aktiiviteettia.²²⁰

Alueellisuus ja yhteisöllisyys aktiivisena vuorovaikutuksena ovat lähellä yhdysvaltalaisen filosofin ja psykologin John Deweyn julkisuusteoriasta johdettua julkiso-termiä. Hujasen mielestä vakavasti alueellisesta viitekehuksesta ponnistava maakunnallinen, alueellinen yhteisö tulisikin maakuntalehdissä ottaa vakavasti eli oikeasti uskoa tällaisten julkisoiden olemassaoloon.²²¹

Maakuntatason aluetietoisuuden synnyttäminen journalistisin ja levikki-markkinoinnin keinoin epäonnistui Savon Sanomilta levikkiluvuista päätellen ainakin siellä, missä kuten Ylä-Savossa aluetietoisuus syntyi muiden käsitteiden kautta. Olen selvittänyt Savon Sanomien ja Iisalmen Sanomien suhteiden kehitystä ja todennut, ettei levikkikilpailu ollut suinkaan ainoa kitkatekijä lehtien välisissä suhteissa. Separatismien henkeä lietsoi Ylä-Savossa ensinnäkin omien ehdokkaiden jääminen omalla alueella muiden puolueiden jalkoihin. Toisekseen Savon Sanomista tuli 1920-luvulla puolueen puheenjohtajan lehti, joten sen poliittinen painoarvo kasvoi. Kun vaalipiirin kansanedustajia tuli valituksi keran toisensa jälkeen vain Savon Sanomien lähipiiristä, Iisalmeen haluttiin oma maalaisliiton piirijärjestö ja oma maalaisliittolehti. Lisäksi separatismi johtui ideologisista, vasemmisto-oikeistoakselin ja tuottaja-talonpoikaislinjojen jännitteistä. Ison ja rikkaaksi koetun Savon Sanomien tunkeutuminen Iisalmeen synnytti Iisalmen Sanomissa aiheellista isovelisyndroomaa, mikä esti järkevänkin yhteistyön lehtien väliltä.²²²

Savon Sanomat ei pystynyt 1970- ja 1980-luvulla luomaan kahden maakunnan yhtenäistä Savoaa, vaikka tahtoa oli, uskoa oli ja resursseja käytettiin runsaskätisesti. Aluetietoisuus on kuitenkin aikasidonnaista. Näkemättä vielä on, mihin suuntaan 1990-luvun muutokset aluehallinnossa ja sanomalehtien reviirialueissa vievät kansalaisten aluetietoisuutta ja miten vahvistunut tai heikentynyt alueidentiteetti vaikuttaa printtisanomalehtien asemaan.

²²⁰ Paasi 1986, 26–27, 286–296. –Alueellisuuden representoitumista maakuntalehtien teksteissä on tutkinut Jaana Hujanen vuonna 2000 tarkastetussa väitöskirjassaan. Hujanen J. 2000.

²²¹ Hujanen E. 2000, 254–255; Kunelius 2004, 96–106. Kuneliuksen mukaan Deweyn julkisuusteoria pohjautui hänen käsityksiinsä demokratian olemuksesta. Julkiso on modernissa yhteiskunnassa syntyvä ihmisten kokemus, jonka synnyttää keskustelua vaativat yhteiset ongelmat. Tällaista julkisuutta määrittää sosiaalinen vuorovaikutus. Julkison ja yleisön ero on siinä, että julkiso suuntautuu yhteisen ongelman kontrolloimiseen tai ratkaisemiseen, yleisö sen sijaan vain seuraa asioita, olkoonkin, että yleisö voi muuten olla aktiivinen.

²²² Vuorio 2007, 62–65, 112, 199–200, 233–234.

3 HISTORIALLINEN KÄÄNNEKOHTA

3.1 1990-luvulla kaikki toisin

Suomalaisen yhteiskunnan muutokset taloudessa, viestintäteknologiassa ja poliittis-ideologisessa ilmastossa ovat olleet 1980-luvulta lähtien suuret. Lama ja massatyöttömyys, EU- ja Emu-ratkaisut, talouden globalisoituminen ja pörssi-johtoisuus; toisaalta julkisen talouden siirtyminen normiohjauksesta tulosohjaukseen, liikelaitostuminen sekä tieto- ja elektroniikkateollisuuden nousu sopeuttivat kansalaiset kilpailutalouteen. Markkinalogiikan tulo yhteiskuntaan näkyi ainakin Heikki Luostarisen ja Turo Uskalin mukaan myös journalismissa, niin että yhteiskuntaa alettiin jäsentää kilpailun, markkinoiden, kuluttamisen ja asiakkuuksien logiikan kautta eikä enää politiikan, suunnittelun, neuvottelujen tai korporaatioiden kautta.²²³

1990-luvun alun lamalla oli syvälinen vaikutus sanomalehdistön kustannusrakenteeseen. Mainonta supistui vuosina 1990–1993 peräti neljänneksellä, joten ilmoitus- ja tilaustulojen suhde muuttui yksittäisissä lehtitalouksissa. Lisäksi lehtien levikit laskivat. Maan lehtien kokonaislevikki oli vuonna 1990 yli 4,1 miljoonaa kappaletta, mutta 3,34 miljoonaa vuonna 1996 ja enää 3,2 miljoonaa vuonna 2001. Kokonaislevikin laskulle oli rakenteellisiakin syitä kuten lehtien lakkaamiset ja konsernien synty. Lehtien keskinäinen kilpailu lopetettiin konsernien sisällä kuten Ilkan ja Pohjalaisen kohdalla tai kannattamattomasta levikkialueesta luovuttiin kustannussyistä kuten Savon Sanomain kohdalla.²²⁴

Mediatalouden volyyymi pysyi silti 1990-luvulla entisellään, ja muutokset graafisen ja sähköisen viestinnän suhteissa olivat vähäisiä, vaikka laman jälkeen mainosmarkkinoille tulvi uusia kilpailijoita ja erityisesti televisiomainonta kasvatti osuuttaan. Uusien kilpailijoiden kuten Nelosen, valtakunnallisen radio Novan lisäksi ilmaislehdet rynnistivät voimalla mainosmarkkinoille.²²⁵

²²³ Luostarinen–Uskali 2004, 503–504; Luostarinen–Uskali 2006, 189–190.

²²⁴ Löyttyniemi 1997, 117–122; Sauri–Picard 2003, 33; Mervola 2002, 96–97; Vuorio 2007, 305–309, 235, 329.

²²⁵ Sauri–Picard 2003, 24–27, 33.

Sanomalehtien lukumäärä väheni. Historialliseen ennätykseen oli päästy vuonna 1985, jolloin sanoma- ja paikallislehtiä ilmestyi kaikkiaan 257. Vuonna 2001 lehtien lukumäärä oli 226 ja vuonna 2007 enää 198.²²⁶ Seitsemipäiväisiä lehtiä oli ilmestynyt enimmillään 30 vuonna 1986. Jokapäiväisten lehtien luku vakiintui 26:een 1990-luvulla, mutta vuonna 2000 niitä oli 29, 31 vuonna 2004, jolloin niiden osuus kaikista päivälehdistä 58 prosenttia. Tuolloin 4–6-päiväisiä ilmestyi 53. Vuonna 2007 seitsemipäiväisiä oli jo 32.²²⁷

Digitaalisen ajan alkuna pidetään vuotta 1995. Silloin USA:ssa ryhdyttiin käyttämään laajalti internetiä ja molemmiin puolin Atlanttia alkoivat digitaaliset satelliitti-tv-lähetykset.²²⁸ Päivälehdet alkoivat kehittää verkkopalvelujaan saman tien²²⁹ eikä tarvinnut kauaa odotella, kun printtilehden saattoi lukea myös verkosta²³⁰ ja verkkopalvelut muuttuivat reaaliaikaisiksi, toimitetuiksi verkkouutislehdiksi. Helsingin Sanomat aloitti onlineutislehden tekemisen vuonna 2000. Digi-aika muutti myös tuotantoprosessia. Elektroninen sivunvalmistus oli tehnyt tuloaan 1980-luvun lopulta lähtien. Edelläkävijä oli Helsingin Sanomat, joka siirsi vuonna 1989 osan painatustaan Varkauteen, A. Ahlströmin paperitehtaan jatkoksi rakennettuun satelliittipainoon ja otti näin kilpailijoiltaan ainakin osan logistisesta kilpailuedusta haltuunsa. Savon Sanomissa samoin kuin Helsingin Sanomissakin siirryttiin sähköiseen päätetaittoon vuonna 1996, jolloin painoprosessin välivaihe filmit jäivät lopullisesti historiaan.²³¹

Aamulehti-yhtymä ja Mainostelevisio yhdistyivät Alma Mediaksi vuonna 1998. Vuonna 1999 puolestaan Sanoma Osakeyhtiö, WSOY sekä printtiin ja uusmediaan keskittynyt Helsinki Media fuusioituivat SanomaWSOY Oyj:ksi. Helsinki Media Company oli ollut pääomistaja Ruutunelonen Oy:ssä, jolla oli toimilupa vuonna 1997 aloittaneelle uudelle tv-kanavalle Neloselle. Helsingin Sanomat oli hankkiutunut kaapeli-tv yhtiön omistajaksi jo vuonna 1981, mutta muutkin lehtitalot varautuivat varhaisessa vaiheessa uuden median tuloon. Savon Sanomat teki ensimmäisen voimattoman eleen jo vuonna 1973, mutta strategista tahtoa ja panostusta ei löytynyt silloinkaan kun kaapelitelevisioliiketoiminta 1980-luvulla alkoi ja uuden ajan enteenä kaupalliset paikallisradiot aloittivat vuonna 1985.²³²

Media-alan yhtenäistä kehitystä voi pitää paitsi kilpailutilanteen muutoksen myös vallitsevien institutionaalisten rakenteiden vaikutuksena. Organisaatiotutkijoiden mukaan organisaatiot ovat riippuvaisia toistensa resursseista, ja

²²⁶ SLH 3 1988, 319, 438; Nordenstreng–Wiio 2003, 64; Suomen sanomalehtien liiton tilasto huhtikuu 2008 osoitteessa <http://www.sanomalehdet.fi/index.phtml?s=118>.

²²⁷ Tommila–Salokangas 1998, 298; Lehto 2006.

²²⁸ Luostarinen–Uskali 2004, 450.

²²⁹ Moni lehti aloitti www-verkkolehden vuonna 1995, ensimmäisenä ehti Turun Sanomat. Jo vuoden 1996 lopussa 30 lehdellä oli omat verkkosivut. Seppälä 2008, 196; Jörgensen 2009, 17.

²³⁰ Ensimmäinen lehti, joka vei printtilehden kokonaisuudessaan verkkoon, oli Keski-suomalainen vuonna 2003. Savon Sanomat aloitti näköislehden julkaisemisen vuonna 2005. Vuonna 2008 tilausmaksullisia näköislehtiä oli Sanomalehtien Liiton verkkosivujen mukaan 59. Jörgensen 2009, 25.

²³¹ Vuorio 2007, 304; Päivälehti–Helsingin Sanomat 2003, 42, 47. – Sähköinen päätetaitto oli tuolloin yleistymässä. Karjalainen siirtyi siihen jo 1994. Jääskeläinen 1999, 212.

²³² Ainamo 2003, 322–325; Ainamo 2005, 213–218, Vuorio 2007, 193.

se pakottaa ne yhdenmukaiseen käyttäytymiseen samoin kuin lainsäädäntökin. Organisaatioiden vuorovaikutus luo virallisia ja epävirallisia pelisääntöjä, niin että saman toimialan sisällä vallitsee yhtenäiskulttuuri.²³³

Media-ala keskittyi 1990-luvulla, mutta myös kansainvälistyi. Media-ala oli hyvin pitkään alueellista ja kansallista. Monikansalliset mediayhtiöt olivat olleet harvinaisia ja kansainvälistyminen globaalistikin uusi ilmiö. Kolmas 1990-luvun kehityspiirre oli monialaistuminen oman toimialan sisällä: lehti-yhtiöt integroituiivat sähköisten viestinten omistajiksi. Lisäksi media-ala oli kypsä, tuottoisa ja kasvava toimiala. Yhdysvalloissa media-ala ohitti aseellisuuden viennin arvon. Viidentenä keskeisenä muutostekijänä voi pitää kautta historian median toimivaltaa rajoittaneen valtiollisen säätelyn purkautumista. Vaikka omistuksen säätelyä on esimerkiksi Yhdysvalloissa purettu, säätely jatkuu teknologisten standardien muodossa.²³⁴

Suomalainen media kansainvälistyi kahteen suuntaan. Alma Media myi vuoden 2005 lopulla radio- ja televisio toimintansa Ruotsiin Bonniersille ja sijoitusyhtiö Proventukselle. SanomaWSOY sen sijaan osti vuonna 2001 hollantilaisen VNU-yhtiön aikakausliiketoiminnan ja nousi jo silloin Pohjoismaiden suurimmaksi mediayhtiöksi. Kansainvälinen jättiyhtiö siitä tuli vuonna 2005, jolloin se osti Venäjän johtavan aikakauslehtikustantajan, laajenevilla Itä-Euroopan aikakauslehtimarkkinoilla toimivan Independent Median.²³⁵

SanomaWSOY muuttui konserni-nimeltään Sanomaksi vuonna 2008, jolloin se toimi oman ilmoituksensa mukaan jo 20 maassa ja sen palveluksessa oli yli 20 000 ihmistä.

3.2 Lehdistön rakennemuutos ja lehdistön historia

Suomen lehdistön historia -sarjan sanomalehdistöä käsitelleet osat julkistettiin marraskuussa 1988 ja tapaus osui käytännössäänkin, mutta ainakin vertauskuvallisesti minuutilleen suomalaisen sanomalehdistön keskittymiskehityksen käännekohtaan.

Ketjuuntumisen taustalla oli ykköslehtien pitkä tie maakunnallisiksi instituutioiksi, joiden yhtenä taloudellisena perustana olivat tutkimuskirjallisuudessa harvemmin korostetut uuden kirjapainotekniikan vaatimat suurinvestoinnit. Kuopion lehtien kilpailutilanne oli laboratorioesimerkki, kuinka siirtyminen valoladontaan, offsetpainotekniikkaan ja automaattiseen tekstinkäsittelyjärjestelmään oli osa lehtitalojen välistä kilpajuoksua. Kuopio oli viimeinen kaupunki Suomessa, jossa vielä 1970-luvun alussa ilmestyi kaksi seitsenpäiväistä sanomalehteä. Loppuottelun panoksina olivat painotekniset suurinvestoinnit: toinen hankki toista kampittaakseen ja sitten toisenkin oli hankittava. Uusi painotekniikka oli käännekohta, sillä se mahdollisti strategian muutoksen ja antoi teknisen mahdollisuuden vaihtosivuille ja sitä tietä levikkialueen laajentamiseen. Leh-

²³³ Ojala ym. 2005, 248.

²³⁴ Ojala ym. 2005, 248–250.

²³⁵ Luostarinen–Uskali 2006, 195; Ainamo 2005, 213; Kortti 2007, 165.

tiliiketoiminnasta tuli pääomaintensiivinen ala, sillä nopea tekninen kehitys vanhensi 1970-luvulla suurinvestointeina pidetyt koneet kymmenessä vuodessa.²³⁶

Ensimmäisessä ketjuuntumisvaiheessa 1970-luvulta alkaen maakuntalehdet alkoivat hankkia omistukseensa paikallislehtiä, mutta myös paikallislehdet ketjuuntuivat ja kohta maakuntalehdet jo ostelivat pienempiä sanomalehtiä. Sanomalehdistä ensimmäisinä Keski-Uusimaa osti vuonna 1983 Uusimaa-lehden, Kouvolan Sanomat vuonna 1984 Etelä-Suomen ja vuonna 1986 Savon Sanomat Warkauden Lehden. Savon Sanomat oli ketjuttajana silti Aamulehden ja Keskisuomalaisen perässäjuoksija, vaikka konsernissa oli enimmillään yksitoista erikokoista lehteä ilmaislehdestä seitsenpäiväiseen.²³⁷

Paikallislehtiä tuli monista syistä myyntiin ja kun kysyntää oli, hinnat nousivat. Lehtitalojen lisäksi liikkeellä olivat sijoittajat, jotka iskeytyivät myös maakuntalehtien nurkkiin, ensimmäisenä Vaasa/Pohjalaiseen jo vuonna 1984. Lehtitalot varmistelivat paikallislehtiostoillaan reviiireitään levikillisten kilpailijoiden tai leiriään aggressiivisimmin kasvattaneen Aamulehden varalta. Ostettiin myös tulevaisuuden ongelmia kuten kävi Savon Sanomain Warkauden Lehden suurkaupassa: hinta oli huikeat 13,5 miljoonaa markkaa (3,7 milj. e/2007), ja lehden lisäksi saatiin iso ja tarpeettomaksi osoittautuva rotaatiopaino. Lehti jouduttiin välittömästi saneeraamaan kuusipäiväiseksi ja 1990-luvun talousahdingossa tappiollisesta kirjapainosta tuli kiviriippa, joka osaltaan johti koko toimialan rakennemuutokseen Pohjois-Savossa.²³⁸

Leirien muodostuminen oli siis hyvässä vauhdissa, kun vyörytys vuonna 1988 alkoi. Helmikuussa 1988 Pohjalaista julkaisseen yhtiön osake-enemmistö kiertyi Aamulehden omistukseen. Lisäksi liikkeellä oli tamperelainen sijoittajayhtiö Panostaja, jolla oli jo useiden maakuntalehtien osakkeita ja jonka epäiltiin pelaavan Aamulehden pussiin. Samoihin aikoihin Aamulehti liikuskelehti Turun Sanomain reviiirillä, mikä sai Turun Sanomat valpastumaan ja ostamaan Salon Seudun Sanomat heinäkuussa ja Uudenkaupungin Sanomat joulukuussa. Syyskesällä putosi vielä suurempi pommi, kun Aamulehti osti Uusi Suomi Oy:n ja sai julkaistavakseen Uuden Suomen, Iltalehden ja Kauppalehden.²³⁹

Aamulehden tulo pääkaupungin markkinoille sai siihen saakka omalla tontillaan pysyneen Sanoma Osakeyhtiön vastatoimiin. Kesällä 1988 se tuli vähemmistöomistuksella mukaan Kymen Viestintä Oy:öön. Lopputuloksena Kotkassa ilmestyneet Eteenpäin ja Etelä-Suomi lakkautettiin ja tilalla alkoi ilmestyä Kotkan Sanomat. Kohta uudislehteen liitettiin haminalainen Kymen Sanomat, joka sai kunnian antaa nimensä koko lehtipotille. Sanoma Osakeyhtiön konserniin liitettiin aikaa myöten vielä Kouvolan Sanomat ja Etelä-Saimaa.²⁴⁰

²³⁶ Vuorio 2007, 183–187; Suistola 1999, 358.

²³⁷ Tommila–Salokangas 1998, 310; Vuorio 2007, 244–245.

²³⁸ Vuorio 2007, 244. – Myös Norjassa sanomalehtien keskittymiskehitys kiihtyi 1980-luvun alkupuolella, mutta siellä sijoitusyhtiöt olivat liikkeellä jo aikaisemmin kuin Suomessa. Teollisuusyhtiö Orkla oli jo vuonna 1986 Norjan suurin viestintäyhtiö. *Bore* 1987, 45–55.

²³⁹ Tommila–Salokangas 1998, 311; Salokangas 2003a, 130, 149, 197; Vahtera 2004, 367, 371.

²⁴⁰ Tommila–Salokangas 1998, 311; Seppälä 2008, 131–132; Päivälehti–Helsingin Sanomat 2003, 41; Anttila 2005, 226.

Kahden kilpailevan leirin syntymistä vauhditti Helsingin Sanomain operatiivisesti johtama sijoitusyhtiö Pro Lehdistö, joka oli perustettu Savon Sanomain nurkanvaltauksen yhteydessä maakuntalehtien pelastamiseksi lehtialan ulkopuolisilta pelimiehiltä ja sijoittajilta. Pro Lehdistön avulla maakuntalehdet suojelivat omia nurkkiaan valtaajilta, niin että valtausyrietykset tulisivat jatkossa kalliiksi. Pro Lehdistö sopi erinomaisesti pitämään myös Aamulehteä aisoissa.²⁴¹

Lokakuussa 1988 Kuopiossa näyteltiin Savon Sanomain nurkanvaltausoperaation huipentumat valtaisiksi mediasirkuksiksi paisuneissa yhtiökouksissa. Määräysvalta Savon Sanomain konsernissa päättyi sijoitusyhtiö Pro Lehdistön kautta ensin neljän lehtiyhtiön eli Keskisuomalainen Oy:n, Ilkka Oy:n, Sanoma Osakeyhtiön ja Oy Turun Sanomain perustamalle sijoitusyhtiölle. Lopullisesti vuonna 2007 konserni sulautui Keskisuomalainen Oyj:iin.²⁴²

Kuopiossa historian lehtien kääntelyä korosti marraskuun alussa 1988 vietetty kirjapainoyhtiön 100-vuotisjuhla. Juhlittu O.W. Backmanin kirjapaino oli nimittäin ollut uusi ja kilpailijaansa monialaisempi tulokas kirjapainomarkkinoilla, joka pyrki yhdistämään kirjakauppiiaan haaveet kirjankustantamisesta ”kaikenlaisiin kirjapainotöihin” ja avasi ovet lehtien väliselle kilpailulle kaupungissa.²⁴³

Kuopiolaisjulkisuudessa oli siten yhtä aikaa esillä itsenäisen yhtiön historiallisen kaaren alku ja itsemääräämisen kauden lopun alku.

Vuoden 1988 syksyllä sanomalehdistön historian ilmestymisen aikoihin sanomalehdistön rakenne oli jo olennaisesti ja päällisin puolin äkillisesti muuttunut. Pohjavirtojen lailla edennyt muutosprosessi ei ollut voinut millään lailla vaikuttaa teossarjan kysymyksenasetteluihin tai sisältöihin.

Lehdistön 1990-luvun rakenteellisten kehitystrendien analyysi ehti vasta vuonna 1998 julkaistuun Suomen lehdistön historiasta oppikirjaksi tiivistettyyn ”kansanpainokseen” *Sanomia kaikille*.²⁴⁴

Raimo Salokangas oli *Sanomia kaikille* teoksen toinen kirjoittaja ja pääsi historian tutkijoista näin ensimmäisenä analysoimaan 1990-luvun rakennemuutosta lehdistössä ja perusteellisemmin vielä vuonna 2003 ilmestyneessä Pohjalaisen 100-vuotishistoriassa. Toisin kuin journalistiikassa, historiatieteessä ei vielä uutta lehdistön vaihetta ole juuri tutkittu lukuun ottamatta lehtimonografioita, joista Ilkan ja Keskisuomalaisen vuosina 2006 ja 2007 ilmestyneet tarinat ovat Savon Sanomain historian lisäksi valaisevimmat.²⁴⁵

Kysyä voi, alkoiko rakennemuutos toteuttaa itse itseään vai oliko se pelkän reagoinnin sijaan maakuntalehtien itsensä valitsema, muuttuvasta kilpailutilanteesta nouseva strategia. Strateginen valinta se oli Antti Ainamon mukaan Helsingin Sanomille. Vuodesta 2006 Turun yliopiston innovaatio-, teknologia- ja tiedepolitiikan professorina toiminut Ainamo on tutkinut SanomaWSOY:n kansainvälistymiskehitystä ja selittää kehitystä evoluutioteorialla, jonka mu-

²⁴¹ Vuorio 2007, 274–280; Vesikansa 1995, 182.

²⁴² Vuorio 2007, 325–327, 334–337.

²⁴³ Kinnunen 1982, 175–178; Huuskonen 1990, 19.

²⁴⁴ Tommila–Salokangas 1998, 298–320.

²⁴⁵ Salokangas 2003a; Hokkanen 2006; Kangas 2007.

kaan yhtiön strategian mukaiset pienet, samaan suuntaan vievät askeleet johtivat vääjäämättömään lopputulokseen eli kansallisen johtoaseman säilyttämiseen ja kansainvälistymiseen.²⁴⁶

3.3 Poliittisesta lehdistöjärjestelmästä monimediajärjestelmäksi

Edellä on jo kerrottu, miten SSLH-projekti periodisoi suomalaisen lehdistön rakenteen.

Tommilan vuonna 1988 esittämän rakenteellisen yhteenvedon mukaan alussa oli vain yksi lehti, joka jakoi esivallan sallimissa rajoissa tietoja – kaupallisia uutisia ja tiedonantoja, samoin hallituksen ja viranomaisten uutisia ja kuulutuksia. 1810-luvulta lähtien voi jo puhua ruotsinkielisestä säätyläislehdistöstä. Liberalististen käsityksen levitessä ja etenkin valtiopäivä uudistuksen jälkeisessä tilanteessa suomenkielinen lehdistö teki läpimurron. 1860-luvulta lähtien lehtiä politisoivat kieli ja aikakauden aatteet. Puoluepoliittisen lehdistön kausi jatkui 1920–1930-luvulle saakka. Puoluetehävät vaihtuivat tiedonvälitystehtäväksi sitä mukaa kuin uutisvälityksestä tuli ensisijainen kilpailuvaltti. Sotien ja etenkin säännöstelyn päättymisen jälkeinen aika oli puoluetunnusten väljentyminen, ykköslehtikehityksen ja lehtien kaupallistumisen aikaa.²⁴⁷

Lehdistön kehityksen taitekohtia etsiessään Tommila korosti erikseen Snellmanin kantaaottavaa lehdistöä merkkipaaluna, sillä niiden poleemisuus haastoi kilpailijalehtien – kuten Snellmanin moittiman Topeliuksen Helsingfors Tidningarin – harmittoman ajanvietteen, kevyet pikkutiedot ja uutiset. Liberalistisen lehdistökäsityksen mukaan sanomalehdistöllä oli suuri yhteiskunnallinen rooli, joka oli sen varsinainen tehtäväkin.²⁴⁸

Tommila myös ennakoii, että suurten teknisten muutosten ja poliittisen ilmaston vaihtumisen vuoksi 1970-luvun alku tulee näyttäytymään suurempana murroksena kuin sanomalehdistön historiaa 1980-luvun jälkipuoliskolla kirjoitettaessa nähtiin.²⁴⁹

Salokangas periodisoi vuoden 1998 julkaisuissaan lehdistön vaiheet pääosin samaa perusjaottelun mukaan, mutta on kuvannut sittemmin muutosta lehdistöjärjestelmän käsitteen avulla. Lehdistöjärjestelmä muuttuu, kun lehtien kilpailutilanne muuttuu.

Ensimmäisessä vaiheessa 1800-luvun puolivälissä lehdet vapautuivat valtiollisesta tiedonvälitystehtävästään kantaaottaviksi aatteiden sanansaattajiksi. Muutos lehden funktiossa oli suuri, sillä vaikka valtiollinenkin sanomalehti palveli lukijoitakin välittämällä tietoja ja uutisia, sen varsinainen palveltava oli

²⁴⁶ Ainamo 2005, 213–218; Ainamo 2003, 315–329.

²⁴⁷ Tommila 1988b, 485–486.

²⁴⁸ Tommila 1988b, 487; Tommila 1988a. 133–137; Snellmanin lehdistökäsityksistä myös Savolainen 2006, 359–361.

²⁴⁹ Tommila 1988b, 487.

esivalta. Lehdistön tuli liberaalisen lehdistökäsityksen mukaan olla vapaa nimenomaan valtiosta eli olla itse itsenäinen valtiomahti.²⁵⁰

Aatteiden sanansaattajina lehdet alkoivat palvella lukijoita. Syntyi uudenlainen poliittinen julkisuus, joka oli yhteydessä kansalaisyhteiskunnan syntyyn. Alamaisista tuli kansalaisia. Tämä kehitys oli Salokankaan mukaan tyypillistä ja yhteistä koko Pohjoismaiselle lehdistöjärjestelmälle 1800-luvulla.²⁵¹

Tältä pohjalta kypsyi poliittinen monilehtijärjestelmä 1800-luvun lopulla. Järjestelmä pääsi kukoistukseensa poliittisten puolueiden aloittaessa ja organisoituessa ruohonjuuritasolle saakka. Autonomian ajan lopulla 70–80 prosenttia Suomen sanomalehdistöstä oli selkeästi puolueiden äänenkannattajia. Poliittisen lehdistöjärjestelmän käsite on lähtöisin tanskalaiselta Niels Thomsenilta ja kuvaa Tanskan lehdistöoloja, mutta Salokankaan mukaan täsmää Suomenkin oloihin.²⁵²

Savon Sanomat perustettiin puoluelehdeksi, aluksi oikeastaan pelkäksi vaalilehdeksi. Siinä tehtävässä se onnistuikin niin hyvin, että lehden avulla Maalaisliitto sai jo ensimmäisissä vaaleissa yhden kansanedustajan, vuoden 1916 vaaleissa kaksi ja itsenäisyysenaattiin ”oman” miehen ministeriksi. Lehettä levitettiin kolmen vaalipiirin alueelle. Vasta kun Kajaanin ja Joensuun maalaisliittolehdet perustettiin, oli mahdollista vetäytyä järkevänkokoiselle levikki-alueelle.

Salokankaan mielestä poliittinen lehdistöjärjestelmä päättyi asiallisesti jo 1930-luvun lamaan, vaikka säilyttikin monia piirteitään pitkälle toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan seuraavassa vaiheessa, jota voi kutsua alueellisten ykkösten ja kakkosten lehdistöjärjestelmäksi.

Talouden pohja siis muuttui ensin, mutta markkinoiden muutos ei suinkaan heti näkynyt ohjelmallisena muutoksena sitoutumattomiksi. Vuonna 1950 puolueiden äänenkannattajien määrä oli laskenut 74 prosenttiin, 40 prosenttiin vuonna 1986 ja 17 prosenttiin vuonna 1995. Sitoutumattomaksi julistautumisesta tuli sanomalehdistön trendi vasta 1990-luvulle tultaessa. Joukkopaon äänenkannattajan statuksesta aloitti vuonna 1986 Keski-suomalainen. Levikkilukuina sitoutumattomuuden voittokulku oli vielä selvempi: vuonna 1950 suomenkielillä sitoutumattomilla oli 29 prosenttia kokonaislevikistä ja vuonna 1995 noin 86 prosenttia. Sama koski alueellisia ykköslehtiä: vuonna 1950 suomenkielisten alueellisten ykkösten osuus levikistä oli 43 prosenttia ja vuonna 1981 52 prosenttia.²⁵³

²⁵⁰ Salokangas 1998, 42–43; Kunelius 2003, 194.

²⁵¹ Tommila–Salokangas 1998, 101; Salokangas 1998, 48–50.

²⁵² Salokangas 1998, 102; Nygård 1987, 20–21; Thomsen 1987, 136–137. – Puoluepoliittisesti segmentoituneet paikalliset sanomalehtimarkkinat oli Thomsenin mukaan Pohjoismaiden lehdistöolojen suurin ero verrattuna muihin Euroopan maihin ja Yhdysvaltioihin. Paikalliset poliittiset lehdet kuitenkin pyrkivät kehittymään markkina-alueillaan anglosaksisen mallin mukaisiksi omnibus-lehdiksi. Kun poliittiset lehdet alkoivat tavoitella laajojen sosiaalisten kerrosten suosiota ja pyrkivät muuttumaan yleislehdiksi, ei halvoille bulevardilehdille jäänyt markkinarakoa Pohjoismaissa.

²⁵³ Salokangas 1998, 51; Tommila–Salokangas 1998, 253.

Poliittinen lehdistöjärjestelmä perustui useisiin rinnakkaisiin puoluepohjaisiin lehtimarkkinoihin alueellaan, kun taas ykkös-kakkoslehtijärjestelmässä markkinointialueelle mahtui vain yksi johtava lehti.²⁵⁴

Sanomalehtien ulkoasun muutoksia tutkinut Pekka Mervola antaa ykkös-kakkoslehtijärjestelmälle ohjelmallisen sisällön nimittäessään jaksoa maakunnallisen lehdistön aikakaudeksi. Siinä katsannossa Helsingissä ilmestyneetkin lehdet olivat ensi sijassa Uudenmaan maakuntalehtiä, sillä Helsingin Sanomain ja Uuden Suomen valtakunnallinen levikki oli niiden maakuntalevikkiiä merkityksettömämpi. Jos Mervolan ajattelun mukauttaa Salokankaan lehdistöjärjestelmän käsitteeseen, olisi maakunnallista lehdistöjärjestelmää pidettävä ykkös-kakkoslehtijärjestelmän seuraavana vaiheena, jolloin ykköslehti oli jo uuvuttanut alueensa kakkos- ja kolmoslehdet hengiltä. Mervola kuitenkin tarkoittaa, että ykköslehden asemaan päästäkseen lehtien oli julistauduttava maakuntiansa eli levikkialueidensa äänenkannattajiksi.²⁵⁵

Savon Sanomain esimerkki antaa vahvistuksen. 1930-luvun lama oli Savon Sanomien kohdalla veitsenterävä taitekohta, sillä koko yritys oli vähällä mennä konkurssiin laman kynnykselle ajoittuneen rotaatiokoneen oston takia. Vuonna 1933 toteutettiin lehden ensimmäinen ulkoasu-uudistus ja etusivusta kehitettiin uutissivu, Mervolan termein paraatisivu. Samoihin aikoihin yhtiön organisaatioon muodostettiin maakunnallisten kontaktien vahvistamiseksi hallintoneuvosto. Jo 1930-luvun alussa lehti otti ohjelmakseen maakunnan etujen ajamisen sanan kehitysaluepoliittisessa merkityksessä ja sittemmin maakunnan äänenkannattajan toimintastrategian tähtäimeksi tuli koko Savon maakunnan levikkilinen valloittaminen. Kun Pohjois-Savo oli maalaisliitto-keskustan kannatuksen ydinalueita, kompromisseja maakunnallisuuden ja keskustalaisuuden kesken ei tarvinnut tehdä.²⁵⁶

Sodan jälkeen vakiintunut lehtijärjestelmä – nimitettiinpä sitä maakuntalehtien tai alueellisten ykkös- ja kakkoslehtien järjestelmäksi – tuli tiensä päähän 1980-luvun lopulla. Perusteita on kuitenkin ajoittaa lehtijärjestelmän muutos 1970-luvulle, kuten Tommilakin jo vuonna 1988 hahmotteli, eli tietokonepohjaisen painotekniikan läpimurtoon.

SLH-teossarjassa Veikko Löyttyniemi on kuvannut tietokonesovellusten tuloa lehtitaloihin. Sodan ja säännöstelyn takia kirjapainokalustoa ei ollut saatavilla, joten monissa lehtitaloissa kohopainotekniikkaankin investointi oli vielä kesken, kun jo uusi tekniikka painoi päälle. Suomalaiset omaksuivat tietotekniisen kehityksen maailmanmitassakin välittömästi: kun amerikkalainen South Bend Tribune otti ensimmäisenä maailmassa tietokoneiladonnan käyttöön, aloitti Turun Sanomat jo seuraavana vuonna tietokoneohjatun metalliladonnan – ensimmäisenä Euroopassa. Tietokoneohjattu valoladonta rantautui Suomeen jo 1966, ja vuonna 1968 Aamulehti otti käyttöön automaattitavutuksella varustetun tietokoneen. Silloin oli vielä kyse siitä, että reikänauha rivitti ja tavutti tekstin latomakoneita varten.²⁵⁷

²⁵⁴ Salokangas 2003a, 405–406.

²⁵⁵ Mervola 2002, 100–102.

²⁵⁶ Vuorio 2007, 196–204, 234–243.

²⁵⁷ Löyttyniemi 1988, 394–397; Seppälä 2008, 119.

Siirtyminen valoladontaan ja offsetpainamiseen alkoi 1960-luvulla, mutta varsinainen investointivyyry oli 1970-luvulla, jolloin myös toimitukselliset tekstinkäsittelyjärjestelmät otettiin käyttöön. Savon Sanomat sai offsetpainokoneensa vuonna 1974 ja oli hankintoinen maakuntalehtien eturintamassa. Vuosina 1975–1979 lehtitalot investoivat painotekniikkaan Sanomalehtien Liiton laskelmien mukaan miljardin (160 miljoonaa euroa/2007).²⁵⁸

Myös Mervolan mukaan muutos osui 1970-luvulle. Tuolloin lehtien kilpailutilanne oli muuttunut paitsi ykköslehtikehityksen myös uusien sähköisten viestinten ja valtavan yhteiskunnallisen murrosvaiheen takia.

Mervolan mukaan lehtien sisällön määrän ja laadun muutokset näkyivät aina ennen pitkää myös lehtien ulkoasussa. Hänen jaottelussaan ensimmäinen taite oli 1850-luvulla ja osui yksin uuden, liberalistisen ja kantaaottavan lehdistön synnyn kanssa. Samoin lehtien uutisvälitystehtävän korostuminen muutti lehtien ulkoasua, niin että pääuutisista tuli tavaksi laatia ”paraatisivu”. Ulkoasun muutos osuu puoluepoliittisen lehdistöjärjestelmän päättymiseen ja kaupallisen lehdistön syntyyn.²⁵⁹

Myös journalismin historia tukee esitettyä jaottelua. Viestinnän oppikirjojen mukaan länsimainen journalismi voidaan jakaa kolmeen jaksoon: eliittilehdistön, poliittisen lehdistön ja kaupallisen lehdistön kauteen. Kehitys kävi eri maissa eri tahtiin sen mukaan millaiset kunkin maan omat institutionaaliset rakenteet olivat. Manner-Euroopassa eliittilehdistön kausi alkoi 1600-luvulla ja päättyi 1700-luvun jälkipuoliskolle, mutta Yhdysvalloissa jo ensimmäiset kaupallisenkin lehdistön piirteet olivat nähtävissä 1830-luvulta lähtien. Kun poliittinen journalismi pyrki vapaaksi valtiosta, kaupallinen journalismi vapautui puolueista, sillä sen tavoitteena oli tavoitella puolueettomilla uutisilla suurta yleisöä. Poliittisen journalismin valtteina olivat olleet mielipiteet, näkemykset ja asenteet, kaupallisen journalismin taas faktat, puolueettomat, kaikkia koskettavat tosiasiat.²⁶⁰

Journalismin ja juttutyyppejen historiasta vuonna 2008 väitelleen Jyrki Pietilän tulokset vahvistavat Tommilan ja Mervolan periodisointia. Pietilän mukaan journalismin tuotokset olivat vuoteen 1850 saakka kirjallisia sivistyslukemistoja. Seuraava vaihe 1890-luvulle saakka oli puoliprofessionaalinen journalismin aikaa, jolloin kirjoitettiin vuolaasti ja kantaaottavasti. Journalismi monimuotoistui vuosien 1890 ja 1939 välisenä aikana ja selvästi toisistaan erottuvat juttutyypit syntyivät. Sotavuosista 1960-luvun puolimaihini syntyi bulkkijournalismia, sillä kärjistäen sanottuna lehdillä ei ollut levikin kasvattamista suurempaa journalistista tehtävää. Vuodesta 1965 vuoteen 1990 vallitsi Pietilän mukaan täyteläisen, kunnianhimoisen journalismin vaihe, joka päättyi siis lamavuosiin. Vuoden 1990 jälkeinen journalismi puolestaan on korostanut kuvaa ja taittoa, visuaalista ilmettä, Pietilän tulkinnan mukaan tekstin kustannuksella.²⁶¹

Pietilän bulkkijournalismin käsite saa vahvistusta myös Savon Sanomain historiasta. Bulkkijournalismilla Pietilä tarkoittaa ”kissanristiäisjournalismia”

²⁵⁸ Seppälä 2008, 120.

²⁵⁹ Mervola 1995, 355–357.

²⁶⁰ Esim. Kunelius 2003, 67–76.

²⁶¹ Pietilä J. 2008, 639–656.

tai ”tulipalojournalismia”, jolloin uutiskynnys hiotaan kilpailutilanteen vuoksi olemattomiin. Olen Savon Sanomien historiassa todennut, että ”tuskinpa koskaan metsänhoitajien rouvien tai rakennusmestareiden naiskerhon tekemiset ovat olleetkaan yhtä suuren mielenkiinnon kohteina” kuin 1960-luvulla Savon ja Savon Sanomien keskinäisen kilpajuoksun aikana. Uutiset hipoivat teksti-mainonnan rajoja ja toimitus teki hartiavoimin levikkityötä. Suosittuja ja muistettuja olivat toimituksen ideomat ja toteuttamat lukijakilpailut, milloin Savon suurimman tuvan löytämiseksi, milloin veikeimmän äitienpäivälahjan löytämiseksi.²⁶²

Journalismin tutkijat kuten esimerkiksi Risto Kunelius ovat tunnistaneeet muutoksen alkaneen 1990-luvulla myös journalismissa. Uutta nimeä ei uusi journalismi ole vielä saanut, mutta eipä selvästi 1990-luvun alussa muuttuneen lehtijärjestelmän luonnehdinnastakaan ole täyttä yksimielisyyttä. Tosin koko lehtijärjestelmä on teoreettinen ja historiantutkimukselle ominainen historian rannattoman meren kaaosta järjestämään tarvittu käsite. Mervola on kuitenkin nimittänyt vuoden 1990-alun lamasta alkavaa lehtijärjestelmää pörssiytyvän median ajaksi.²⁶³

Pörssiytyvä media kertoo omistajanäkökulman ensisijaisuudesta, mutta kuten Keijo Lehto on huomauttanut, se poikkeaa muista lehtijärjestelmän käsitteen perusteluista. Muissa jaksottelun perusteena on ollut kilpailutilanteen muutos eli pohjimmiltaan lukijakunnan valinnat.²⁶⁴

Suomen Akatemian mediakulttuurin tutkimusohjelmaan kuuluneessa hankkeessa mediatalouden professori Robert G. Picard tarkasteli suomalaista mediajärjestelmää ja jakoi suomalaisen mediajärjestelmän neljään kauteen. 1950-luvulle saakka jatkui printin ja universaalien julkisen palvelun radion aika. Tämä jakso päättyi vuoteen 1957, jolloin televisiotoiminta alkoi. Toista vuosien 1957–1970 jaksoa Picard nimittää populaarin julkisen palvelun radion ja voimistuvan television kaudeksi. Tyypillistä oli radion uutistoiminnan laajeneminen sekä radion kevyen musiikin tarjonnan kasvu. Lehdistön kannalta aikakauden uutuuksia olivat valtion tukiaiset. Vuodet 1970–1985 olivat median kaupallistumisen kautta, jolloin median fokus siirtyi yhteiskunnallisista ja poliittisista yhteyksistä liiketoimintaan. Vuodesta 1985 alkavalle jaksolle Picard antaa nimen medialiiketalouden aika (Era of media businesses), ja sitä luonnehti sijoitustoiminta, pörssiytyminen, isot osingot ja suuret monialayhtiöt.²⁶⁵

Mielestäni vuoden 1990 jälkeen on loogista puhua monimediajärjestelmäs-tä kilpailutilanteen muutoksen mukaisesti. Aiemmin lähinnä vain sanomalehti-

²⁶² Vuorio 2007, 165–168, 178–179. – Toimituksellisin voimin toteutetut lukijakilpailut eivät ole olleet tuntemattomia 2000-luvun kilpailutilanteissakaan. Savon Sanomat järjesti kesällä 2008 Savon kaunein napa -kilpailun, jossa lukijat saivat äänestää itselleen mieluisimman savolaisnavan koko sivun täyttävästä napavalikoimasta Savon Sanomat 14.6.2008, 10.8.2008.

²⁶³ Kunelius 2003, 67–76; Mervola 2002, 104.

²⁶⁴ Lehto 2006, 37.

²⁶⁵ Picard 2003, 111–113; Picardin mukaan perustavanlaatuisen median rakennemuutos 1990-luvulla ei ollut yksinomaan uuden median ja tietoliikennesovellusten aikaansaamaa, vaan johtui ensisijaisesti mediateollisuuden talouden rakenteen muutoksesta sekä median sosiokulttuurisen aseman muutoksesta yhteiskunnassa. Picard 2001.

en kustantajina toimineet yhtiöt eivät vain ketjuuntuneet konserneiksi ja hakeutuneet pörssiin, vaan koko mediatoimiala muutti muotoa.

Savon Sanomat luonnehti vuonna 2008 itseään monimediaksi, kuten alussa jo määriteltiin. Journalismin historian tutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, miten journalismi muuttuu ja muuttui siirryttäessä monimediajärjestelmään.

Mediatalous oli yksi Suomen Akatemian vuosien 1999–2002 mediakulttuurin tutkimusohjelman hankkeista. Yhdysvaltalaisen mediatalouden professori Robert Picardin johtamassa mediatalous, sisältö ja moninaisuus -hankkeessa oli tarkoitus tutkia myös mediatalouden muutoksen vaikutuksia sanomalehtien sisältöihin. Etukäteistietojen mukaan sisällönmuutoksen trendinä vuodesta 1955 vuoteen 2000 oli uutisaineuksen prosentuaalinen väheneminen sekä mielipideaineuksen, siis lähinnä pääkirjoitusten, kolumnien ja vastaavien toimituksellisten tekstien hienoinen kasvu. Lehtien sisältö siis monipuolistui uutisten kustannuksella, sillä palstatilaa valtasivat uudenlaiset juttutyypit kuten taustoitukset ja kevyempi viihteellinen aines.²⁶⁶

Savon Sanomien uusimmat journalistiset linjaukset ovat syksyltä 2008. Linjausten mukaan uutislinja Savon Sanomissa edelleen korostuu, mutta toisaalta journalismi syvenee taustoittavaan suuntaan ja kantaaottava, terävä ja haastava journalismi saa uutta tilaa. Linjaukset enteilevät asianajojournalismin paluuta, minkä voi maakuntalehtikontekstissa olettaa tarkoittavan maakunnallisen edunvalvonnan korostumista.²⁶⁷

Journalismin historian tutkijoiden tontille jää, ennakoivatko nämä esimerkkienä kerrotut linjaukset eräänlaisen snellmanilainen lehdistökäsityksen uutta tuleamista niin että lehtien kilpailutilanteessa poleemisuus, näkemysellisyys, mielipiteet ja arvot haastaisivat jälleen topeliaanisen kevyet pikku-uutiset ja viihteen.²⁶⁸

3.4 Yrityshistorian näkökulma

Maakunnallisuudesta tuli siinä määrin maakuntalehtien ohjelma ja strategia, että lehdet mielsivät itsensä maakunnallisiksi instituutioiksi. Yhteiskunnallisena instituutiona toimiminen oli maakuntien ykköslehtien perimmäinen identiteetti aina 1980-luvun jälkipuoliskolle saakka, kuten esimerkiksi Raimo Salokangas on todennut ja on luettavissa niin Savon Sanomien kuin Kalevankin historiasta.

²⁶⁶ Picard 2003, 107–120. – Sanomalehtien tekstityyppien suhteellinen osuus muuttui vuosina 1955–2000 seuraavasti: toimituksellinen mielipideaineisto kasvoi viidestä prosentista yhdeksään prosenttiin, uutisten osuus pieneni 79 prosentista 62 prosenttiin ja muun aineksen osuus kasvoi 16 prosentista 29 prosenttiin. Picard 2003, 117. – Mediataloushankkeen tutkimustuloksia ei ole vielä julkaistu, mutta tutkimushankkeen menetelmäseminaarin esitykset julkaistiin vuonna 2000. Picard (ed.) 2000.

²⁶⁷ Päätoimittaja Jari Tourunen Keski-suomalainen Oyj:n hallitukselle 17.11.2008. Sähköpostitiedonanto 15.1.2009.

²⁶⁸ Snellman ruoski erityisesti Topeliuksen Helsingfors Tidningaria kaupallisuudesta. Esim. Kinnunen 1982, 74–75; Snellmanin lehdistökäsityksistä myös Savolainen 2006.

Niinpä Salokangas luonnehtii lehtitalojen yritysluonnetta epätyypilliseksi liike-toiminnaksi.²⁶⁹

Lehtiyhtiöiden yritysluonne muuttui ketjuuntumisen, omistuksen keskittymisen ja pörssilistautumisten myötä. Sanomalehtien omistus irtaantui niiden levikkialueena olleista maakunnista ja lehtien maakunnallisuus alkoi menettää entistä makuaan. Kun lehti mielsi itsensä yhteiskunnalliseksi instituutioksi, lehden tehtävä ja olemassa olon tarkoitus perustui aatteellisille, poliittisille tai maakunnallisille motiiveille. Pekka Mervolan mielestä lehtiyhtiöiden omistuksen muuttumisen tavalliseksi, siis sijoitetulle pääomalle korkeinta voittoa hakevaksi, sijoitustoiminnaksi korkeine tuottovaatimuksineen on hämärtänyt niin journalistisia kuin institutionaalisiakin tavoitteita.²⁷⁰

Mediatoimialan kansallinen ja kansainvälinen keskittyminen alkoi varsin myöhään, vasta 1970-luvulla verrattuna moniin muihin toimialoihin. USA:n suurimmalla lehtiketju Gannetilla oli 1990-luvun lopussa hallussaan 10 prosenttia maan päivittäisestä levikistä, Saksassa Axel Springer Verlag vastasi 23 prosentista ja Englannissa News Internationalin lehdillä oli hallussaan 36 prosenttia ja toiseksi suurimmalla Mirror Groupilla 22 prosenttia. Suomessa vuonna 1999 neljä suurinta mediakonsernia tuotti 52 prosenttia yhteenlasketusta levikistä, kun osuus vuonna 1986 oli vain 31 prosenttia. Suomessa keskittyminen on siis ollut erityisen nopeaa juuri 1980–1990-lukujen vaihteen omistusjärjestelyjen takia.²⁷¹

Jari Ojala ja Petri Karonen ovat linkittäneet suomalaisen liiketoiminnan historiaa yleisempään kapitalistisen järjestelmän kehitykseen. Suomalaiset suuryritykset siirtyivät varsin myöhään, vasta 1980-luvun lopulla kehityksen viimeisimpään vaiheeseen, globaalikapitalismiin, kun muualla yritykset alkoivat kansainvälistyä heti toisen maailmansodan jälkeen, jopa sitä aikaisemmin. Pääomamarkkinoiden vapauttamisesta alkanut kehitys oli sitten niin nopea, että Suomesta tuli 1990-luvulla liberaaleimpia läntisiä talouksia. Yleisemmin liike-elämän toimintaedellytyksiin vaikuttivat Neuvostoliiton romahtaminen ja EU-jäsenyys sekä nopeasti uudistettu lainsäädäntö.²⁷²

Nopea ja raju muutos koski 1990-luvulla luonnollisesti koko talouselämää, ei vain mediatoimialaa. Perinteinen suomalainen liiketoimintajärjestelmä oli ollut valtiojohtoinen, pankkiryhmiä omistama ja perustui eturyhmien yhteistoimintaan. Kun ulkomaisen omistuksen viimeiset esteet poistettiin vuoden 1993 lainmuutoksella, tapahtui dramaattinen muutos. Ulkomaiset finanssijoittajat kiinnostuivat nousussa olleesta Nokiasta ja sen vanavedessä etenkin teknologiayritykset listautuivat pörssiin. Vuosina 1997–2000 Suomi sai noin 70 uutta pörssiyhtiötä. Suomen yrityssektori koki perusteellisen muodonmuutoksen, jossa keskeisistä yrityksistä tuli kansainvälisesti omistettuja, sijoituskohteina johdettuja ja sijoituskohteen vaatimusten mukaan organisoituja. Sijoittaja- ja finanssivetoisuus tuli media-alallekin: Ilkka listautui vuonna 1998, Keski-suomalainen 1999, Karjalaista kustantava konserni 1999. Kun Alma Media listautui

²⁶⁹ Salokangas 1998, 52–56; Suistola 1999, 263, 327, 339–341, 477.

²⁷⁰ Mervola 2002, 104–108.

²⁷¹ Ojala–Uskali 2005, 123–127.

²⁷² Ojala–Karonen 2007, 285–303.

vuonna 1998 ja SanomaWSOY heti perään vuonna 1999, alkoivat viestintäalan osakkeet kiinnostaa sijoittajia laajemminkin.²⁷³

Talouselämän muutokset nostivat uutta näkökulmaa akateemiseen taloushistoriaan 2000-luvun alussa, jolloin ryhdyttiin puhumaan yrityksen taloushistoriasta tai liiketoimintahistoriasta omana tutkimussuuntauksenaan. Siinä yhdistetään historiatieteen ja liiketaloustieteen menetelmät ja lähestymistavat.²⁷⁴

Lienee tässä todettava, että erityinen yritystalouden näkökulma oli vieras SSLH-projektille. Taloutta tarkasteltiin lehden julkaisemisen edellytyksenä ja omistajuutta sidonnaisuuksien selittäjänä. Yrityshistoriana ei voinut lukea myöskään vuonna 1982 julkaistua kirjoittamaani *Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa*.²⁷⁵

Toisaalta kriittinen, historiatieteen ja liiketaloustieteen menetelmät yhdistävä yrityshistoriankirjoitus alkoi kehittyä Suomessa vasta 1970-luvulta lähtien, tosin silloin yrityshistoriaa hallitsi kollektiivinen näkemys, joka häivytti mielellään yritysjohtajat näkymättömiin. Ensimmäisiä merkkejä uudesta suuntauksesta olivat Jorma Ahvenaisen Kymi osakeyhtiön (1972) ja Markku Kuisman Outokummun (1985) teollisuushistoriat sekä Kai Hoffmanin K-kaupan (1983) historia. Uusimmat yrityshistoriat ovat puolestaan laajentuneet toimialansa historioksi kuten Markku Kuisman Nesteen historia vuodelta 1997 koko kylmän sodan aikaiseksi kauppapolitiikan historiaksi.²⁷⁶

1980-luvun puolimaista alkoi sanomalehdistön keskittymisen ja ketjuuntumisen kausi, joka johti pörssiomistettujen mediakonsernien syntymiseen. Lehtimonografioita on pitkään hallinnut lehtien yhteiskunnallisen tehtävän, ei liiketoiminnan näkökulma. Liiketoimintahistorian näkökulma merkitsee paradigman muutosta yhteiskunnallisesta diskurssista markkinoiden suuntaan, jolloin myös maakuntalehtien maakunnallisuutta pitäisi tarkastella laajemmin kuin ohjelmallisesti olemassa olon tarkoituksena.

Viiltävimmän omistajuuden ja liiketoimintaideologian määräävyydestä mediayrityksissä kirjoittaa yritysstrategioiden, liiketoimintaosaamisen ja johtamistieteiden äskettäin edesmennyt asiantuntija, professori Juha Näsi. Hänen kiteytyksensä omistajuuden ja kovenevien tuottovaatimusten sekoittumisesta pörssikeskeiseen finanssiliiketoimintaan on keitos, jossa ”maailma on yhä enemmän median armoilla ja media yhä enemmän omistajan armoilla”.²⁷⁷

Lehtiyhtiöiden omistuksesta tuli lehdistöhistorian kantava teema 2000-luvulla julkaistuissa uusissa lehtimonografioissa. Pioneeri oli Raimo Salokangas

²⁷³ Tainio 2006, 65–81; Jääskeläinen 1999. (Jääskeläisen ei kerro kirjassaan listautumisesta eikä listautumisvuodesta); Hokkanen 2006, 561; Kangas 2007, 383.

²⁷⁴ Englanninkielinen termi business history on kääntynyt vaikeasti suomen kielelle. Karonen–Lamberg–Ojala 2000, 47–55; Ojala 2001, 220–224. – Taloushistorian tutkimustilanteesta myös Ojala 2003.

²⁷⁵ Yritysnäkökulman puuttumista ihmetteli Pentti Salmelin jo vuonna 1986, jolloin sarjan ensimmäinen, paikallislehdistö historian osuus ilmestyi. Vaikka paikallislehtiä ainakin varhemmin perustettiin kansansivistystavoittein, Salmelin arveli, että ”eikö hän ajatus myös taloudellisesti kannattavasta yrityksestä väikehtinyt ainakin kunnallisia ilmoitus- ja uutislehtiä perustettaessa”. Salmelin 1986, 316–317.

²⁷⁶ Ahvenainen 1994, 34–39; Tommila 2000, 123–124.

²⁷⁷ Näsi 2005, 286–294; Helsingin Sanomat 25.9.2008 (nekrologi).

Pohjalaisen historiassaan. Kari Hokkasen Ilkan 100-vuotishistoriasta runsas kolmannes käsittelee lehden omistuksista käytyä taistelua. Samoin Lasse Kankaan Keski-suomalaisen 125-vuotishistoriassa on kokonainen pääluku omistettu omistajuudelle. Savon Sanomain historiassa nurkanvaltausta seuranneet omistusjärjestelyt olivat tulokulmana koko 1990-luvun kehitykselle.

Kaikkea ei ole lehtien 1990-luvun keskittymiskehityksestä vielä sanottu huolimatta siitä, että Savon Sanomain, Keski-suomalaisen ja Ilkan historioissa on lehtien ristiinomistuksista ja niiden purkautumisista luotu kokonaiskuva. Pro Lehdistön rooli omistusjärjestelyissä ansaitsisi kokonaisvaltaisemman tarkastelun samoin median omistuksen rakennemuutos, sen kustannukset ja vaikutukset koko toimialan näkökulmasta.

Kankaan Keski-suomalaisen historia kyllä mainitsee Pieksämäellä toimineen Lehtisepät Oy:n sekä Ylä-Savossa operoineen IS-yhtymän ostamisen holdingyhtiö Savon Mediat Oy:lle,²⁷⁸ mutta kokonaisuutena viestinnän savolaista rakennemuutosta on käsitelty vain Savon Sanomain historiassa.

3.5 Kenelle sanomaa ja sisältöä

Tommila on luokitellut sanomalehtiä myös sosiaalisen sidonnaisuuden eli lukijakunnan mukaan asettamalla lehdet aikajanelle sen mukaan, kenelle lehdet oli tarkoitettu. Ensimmäisinä tulivat ruotsinkieliselle sivistyneistölle tarkoitetut eliittilehdet, joiden lukijakunta laajeni ruotsinkieliseen porvaristoon. Seuraava askel oli suomenkielinen talonpojisto, jolle tarkoitettu lehdistö oli luonteeltaan valistushenkistä. Suomenkielinen sivistyneistö sai omat lehtensä 1850-luvun puolimaista lähtien, ja sivistyneistön vanavedessä uutuuden omaksui suomenkielinen kaupunkiporvaristo. Seuraavaksi lehtensä sai ruotsinkielinen maalaisväestö sekä viimeisenä työväestö ja suomenkielinen maalaisväestö.²⁷⁹

Jari Ojalan ja Turo Uskalin mukaan kohdeyleisö onkin kansainvälisessä tarkastelussa kautta historian määrittänyt median sisällön: ensin se oli eliitti, sitten massat ja 1950-luvulta lähtien kohderyhmät.²⁸⁰

Pekka Mervolan on jatkanut Tommilan 1900-luvun alkupuolelle päättynyttä sosiaalisen luokittelun ajatusta 1990-lukuun saakka. Mervola on laskenut, että sanomalehtien peitto saavutti huippunsa vuonna 1960. Siitä lähtien sanomalehti tuli käytännöllisesti katsoen jokaiseen kotiin aina 1990-luvun alkuun saakka.²⁸¹

Mervola toimi 1990-luvulla konsulttina ja laati tilaustyönä vision maakuntalehtien aseman muutoksesta. Hänen näkemyksensä mukaan maakuntalehtien menestys oli ollut yhteydessä laajan keskiluokan syntyyn ja vaurastumiseen, mutta 1990-luvun laman takia keskiluokka kutistuisi kahta tietä. Osa tippuisi alaspäin, mutta toisaalta yläluokka vaurastuisi ja kohoaisi ennennäkemättömän

²⁷⁸ Kangas 2007, 378.

²⁷⁹ Tommila 1988b, 489–490.

²⁸⁰ Ojala–Uskali 2005, 121–122.

²⁸¹ Mervola 1998, 60.

vaurauden korkeuksiin. Suomen jakautuminen uudestaan A- ja B-luokan kansalaisiin suistaisi maakuntalehdet paikallislehtikehityksen tielle, sillä A-luokan kansalaisille ei enää kelpaisi muu kuin Helsingin Sanomain kaltainen laatulehti. Sen rinnalle tarvittaisiin korkeintaan paikallislehti. B-luokan kansalaiset tyytyisivät televisioon sekä ilmaislehtiin ja tilaisivat korkeintaan paikallislehteä. Mervolan analyysin aikoihin eivät internet ja verkkomedia vielä olleet mullistaneet mediamarkkinoita.²⁸²

Sosiaalisen kuulun repeämiseen journalismin kulutuksessa ovat kiinnittäneet huomiota myös Heikki Luostarinen ja Turo Uskali.²⁸³

Sanomalehti levisi siis innovaationa suppean ruotsinkielisen eliitin ”ylellisyshyödykkeestä” kaikkien kansankerrosten ”välttämättömyshyödykkeeksi”, mutta saavutti myös lakipisteen. Kuinka vääjäämättömästi kehitys palautuu takaisin päin ja palautuuko, on vielä lopullisesti todistamatta.

Edellä on jo mainittu (s. 50) Jukka Kortin peräänkuuluttama mediakuluttajan näkökulma. Historiantutkijat eivät ole juurikaan saaneet konkreettisesti otetta lukijoista. Pitemmälle eivät ole päässeet viestintätieteilijäkään kasvotomine eliitti, massa ja kohderyhmä -käsitteineen. Nekin määritellään lähettäjistä päin eikä vuorovaikutuksellisesti. Kohderyhmätietoa on 2000-luvulla lehtitaloissa hankittu Risc monitor -tutkimuksilla, joilla pystytään seuraamaan lukijakunnan koostumusta, arvoja ja asenteita ja vertaamaan niitä väestöön kansallisesti ja kansainvälisesti, mutta niissäkään ei ole kyse lukijasuhteesta.

Luokkakantaisen puoluelehden olemusta ja samalla puoluelehden ja lukijan suhdetta on pohtinut ainakin Raimo Salokangas maalaisliiton lehdistön syntyä käsitelleessä väitöskirjassaan. Hän on toisaalla yhtynyt Kauko Pietilän Kansan Äänen juhlanumerossa vuonna 1985 muotoilemaan käsitykseen puoluelehden funktiosta äänen antajana yhteiskuntaryhmälle ja sen ryhmän oleellisena muodostajana. Myös kansandemokraattisesta lehdistöstä kylmän sodan kaudella väitellyt Aimo Ruusunen olisi halunnut nähdä tutkimansa lehdistön maailmankatsomuksellisen ryhmäidentiteetin antajana, muttei rehellisenä tutkijana voinut. Marginalisoituva kansandemokraattinen lehdistö ei enää siihen pystynyt, osin kilpailijalehtien luonteen muutoksen, osin puolueen ristiriitojen ja osin yltiöidealistisen Neuvostoliitto-kuvan saaminen kolhujen vuoksi.²⁸⁴

3.6 Journalismi ja lehdistöteoriat

Lehdistön muutoksia 1980-luvulta 2000-luvun alkuun voi tarkastella myös lehdistöteorioiden valossa. Lehdistöteorioiden avulla on yritetty selvittää tiedotusvälineiden funktiota sosiaalisessa järjestelmässä. Tutkimusta ohjaavina paradigmoina niitä ei ole pidetty, vaan enemmänkin jälkikäteen laadittuina para-

²⁸² Mervola 1998, 67–71; Vuorio 2007, 337. – Selvityksen tilasivat Väli-Suomen sanomalehtien päätoimittajat. Väli-Suomen mediayhteistyö -nimistä raporttia ei tarkoitettu julkisuuteen. SS ark.

²⁸³ Luostarinen–Uskali 2004, 453, 474.

²⁸⁴ Salokangas 1982, 246–252; Salokangas 1988, 98; Ruusunen 2008, 43.

digmakuvauksina siitä, mitä joukkotiedotusvälineiden pitäisi tehdä yhteiskunnassa.²⁸⁵

Klassinen neljän lehdistöteorian malli on peräisin 1950-luvulta Yhdysvalloista, jossa sodan jälkeen oli huolestuttu sananvapaudesta mainosrahoitteisen median voimistuessa ja sen omistuksen keskittyessä. Kun riippumaton, Robert Hutchinsin johdolla – jäsenenään muiden muassa professorit Harold Lasswell ja Arthur M. Schlesinger, historioitsija ja liberalismmin oppihistorian tuntija – toimintutkimuskomissio oli antanut raporttinsa vapaasta ja vastuullisesta lehdistöstä (A Free and Responsible Press) vuonna 1947 ja esittänyt monipuolisen yhteiskunnallisen keskustelun takaavia reformeja, mutta saanut ristiriitaisen vastaanoton, tuli tarve systematisoida lehdistöteoria. Frederik Siebertin, Theodore Petersonin ja Wilbur Schrammin muotoilemat lehdistöteorat vuodelta 1956 olivat autoritaarinen, neuvostotalitaristinen eli marxilainen, liberalistinen ja sosiaalisen vastuun lehdistöteoria. Perusteorioita oli oikeastaan vain kaksi autoritaarinen ja liberalistinen, sillä totalitaristinen teoria oli autoritaarisen muunnelma samoin kuin sosiaalisen vastuun teoria parannettu versio liberalistisesta.²⁸⁶

Autoritaarinen lehdistöteoria liittyi monarkistiseen itsevaltaisuuteen, jolloin lehdistö oli sensuurin kepitettävä, mutta yhtäläillä sodan olosuhteisiin. Sen jatkumona oli toisaalla marxilais-totalitaristinen teoria, joka soveltuu yhtä lailla Neuvostoliittoon, Hitlerin Saksaan, 1930-luvun Italiaan kuin Castron Kuubaan. Liberalistisen länsimaisen lehdistöteorian mukaan lehdistön tehtävänä oli informoida, viihdyttää ja myydä, mutta myös etsiä totuutta ja vahtia vallanpitäjiä. Lehdistön tuli toimia vapaasti, sillä lehdistön itsevalvonta ja sananvapauden itseään korjaava ominaisuus takaavat riittävästi totuudellisuuden. Liberalistisen lehdistöteorian kehittyneempi muoto oli tässä jaottelussa sosiaalisen vastuun lehdistö, jossa lehdistön vapautteen yhdistettiin moraaliksi ja yhteiskuntavastuuksi. Lehdistön tuli olla julkinen foorumi, sen tuli valistaa kansaa, suojella yleisöä vallanpitäjien väärinkäytöksiltä, palvella talouselämää antamalla tilaa mainoksille sekä tarjota viihdettä. Ollakseen riippumaton painostusryhmistä lehdistön tuli olla taloudellisesti omavarainen.²⁸⁷

Myös hollantilainen viestintäteoreetikko Denis McQuail on kiteyttänyt medialle asetettavien yleisen edun vaatimuksista viestintäpoliittista käsitteistöä. McQuailin ajattelusta ovat Ari Heinonen ja Keijo Lehto käyttäneet nimitystä yleislänsimainen lehdistöteoria. Keskeisiä yhteiskunnan medialle asettamia vaatimuksia ovat vapaus, tasa-arvo, moninaisuus, informaation laatu ja järjestyminen. Vapauden alakäsitteitä ovat riippumattomuus muista yhteiskunnan voimista sekä oikeus mielipiteiden vapaaseen pääsyyn mediassa. Se taas liittyy tasa-arvoon. Informaation laatua eli objektiivisuutta McQuail korostaa erityisesti: medialta tulee vaatia kattavaa ja oleelliseen keskittyvää uutis- ja taustamater-

²⁸⁵ Wiio 2006, 26; McQuail 1994, 121–122; Paradigmoista Kuhn 1994; Rantanen 1997, 7–15.

²⁸⁶ McQuail 1994, 124–130; Mäntylä 2007, 45–49; Wiio 2006, 26–28

²⁸⁷ Mäntylä 2007, 50–52; Wiio 2006, 27–28.

riaalia. Järjestyksellä McQuail viittaa median tehtävään yhteiskunnan integraation edistäjänä ja identiteetin rakentajana.²⁸⁸

Juhani Wiion mukaan median toiminta perustui koko 1900-luvun sosiaalisen vastuun ajatukseen. Median ajateltiin kulutus- ja mainosmarkkinoista huolimatta toteuttavan yhteiskunnallisia tehtäviä kuten demokratian ja yhteisen hyvän edistämistä ja pitävän perustehtävänä monipuolisen ja totuudellisen tiedon tarjoamista. 2000-luvulla media ja koko yhteiskunta on puolestaan siirtynyt sosiaalisen vastuun diskurssista markkinaehtoisuuden diskurssiin. Sen voi nähdä myös sosiaalisesta vastuusta irrottautumisena ja paluuna liberalistiin ajatteluun. Muutoksen ovat saaneet aikaan toisaalta yhteiskunnan siirtyminen globaalitalouteen ja toisaalta median siirtyminen pörssitalouteen.²⁸⁹

Markkinaehtoistuminen on Wiion mukaan johtanut myös sisältömuutoksiin, niin että suuri osa mediasisällöstä on suunniteltu viihteeksi, faktajournalismin ja viihdejournalismin raja on hämärtynyt ja faktakin on muuttunut kevytfaktaksi. Kun media ei enää pidä tavoitteenaan yhteisen hyvän edistämistä, eivät myöskään yhteiskunnallisen kehittämiseen tähtäävät aloitteet saa palstatilaa. Markkinaehtoistuminen vaikuttaa Wiion mukaan sisältöihin myös mainosmarkkinoiden kautta, sillä mainostajat hakevat suuria kuluttajaryhmiä ja neutraalisuus tai konservatiivisuus takaa paremmin suuret yleisöt.²⁹⁰

Suomalaisen median ja sanomalehdistön tilaa vuosien 1980–2000 yhteiskunnallisen muutoksen jälkeen ovat pohtineet myös Heikki Luostarinen ja Turo Uskali. Kun joukkoviestinten poliittiset, sivistykselliset ja aatteelliset motiivit katosivat, median tehtäväksi tuli tuottaa omistajilleen mahdollisimman suurta voittoa. Voiton maksimointivaatimus on Luostarisen ja Uskalin mukaan vaikuttanut paitsi journalistisiin sisältöihin myös toimittajien työkuultuuriin. Journalismin ihannekin on muuttunut: jos vielä 1980-luvulla tavoitteet olivat valistuksellisia, tiedollisia ja oletetuista yleisön tiedon tarpeista rakentuvia ja journalismin ihanteina ulkopuolisista tahoista riippumaton tiedonhankinta ja tiedon oikeellisuuden arviointi, tulivat 1990-luvulla yleisön mieltymykset valintojen ja esitystavan kriteeriksi.²⁹¹

Sanomalehdistön yhteiskunnallisen roolin muutosta ja yleisölähtöistä toimintastrategiaa on analysoinut myös Jaana Hujanen. Hänen mukaansa pörssiomistetut sanomalehdet eivät ole enää ensisijaisesti yhteiskunnallisia instituutioita eikä niiden julkaisijoilla ole enää sivistyksellistä, aatteellista tai kansallista tehtävää kuten lehdistön alkuaikoina 1700-luvun lopusta pitkälle 1900-luvulle, vaan tehtävänä varmistaa hyvä tuotto omistajien sijoitukselle. Bisnestietoisuuden kasvu on merkinnyt toimituksen ulkopuolisen johdon ja omistajien vallan kasvua myös journalistisessa sisällössä, sillä kasvavat tuottovaatimukset tarkoittavat, että on tehtävä entistä parempaa journalismia entistä halvemmalla.²⁹²

²⁸⁸ Heinonen 1995, 28–48; Lehto 2006, 38–43; McQuail 2005.

²⁸⁹ Wiio 2006, 31.

²⁹⁰ Wiio 2006, 32–33. – Myös Suomen Akatemian Mediakulttuurin tutkimusohjelmaan kuuluneessa mediatalouden tutkimushankkeessa oli samantapainen kysymyksenasettelu eli mitä median muutos merkitsee demokratian ja julkisen vallankäytön kannalta. Picard 2001.

²⁹¹ Luostarinen–Uskali 2004, 466–467; Luostarinen–Uskali 2006, 179.

²⁹² Hujanen J. 2005, 273, 276.

Paavo Lintula on tutkinut organisaatiotutkimuksen alaan kuuluneessa taloustieteen väitöskirjassaan, miten toimittajat ovat käytännössä kokeneet toimintatilansa muuttumisen, kun tuottovaatimukset kasvoivat. Syvähaastattelussa kävi ilmi johdon uusien journalististen linjausten törmääminen toimittajien omiin journalistisiin peruskäsityksiin. Käytännössä kasvun vaatimus toi toimituksiin hyvinäkin vuosina ”hirvittävät säästöpainet”, joista hupaisana esimerkkinä säästäminen työkaluissa kuten sanelimissa. Toimintakulttuurin muutos alkoi murentaa toimittajien itsensä tärkeinä arvoina pitämiä ammatti-identiteettiä, vahvaa sitoutumista työhön ja toimittajuuden autonomiaa.²⁹³

Kun lehdet – edelläkävijöinä jo vuonna 1999 Aamulehti ja paria kolmea vuotta myöhemmin Keski-suomalainen, Savon Sanomat ja Satakunnan Kansa – tukeutuivat lukijakunnan asenneanalyysiin, lähinnä Risc monitor - tutkimuksiin asiantiedon välittämisestä ponnistava journalismi joutui Hujanen mukaan antamaan tilaa markkinaehtoiselle journalismille. Silloin visio hyvästä journalismista ei enää olekaan journalismin tekijöillä ja kustantajilla, vaan sitä etsitään suuren yleisön ailahtelevista kiinnostuksen aiheista. Lehden linjasta tulee kauppatavaraa, jonka arvo punnitaan jatkuvasti levikki- ja markkinatutkimuksissa.²⁹⁴

Myös politiikan uutisia ja uutisjournalismin muutosta vuosina 1987–2003 tutkinut Jukka Holmberg kiinnittää huomiota uuden markkinaorientoituneen uutisjournalismin tuloon ja uutiskriteereiden muutokseen. Holmbergin tutkimuksessa vertailtiin Helsingin Sanomien, Aamulehden ja Keski-suomalaisen politiikan uutisten kantaaottavuutta verrokkinaan puoluelehdet Demari, Suomenmaa ja Kansan Uutiset. Kiinnostavuus ajoi uutiskriteereissä ohi tärkeyden sitä selvemmin mitä enemmän kilpailijoiksi koettiin iltapäivälehdet. Holmberg kiteytti tuloksenaan, että tuottovaatimusten paineissa entistä myyvämpien sisältöjen aikaansaamiseksi kiinnostava esitetään tärkeänä sen sijaan, että tärkeä yritettäisiin esittää kiinnostavasti.²⁹⁵

Median muutoksia ja niiden vaikutuksista journalistien asemaan on tutkinut myös Jyrki Jyrkiäinen.²⁹⁶

Myös talousjournalismia tutkineen Tapani Huovilan mukaan tiedotusvälineiden keskittyminen ja uusi tekniikka jättävät jälkiä journalismiin. Useita eri välineitä kustantava omistaja haluaa hyödyntää tehdyt uutiset syöttämällä samat jutut useille eri kanaville. 2000-luvulla mediakonsernit alkoivat kehittää uudenlaisia monikanavaisia tuotanto-organisaatioita, joiden perustelut olivat taloudellisia, ei niinkään journalistisia. Vuonna 2002 Alma Median omistaman Kauppalehden toimitus alkoi tuottaa talousuutisia myös MTV3:n talousuutisiin, Radio Novaan, internetiin ja gms-puhelimiin ja vastaava järjestely oli voimassa SanomaWSOY:n omistaman Taloussanomien ja Nelosen välillä. Huovilan mukaan kiristynyt kilpailu kavensi kriittisen journalismin mahdollisuuksia, sillä

²⁹³ Lintula 2005, 228–231, 240–276. – Lintula haastatteli Kalevan toimittajia vuosina 2003–2004. Työkaluissa säästäminen on ollut täyttä totta myös Savon Sanomissa, jossa vain pääliikkötoimittajilla on työnantajan puolesta matkapuhelimet.

²⁹⁴ Hujanen J. 2005, 277, 284–285.

²⁹⁵ Holmberg 2004, 16–18, 242–246.

²⁹⁶ Jyrkiäinen 2008.

journalismille asetettiin kaksi keskenään ristiriitaista päämäärää: nopeus ja syvällisyys.²⁹⁷

Journalismin markkinaehtoistumiseen on etsitty syitä lehtien kilpailutilanteen muutoksesta. Sähköiset kilpailijat sanomalehdille tulivat jo 1926, jolloin radio aloitti, ja 1960-luvulla, jolloin televisio yleistyi. Yksityiset radioasemat saivat aloittaa mainosrahoitteisen toiminnan 1985, mutta vasta 1990-luvulla kilpailutilanne todella muuttui, kun tv-ohjelmien määrä moninkertaistui. 1990-luvulla internet ja sanomalehtien ensimmäiset web-sivustot olivat uuden ajan tunnuksia. Ensimmäisinä web-sivustonsa avasivat Turun Sanomat, Laukaa-Konnevesi ja Iltasanomat vuonna 1995. Aleneviin levikkilukuihin on vastattu lukija- tai yleisölähtöisen journalismin konseptilla, jossa keskeistä on yleisön mieltymysten ja elämäntavan tutkiminen ja sisällön suunnittelu vastaamaan odotuksista luotua kuvaa.²⁹⁸

²⁹⁷ Huovila 2003, 182-188, 202-204. – Kaupallisten televisiokanavien ja iltapäivälehtien journalistista konserniyhteistyötä ja median televisioitumista on käsitellyt väitöstutkimuksessaan myös Juha Herkman. Herkman 2005. – Taloussanomat muuttui vuoden 2008 alussa pelkäksi verkkojulkaisuksi. Maaliskuussa 2009 uutisoitiin myös Kauppalehden ja MTV 3:n tuotantoyhteistyön päättymisestä elokuussa 2009. Helsingin Sanomat 3.3.2009 ja 10.3.2009.

²⁹⁸ Luostarinen-Uskali 2004, 495.

4 SANOMA, LÄHETTÄJÄ VAI YLEISÖ?

Väitöskirjassa arvioidaan lehdistöhistorian ja laajemmin mediahistoriallisen tutkimuksen paikkaa voimakkaasti laajenevan viestintätieteellisen tutkimuksen kentässä, kun koko mediajärjestelmä on muutoksen alaisena.

Relevantin näkökulman löytäminen ei ole ollut ongelmatonta edes vanhoina hyvinä printtisanomalehtien aikoina. Kari Hokkasen²⁹⁹ mukaan sanomalehtien historiaa voidaan kirjoittaa puhtaasti yrityshistoriana tai keskittyä sanomalehteen ja siinä vielä erikseen ”sanomaan” ja ”lehteen”. Hokkanen on itse pitänyt tavoitteenaan näiden kolmen alueen yhdistämistä, ja ”sanoman” osalta kilpailutilanteen ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tutkimista.

Historiantutkijat pitivät lehdistöhistorian tutkimuskohteena pitkään miltei yksinomaan sanomaa. Aate- ja opiniohistoriallisessa tutkimuksessa lehdistö oli – ja on edelleenkin – tärkeä lähderyhmä, ja vasta lähteen luotettavuuden arvioimisen kautta tuli välttämättömäksi tutkia sanoman lähettäjä. Lehdistöhistoriallisen tutkimuksen suunnannäyttäjänä Suomessa oli akateemikko Päiviö Tommila, joka ryhtyi 1950-luvun lopulla tutkimaan sanomalehtien levikkiä. Silloinkin motiivina oli palvella aatehistoriallista tutkimusta, sillä lehtien levikit kertoivat myös aatevirtausten alueellisesta leviämisestä. Hieman paradoksaalisesti lehdistö oli siis tutkimuksen lähdemateriaalia, ei ensisijainen kohde.

Uraauurtava Suomen Sanomalehdistön Historia -projektin (SSLH) tuotoksena syntyi tiedotusvälinehistoriaa 10-osaisen teossarjan verran vuosina 1986–1992. Lähtökohtaisesti tutkimusongelmien piiriin luettiin myös sanoma ja sisältö, jotka kokonaishistorian laajuudessa tarkoittivat lehtien maailmankuvan ja siinä tapahtuneiden muutosten kartoittamista. Perustutkimuksena mitattiin lehtien ja lehtiryhmien sisällönrakenteita, mutta sisältölähtöisyys jäi sivuraiteille jo projektin alkuvaiheissa. Vastaavanlainen instituution historia yleisradio-toiminnasta valmistui vuonna 1996.

Lehdistön historian tutkimus keskittyi 1980-luvulla SSLH-projektiin ja jäi miltei yksinomaan historiatieteiden varaan. Tiedotustutkimuksessa humanistiset, tutkimuksellisesti historiaan painottuneet siteet olivat katkenneet jo 1960-luvun lopulla. Vasta 1990-luvulla vankistuneessa viestintätieteiden perheessä

²⁹⁹ Hokkanen 2006, 5.

historia-aiheet kokivat uuden tulemisen. Institutionaalinen mediahistoria jäi uuden tutkimusparadigman, eri tiedotusvälineet kokonaisuutena eli koko mediajärjestelmän syliinsä sulkevan laajemman mediahistorian alalajiksi. Median ja viestinnän tutkimus oli jo 1990-luvun alussa suuntautunut kulttuuritutkimukseen, viestinnän vastaanottoon sekä sen kulttuuriin merkityksiin ja diskurssiin. Samaten viestinnän historiallinen tutkimus on tähdännyt paljolti median ja mediajärjestelmien välittämän sisällön tutkimukseen.

Sanoman, sisällön taso on siis tullut uudestaan keskeiseksi tutkimuskohteeksi sekä modernissa mediahistoriassa että viestinnän historiallisessa tutkimuksessa. Peruslähestymistapa on ollut laadullinen ja tekstilähtöinen. Uutta on ollut, että tutkimuksen kohteiksi ovat nousseet yleisön mediasuhteet ja median merkitykset ihmisten arjessa.

Historiantutkijoiden ja tiedotustutkijoiden dialogi oli vielä 1980-luvulla vähäistä, sillä kuten Terhi Rantanen³⁰⁰ on tiivistänyt, historiatutkijoita ei kiinnostanut teoria vaan empiria, kun taas tiedotus- ja viestintätutkijat teoretisoivat historiaa mutta eivät keränneet empiriaa. Mediahistorian kontekstissa tutkimuslinjat ovat 1990-luvulta lähtien kohdanneet etenkin journalismin historian alalla. Jyväskylän yliopistossa mediahistoriallinen tutkimussuunta onkin ollut voimissaan, sillä siellä SSLH-projektin jalostama ja SSLH-projektia jalostanut journalistiikan professori Raimo Salokangas ei ole väsynyt vaatimasta viestinnän näkökulmaa historian tutkimukseen ja ripausta historian tuntemusta viestintätieteisiin.

Huolimatta mediahistoriallisten ja viestintätieteellisten näkökulmien vaatimuksista on 2000-luvulla tutkittu paljon lehdistöinstituutionkin historiaa, tosin aatehistoriallinen näkökulma on väistynyt ja liikeyrityshistorian näkökulmat korostuneet.

Instituutiot sekä mediaa muokkaavat taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset tekijät eivät kuitenkaan ole reaali maailmasta häviämässä, joten mediaa koskevan historiantutkimuksen ei tarvitse hylätä jatkossakaan empiriaa ja jäädä viestintätieteellisen, kulttuuripainotteisen, mediasisältöjä laadullisesti analysoivan tutkimussuunnan jalkoihin. Kun median markkinaehtoisuuden väitetään väijäämättä merkitsevän muutosta yhteiskunnallisessa vallankäytössä, tarvitaan historiatieteiden empiriaan nojaavaa tutkimusotetta ja jälleen kerän tutkimusparadigman muutosta vallan ja median suhteiden kartoittamiseksi.

Muistutuksena median ja vallan historiallisista suhteista komeilee tämän kirjan kannessa Savon Sanomia kustantaneen lehtiyhtiön alkuperäinen nimi Oy Kirjapaino Sanan Valta.

Lehdistöhistoriallisen tutkimuksen on sanottu hiipuneen SSLH-projektin jälkeen, vaikka toisaalta mediahistoriallinen tutkimus on laaja-alaistunut, kansainvälistynyt ja monitieteistynyt. SSLH-projekti päättyi 1980-luvun alun tutkimustilanteeseen, jolloin ei vielä ollut kansainvälisestikään saati Suomessa näkyvissä rakenteellisten muutosten vyöryä. Uuden tutkimuksen ja tulkinnan aika historiassa ja journalismin historiallisessa tutkimuksessa tulee, kun näistä

³⁰⁰ Rantanen 1996.

aivan äskettäisten lähihistorian ilmiöistä alkaa kertyä perustutkimusta. Sitä on ollut kerryttämässä omakin tapaustutkimukseni *Savossa Savon Sanomat*.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Helsingin yliopiston keskusarkisto HYK
 Suomen sanomalehdistön historia (SSLH) -projektin tutkimusarkisto. (SSLH ark.)
 Savon Sanomain ark. SS ark.
 Väli-Suomen mediayhteistyö. Raportti.

Lehdet

Suomen Lehdistö 1974.
 Tiedotustutkimus 1996.
 Historiallinen Aikakauskirja 1976, 1982, 1984–1987, 1990, 1996–1997, 2000–2003, 2005–2007.
 Historisk Tidskrift för Finland 2002, 2004.
 Nordicom Review 2001, 2002.

Haastattelut

Akateemikko Päiviö Tommila 20.11.2008.
 Professori Raimo Salokangas 4.12.2008
 Professori Epp Lauk 14.2.2009

Matriikkelit, biografiat ja bibliografiat

Kaarna, Väinö – Winter, Kaarina (toim.) 1965. Suomen sanomalehdistön bibliografia 1771–1963. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 31. Helsinki: Helsingin yliopisto.
 Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www-osoitteessa finlit.fi.
 Suomen sanomalehtimiehet 1925. Henkilötietoja Suomessa nykyään toimivista aktiivisista sanomalehtimiehistä. Koivula, Heikki (toim.). Helsinki: Suomen Sanomalehtimiesten Liitto.
 Suomen sanomalehtimiehet 1937. Suomen sanomalehdistön matriikkeli. Helsinki: Suomen Sanomalehtimiesten Liitto.
 Suomen sanomalehtimiehet v. 1900. Elämäkerrallisia tietoja. Koonnut Suomen sanomalehtimiesvaltuuskunta. – Finlands Tidningsmän år 1900. Biografiska anteckningar. Samlade av Finska tidningsmannadelegationen. Helsinki.
 Steinby, Gunnel 1981. Journalister och publicister i svensk press i Finland under tvåhundra år. En matrikel av Gunnel Steinby. Svenska litteratursällskapet i Finland. Presstudier 2. Åbo.

Kirjallisuus

- Aalto, Eeva-Liisa 1990. Maakunnan kantava ääni. Länsi-Savo 1889–1989. Mikkeli: Länsi-Savo Oy.
- Aatsinki Ulla 2006. Pohjoisen Suomen työväen äänenkannattaja. Historiallinen Aikakauskirja 3, 334–336.
- Ahonen, Kalevi 2003. Historiantutkija Toivo Nygård 60 vuotta. Teoksessa Toivon historia. Toivo Nygårdille omistettu juhlakirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 15–19.
- Ahonen, Paavo 2008. Funet–Suomen tie internetiin. CSC-Tieteen tietotekniikan keskus Oy.
- Ahtiainen, Pekka–Tervonen, Jukka 1996. Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen. Vammala: Suomen Historiallinen Seura. Käsikirjoja 17:1, 126–130.
- Ahvenainen, Jorma 1994. Yrityshistorian kirjoittaminen. Loimaa: Finnlectura.
- Ainamo, Antti 2003. A Small Step for Insiders, Great Leap for Outsiders – The Case of the “Tiger Leap” of SanomaWSOY. Teoksessa Pekka Mannio – Eero Vaara – Pekka Ylä-Anttila (Eds.) Our path abroad. Exploring Post-war Internationalization of Finnish Corporations. Helsinki: Taloustieto, 315–330.
- Ainamo, Antti 2005. SanomaWSOY:n synty, kehitys ja muuntautuminen myös kansainväliseksi toimijaksi: Tietoisien strategian seuraus vai pelkästään evoluution tulos? Teoksessa Jari Ojala ja Turo Uskali (toim.) Mediajättien aika. Uusia heikkoja signaaleja etsimässä. Jyväskylä: Inforviestintä, 213–218.
- Alanen, Aulis J. 1976. Santeri Alkio. Porvoo.
- Alanen, Aulis J. 1981. Taisteleva sanomalehti I. Ilkka Alkion aikana (1906–1930). Seinäjoki.
- Alasuutari, Pertti 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1946–1996. Jyväskylä: Vastapaino.
- Allardt, Erik 2000. Yhteiskuntatieteet. Teoksessa Suomen tieteen historia 2. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet. Porvoo: WSOY, 476–535.
- Anckar, Dag 1971. Partiopinioner och utrikespolitik. En studie av partipolitiska pressopinioner kring ett antal händelser i Finlands utrikespolitik 1955–1963. Åbo Akademi. Acta Academiae Åboensis. Ser A. Humaniora 41.
- Anckar, Dag 1975. Att studera pressen. Sex uppsatser kring metodik och empiri. Meddelanden från Statsvetenskapsliga fakulteten vid Åbo Akademi. Serie B:48.
- Anderson, Benedict 2007. Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Sivilisaatiohistoria-sarja. Suomentanut: Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Anttila, Eija-Hilkka 2005. Syvät rivit. Etelä-Saimaan vaiheet 120 vuoden ajalta. Lappeenranta: Etelä-Saimaan Sanomalehti Oy.
- Arajärvi, Kirsti 1956. Aamulehti I. Tampere: Tampereen Kirjapaino Oy.

- Arajärvi, Kirsti 1961. Aamulehti II. Tampere: Tampereen Kirjapaino Oy.
- Arponen, Antti O. 1991. Amatööreistä ammattilaisiksi. Urheilutoimittajien liitto 1931–1991. Helsinki: Urheilutoimittajien Liitto.
- Bastiansen, Henrik G. – Dahl, Fredrik 2003. Norsk Mediehistorie. Oslo: Universitetsförlaget.
- Blomqvist, Jorma 2005. Kuvaus, kehitys ja hämmästys. Lehtikuva historian peilinä. Keuruu: Otava.
- Bore, Thor Bjärne 1987. Norjan lehtien omistussuhteiden muutoksia. Teoksessa Joukkoviestintä Pohjoismaissa 1987. Tutkimusta ja keskustelua tiedotusvälineistä. Valikoima artikkeleita vuosikirjoista Pressens Årbog 1982, 1986 ja 1987. Rauma: Sanomalehtien Liitto.
- Bruun, Patrick 1983. Redaktioner och pressanalys. Teoksessa Patrick Bruun och Olof Mustelin (red:s) Presshistoriska och andra studier tillägnade Torsten Steinby. Hangö: Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 512, 49–56.
- Carlson, C. E. 1990. Sanomalehtimies Lassi Hiekkala. Helsinki.
- Dahl, Hans Fredrik 2002. The Challenges of Media History. *Nordicom Review* 1–2, 81–84.
- Dansk mediehistorie 1 2001. Mediernes forhistorie og 1840–1880. Red. Klaus Bruhn Jensen. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Dansk mediehistorie 2 2001. 1880–1920 og 1920–1960. Red. Klaus Bruhn Jensen. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Dansk mediehistorie 3 2001. 1960–1995. Red. Klaus Bruhn Jensen. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Dansk mediehistorie 4 2003. 1995–2003. Red. Klaus Bruhn Jensen. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Degerman, Seppo 1975. Turun ja Porin sanomalehtien sekä Helsingin Sanomien kuvitus vuoteen 1915 asti. Turku: SSLH-julkaisuja 1.
- Eide, Martin 2002. The Power of Editing. The Editorial Role in a Historical Perspective. *Nordicom Review* 1–2, 125–136.
- Ekman-Salokangas, Ulla 1977. Sanomalehdistön palstatilan kasvu. Helsinki: SSLH-julkaisuja 9.
- Ekman-Salokangas, Ulla 1992. Lahti Päijät-Hämeen sanomalehtikeskuksena. Teoksessa Ulla Ekman-Salokangas – Markku Heikkilä – Timo Tuomi Lahden historia 2. Savonlinna: Lahden kaupunki.
- Elfving, Sari 2008. Taikalaatikko ja tunteiden tulkit. Televisio-ohjelmia ja -esiintyjä koskeva kirjoittelu suomalaisissa sanomalehdissä 1960- ja 1970-luvuilla. Diss. Tampereen yliopisto. Media Studies. Tampere: Tampere University Press.
- Eloranta, Jari 2003. Kriisien ja konfliktien tutkiminen kvantitatiivisena ilmiönä. Teoksessa Toivon historia. Toivo Nygårdille omistettu juhlakirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 379–396.
- Ennekari, Risto 2003. Menestyvänä maakuntalehtenä osaksi kansainvälistä viestintäkonsernia. Teoksessa Satakunnan Kansa ja sen edeltäjät 1873–2003. Pori: Satakunnan Kirjateollisuus.

- Eskola, Seikko 1965. Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide. Ensimmäisen maailmansodan puhkeamisesta Venäjän maaliskuun vallankumoukseen. Diss. Helsingin yliopisto. Porvoo: WSOY.
- Eskola, Seikko 2002. Tiedepolitiikka ja korkeakoulut. Teoksessa Suomen tieteen historia 4. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien. Porvoo: WSOY, 222–391.
- Eskola, Seikko 2006. Puntila, Lauri Aadolf (1907–1988) Poliittisen historian professori, Suomen Kulttuurirahaston yliasiamies, kansanedustaja. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. [www-osoitteessa finlit.fi](http://www-osoitteessa.finlit.fi).
- Fält, Olavi K. 1982. Eksotismista realismiin. Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa. From exoticism to realism. The traditional image of Japan in Finland in the transition years of the 1930's. Diss. Oulun yliopisto. *Studia Historica Septentrionalia* 5.
- Fält, Olavi K. 1990. The Clash of Interests. The transformation of Japan in 1861–1881 in the eyes of the local Anglo-Saxon press. Rovaniemi: *Studia Historica Septentrionalia* 18.
- Fält, Olavi K. 2003. Globalisaatio, verkottuminen ja historian tutkimus. *Historiallinen Aikakauskirja* 4, 562–568.
- Ginström, Egidius 1964. *Hufvudstadsbladet under 50 år 1864–1914*. Helsingfors: Hufvudstadsbladet.
- Gustafsson, Karl Erik – Rydén, Per (red:s) 2000. *Den svenska pressens historia I. Claes Göran Holmberg– Ingemar Oscarsson– Jarl Torbacke, I begynnelsen (tiden före 1830)*. Stockholm: Ekerlids.
- Gustafsson, Karl Erik – Rydén, Per (red:s) 2001. *Den svenska pressens historia II. Dag Nordman – Eric Johannesson – Birgit Peterson, Åren då allting hände (1830–1897)*. Stockholm: Ekerlids.
- Gustafsson, Karl Erik – Rydén, Per (red:s) 2001. *Den svenska pressens historia III. Gunilla Lundström – Per Rydén – Elisabeth Sandlund, Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*. Stockholm: Ekerlids.
- Gustafsson, Karl Erik – Rydén, Per (red:s) 2002. *Den svenska pressens historia IV. Lars-Åke Engblom – Sverker Jonsson – Karl Erik Gustafsson, Bland andra massmedier (efter 1945)*. Stockholm: Ekerlids.
- Haapala, Pertti 2006. Suomalainen rakennemuutos. Teoksessa Matti Saari (toim.), *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Tampere: Gaudeamus, 91–124.
- Habermas, Jürgen 2004. Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta. Suomentanut Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- Hanski, Jari 2006. Juutalaisvastaisuus suomalaisissa aikakauslehdissä ja kirjallisuudessa 1918–1944. Diss. Helsingin yliopisto. [www-osoitteessa http://urn.fi/URN:ISBN:952-10-3015-1](http://urn.fi/URN:ISBN:952-10-3015-1).
- Heikinheimo, Seppo 1997. *Mätämunan muistelmat*. Keuruu: Otava.

- Heinonen, Ari 1995. Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja Sarja A 84/1995. Sähköinen julkaisu 2002 ISBN 951-44-5322-0.
- Heinonen, Ari 1999. Journalism in the Age of the Net. Changing Society, Changing Profession. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 685.
- Hemánus, Pertti 1966. Helsingin sanomalehtien rikosaineisto. Tutkimus rikosaineiston funktionaalisesti merkitsevistä piirteistä ja niihin vaikuttavista tekijöistä. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis Ser. A Vol 6.
- Hemánus, Pertti 1988. Suomen sanomalehdistö tänään ja huomenna. Teoksessa Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Jyväskylä: Kustannuskiila Oy, 435–482.
- Hemánus, Pertti 1991. Journalismi, journalistiikka ja historia. Teoksessa Suomalainen. Päiviö Tommila 60 vuotta. Keuruu: Otava, 196–190.
- Herkman, Juha 2005. Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto. Median markkinoituminen ja televisioituminen. Diss. Tampereen yliopisto. Tampere: Vastapaino.
- Hiedanniemi, Britta 1980. Kulttuuriin verhottua politiikkaa. Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933–1940. Diss. Tampereen yliopisto. Keuruu: Otava.
- Hietala, Marjatta 1986. Suullinen muistitieto ja historiantutkimus. Historiallinen Aikakausikirja 4, 330–333.
- Himanen, Hannu 1985. Oppituolien historiasta. Teoksessa Kaarle Nordensteng (toim.), 60 vuotta toimittajakoulutusta. Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen julkaisuja Sarja C, 7, 21–41.
- Historiallinen sanomalehtikirjasto [www-osoitteessa digi.lib.helsinki.fi](http://www-osoitteessa.digi.lib.helsinki.fi).
- Hokkanen, Kari 2006. Ilkan vuosisata. Keuruu: Etelä-Pohjanmaan lehtiseura.
- Holmberg, Jukka 2004. Etusivun politiikkaa. Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi suomalaisissa sanomalehti uutisissa 1987–2003. Jyväskylä Studies in Humanities 30.
- Hovi, Päivi 1990. Mainoskuva Suomessa. Kehitys ja vaikutteet 1890-luvulta 1930-luvun alkuun. Diss. Taideteollinen korkeakoulu. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A8.
- Hovi-Wasastjerna, Päivi (ed.) 2003. Media Culture Research Programme. Helsinki: University of Art and Design, Helsinki.
- Hujanen, Erkki 2000. Lukijakunnan rajamailla. Maakuntalehden ei-tilaajan mediakäyttäytyminen ja suhde sanomalehtijournalismiin. Jyväskylän yliopisto. Journalistiikan lisensiaatintyö. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2000835512>.
- Hujanen, Erkki 2007. Lukijakunnan rajamailla. Sanomalehden muuttuvat merkitykset arjessa. Jyväskylä Studies in Humanities 68. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-2730-1>
- Hujanen, Jaana 2000. Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen maakuntalehtien teksteissä ja tekijöiden puheessa. Jyväskylä Studies in Communication 11.

- Hujanen, Jaana 2005. Kiinnostava, kiinnostavampi, nuorekas? Tulevaisuuden yleisö bisnesmedian etsimässä. Teoksessa Jari Ojala ja Turo Uskali (toim.) Mediajättien aika. Uusia heikkoja signaaleja etsimässä. Jyväskylä: Inforviestintä, 273–285.
- Huovila, Tapani 2003. Tiedolla korkoa. Suomalaista talousjournalismia 1900-luvulla. Helsinki: Inforviestintä.
- Hurri, Merja 1993. Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945–80. Vammala: Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 389.
- Huttunen, Kalervo 1981. Pietarin suomenkielisen sanomalehdistön alkuvaiheet vuosina 1870–1883. SSLH julkaisuja 18.
- Huuskonen, Aarre 1990. Savolaisen sanapajan vaiheilta. Jyväskylä: Savon Sanomat Oy.
- Hyvämäki, Lauri 1964. Suomalaiset ja suurpolitiikka. Venäjän diplomatia Suomen sanomalehdistön kuvastimessa vuosina 1878–1890. Diss. Helsingin yliopisto. Helsinki 1964.
- Häikiö, Martti 1995. Miksi kirjoitan lähihistoriaa? Teoksessa Timo Soikkanen (toim.) Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 1.
- Hämäläinen, Unto 2002. Onko tämä skuuppi? Poliitiikan toimittajan työtä 1950-luvulta nykypäivään. Uusikaupunki: Poliitiikan toimittajat ry.
- Høyer, Sverre - Lauk, Epp - Vihalemm, Peeter (eds) 1993. Towards a civic society. The Baltic Media's Long Road to Freedom. Perspectives on History, Ethnicity and Journalism. Tartu: Nota Baltica.
- Immonen, Erkki J. 1957. Alkoholipolitiikka ja lehdistö. Sisällönerrittely alkoholi-politiikkaan koskevasta kirjoittelusta viiden päivälehdien palstoilla 1919–1931. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan lisensiaatintyö.
- Jalava, Jukka - Eloranta, Jari - Ojala, Jari 2007. Muutoksen merkit. Kvantitatiivisia perspektiivejä Suomen taloushistoriaan. Tutkimuksia 245. Helsinki: Tilastokeskus.
- Julkunen, Martti 1975. Talvisodan kuva. Ulkomaisten sotakirjeenvaihtajien kuvaukset Suomesta 1939–1940. Diss. Turun yliopisto. Helsinki: Weilin & Göös.
- Jungar, Sune 1969. Ryssland och den svensk-norska unionens upplösning. Tsardiplomati och rysk-finländsk pressopinion kring unionsupplösningen från 1880 till 1905. Acta Academiae Åboensis. Ser A, Humaniora 37, 3.
- Jussila, Pentti 2005. Eikö sitä totuutta saisikaan sanoa. Pohjolan Sanomain yhdeksän vuosikymmentä. Kajaani: Pohjolan Sanomat Oy.
- Juva, Mikko 1950. Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848–1869. Diss. Helsingin yliopisto. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 51.
- Jyrkiäinen, Jyrki 1994. Sanomalehdistön keskittyminen. Joukkoviestinnän ja erityisesti sanomalehdistön keskittymisilmiö, sen kulku ja seuraukset jälkiteollisissa yhdyskunnissa 1980-luvun lopulla. Acta Universitatis Tamperensis. ser. A. vol. 409.

- Jyrkiäinen, Jyrki 2008. Journalistit muuttuvassa mediassa. Tampereen yliopiston Tiedotusopinlaitoksen Journalismin tutkimusyksikön julkaisuja. SarjaB 50/2008. [www-osoitteessa http://tampub.uta.fi/tiedotusoppi/978-951-44-7385-2.pdf](http://tampub.uta.fi/tiedotusoppi/978-951-44-7385-2.pdf).
- Jääskeläinen, Aatto 1999. Painoksia Pohjois-Karjalasta. Karjalatar - Karjalainen 1987-1999. Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oyj. 1889-1999. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy.
- Jörgensen, Aki 2009. Lue lisää lehdestä, katso video verkosta. - Toimittajien käsityksiä monikanavaisesta journalismista Keski-suomalaisessa ja Savon Sanomissa. Jyväskylän yliopisto. Journalistiikan pro gradu -tutkielma.
- Kalela, Jorma 1976. Historian tutkimusprosessi. Metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville. 2.p. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Kalela, Jorma 2000. Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalpa, Harri, 1984 Sanansaattajana Auran rannoilla. Turun Sanomat 1905-1985. Turku.
- Kalpa, Harri 1995. Juoksuflikasta vuorineuvokseksi. Irja Ketonen 1921-1988. Turku: Turun Sanomat.
- Kangas, Lasse 2007. Painetun sanan elämää. Keski-Suomi ja Keski-suomalainen 1871-2007. Jyväskylä: Keski-suomalainen Oyj.
- Karonen, Petri - Lamberg, Juha-Antti - Ojala, Jari 2000. Yritykset muuttuvat - muuttuuko historiantutkimus? Historiallinen Aikakauskirja 1, 47-55.
- Kaukiainen, Leena 1977. Pikkuvaltiot kansainvälisen kriisin varjossa. Turvalisuuskysymys Ruotsin, Suomen ja Tanskan julkisessa keskustelussa lokakuusta 1937 marraskuuhun 1938. Diss. Tampereen yliopisto. Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen julkaisuja 1977/2.
- Kauppinen, Eino 1955. Taisteleva sanomalehti. Morgonbladetin (1872-1884) syntyminen ja asema lehdistössämme. Helsinki: Otava.
- Keränen, Esko 1984. Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä. Diss. Helsingin yliopisto. SSLH-julkaisuja 24.
- Kinnunen, Erkki 2006. Savon poliittinen ilmasto. Teoksessa Erkki Kinnunen - Eino Lyytinen - Hannu Soikkanen - Teppo Vihola, Heimomaakunnasta maakuntien Eurooppaan 1945-2000. Savon historia VI. Jyväskylä: Savon Säätiö, 225-254.
- Kinnunen, Matti 1980. Yleisen mielipiteen synty. Teoksessa Lehdistöhistoriallisia tutkimuksia 2. SSLH-julkaisuja 16, 30-38.
- Kinnunen, Matti 1981. Malti ja muutos. J.V. Snellmanin Saima-lehden maailmankuvan perusta, muotoutuminen ja rakenne. Helsingin yliopisto. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaatintyö.
- Kinnunen, Matti 1982. Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa I. Kuopion sanomalehdistön historia 1844-1917. Kuopio: Savon Sanomain kirjapaino Oy.
- Kirkinen, Heikki 1987. Historian rakenteet ja voimat. Johdatus historianfilosofiaan. Hämeenlinna: Kirjayhtymä.
- Kirkinen, Heikki 1991. Maakuntien Eurooppa ja Suomi. Keuruu: Otava.

- Kivikuru, Ullamaija (toim.) 1996. Kansa euromyllyssä. Journalismi, kampanjat ja kansalaisten mediamaisemat Suomen EU-jäsenyyssprosessissa. Helsinki: Helsinki University Press.
- Kivikuru, Ullamaija 2000. Kansalaisten yhteisyys ja "he". Teoksessa Helena Tapper (toim.) Me median maisemissa. Reflektioita identiteettiin ja mediaan. Helsinki: Palmenia, 11-50.
- Klinge, Matti 1997a. Snellman, Johan Vilhelm (1806-1881) senaattori, filosofian professori, Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www-osoitteessa finlit.fi.
- Klinge, Matti 1997b. Topelius, Zachris (1818-1898) kirjailija, toimittaja, historian professori, valtioneuvos. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www-osoitteessa finlit.fi.
- Kohtamäki, Ilmari 1956. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana. Diss. Helsingin yliopisto. Vammala.
- Kohtamäki, Ilmari 1959. Pietari Hannikaisen "Kanava". Uudenaikaisen lehdistömme ladunavaaja. Turku: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 260.
- Kortti, Jukka 2003. Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta. Diss. Helsingin yliopisto. Bibliotheca Historica 80.
- Kortti, Jukka 2007. Näköradiosta digiboksiin. Suomalaisen television sosio-kulttuurinen historia. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuhn, Thomas S. 1994. Tieteellisten vallankumousten rakenne. Suomentanut Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House.
- Kukkonen, Jukka - Vuorenmaa, Tuomo-Juhani - Hinkka, Jorma 1992. Valokuvan taide. Suomalainen valokuva 1842-1992 Helsinki: VB-valokuva-keskuksen julkaisuja 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 559.
- Kukkonen, Jukka - Vuorenmaa, Tuomo-Juhani (toim.) 1999. Varjosta. Tutkielmia suomalaisen valokuvan historiasta. Hollola: Suomen valokuvataiteen museon julkaisuja 6.
- Kulha, Keijo K. 1969. Karjalaiset Kanta-Suomeen. Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944-1948. Studia Historica Jyväskyläänsä 7.
- Kulha, Keijo K. 1989. Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomien poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan. Vantaa: Päivälehti-Helsingin Sanomat. Toimituksia 4.
- Kulha, Keijo K. 1997. Moskovan mielitelty meni vaarallisen pitkälle Suomen sanomalehdistössä. Historiallinen Aikakauskirja 2, 189-192.
- Kulha, Keijo K. 1998. Historiantutkija lehtimiehenä. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) Historiantutkijan muotokuva. Vammala: Suomen Historiallinen Seura. Käsikirjoja 17:2, 137-141.
- Kulha, Keijo K. 2002. Elämää apinalaatikossa. Päätoimittajan näkökulma julkisuuteen. Helsinki: Edita.

- Kunelius, Risto 2003. Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin. 5.p. Porvoo: WSOY.
- Kunelius, Risto 2004. Kokemuksesta julkiseen tietoon. John Deweyn pragmatismia viestinnän tutkijoille. Teoksessa Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring ja Sanna Valtonen (toim.) Mediatutkimuksen vaeltava teoria. Tampere: Gaudeamus 90–118.
- Kuutti, Heikki 2006. Uusi mediasanasto. Jyväskylä: Atena.
- Kärki, Anita 2004. Sivusta seuraten. Sanomalehti lukijoiden kertomuksissa. Diss. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 83. Jyväskylä: Minerva.
- Lahtela, Pirjo-Riitta 1982. Maaseudun kuva Viipurin Sanomissa. Helsingin yliopisto. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -työ.
- Lampinen, Esko 1985. Koulutuskilpaa 1966–85 toimittajatutkinnon näkökulmasta. Teoksessa Kaarle Nordenstreng (toim.) 60 vuotta toimittajakoulutusta. Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen julkaisuja Sarja C, 7/1985.
- Landgrén, Lars-Folke 1995. För frihet och framåtskridande. Helsingfors Dagblads etableringsskede 1861–1864. Diss. Helsingin yliopisto. Ekenäs: Skifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 591.
- Landgrén, Lars-Folke 2004a. Jansson, Jan-Magnus (1922–2003) Yleisen valtiopöytäprofessori, Hufvudstadsbladetin päätoimittaja, kauppa- ja teollisuusministeri, RKP:n puheenjohtaja. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www.osoitteessa.finlit.fi.
- Landgrén, Lars-Folke 2004b. Finlands utrikespolitik i västtyska ögon. Historisk Tidskrift för Finland 1, 74–79.
- Lauk, Epp 1986. Eestin sanomalehdistön historiasta 1766–1940 ja sen tutkimisesta Neuvosto-Eestissä. Historiallinen Aikakauskirja 4, 282–293.
- Lehto, Keijo 2006. Aatteista arkeen. Suomalaisen seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapapereiden synty ja muutos 1971–2005. Jyväskylä Studies in Humanities 48. www.osoitteessa.urn.fi URN:ISBN:951-39-39-2392-4.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) 1980. Sensuuri ja sananvapaus Suomessa. SSLH-julkaisuja 17.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1984. Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891–1905. Diss. Helsingin yliopisto. Jyväskylä: Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 126.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1990. Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia. Jyväskylä: Gummerus.
- Leppänen, Veli-Pekka (toim.) 2007. Etusivu uusiksi! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957–2007. Jyväskylä: Kansan Uutiset.
- Lindberg, Mia 2008. Ulkoministeriön mediakatsaukset ja Suomi-kuva Saksan lehdistössä 1989–1998. Diss. Turun yliopisto. Scripta lingua Fennica edita 275.
- Lintula, Paavo 2005. Maakuntalehden toimittajan toimintatila teknisrationalisessa ajassa. Jyväskylä Studies in Business and Economics 45. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2390-8>.

- Litzen, Veikko 2000. Nurmio, Yrjö (1901-1983) valtionarkistonhoitaja. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www.osoitteessa.finlit.fi
- Liukka, Pekka – Vainio, Timo 1976. Sosialidemokraattisten sanomalehtien omistus ja taloudellinen tila 1945-1958. SSLH-julkaisuja 6.
- Lohi, Tuomas 2003. "Totu sitä sallimahan, mik' ei parkuen parane." Suomen johtavan lehdistön suhtautuminen Urho Kekkoseen 1944-1956. Acta Universitatis Ouluensis B 51. Myös osoitteessa URL:<http://herkules oulu.fi/isbn 9514271572>.
- Louhivuori, O. W. 1940. Suometar 1. Perustaminen ja ensimmäiset vaiheet 1847-1852. Helsinki: Uusi Suomi.
- Luostarinen, Heikki – Uskali, Turo 2004. Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos 1980-2000. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitran artikkelikokoelma tutkimushankkeesta sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys. www.osoitteessa.Sitra.fi/julkaisut.
- Luostarinen, Heikki – Uskali, Turo 2006. Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos. Teoksessa Risto Heiskanen – Eeva Luhtakallio (toim.) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta. Tampere: Gaudeamus, 179-201.
- Luukkanen, Jukka 1986. Tarvitseeko tutkimus muistitietoa. Historiallinen Aikakausikirja 4, 328-330.
- Lyytinen, Jaakko 2006. Kun pöllö sai siivet. MTV:n uutisten historia. Porvoo: Tammi.
- Löyttyniemi, Veikko 1988. Sanomalehdistön rakenne ja talous 1940-luvulta 1980-luvulle. Teoksessa Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Jyväskylä: Kustannuskiila Oy, 307-431.
- Löyttyniemi, Veikko 1997. 1990-luvun talouslaman vaikutus Suomen lehdistöön. Teoksessa Marjatta Hietala-Jarmo Oikarinen-Hannele Virtala (toim.) Arvot, analyysi, tulkinta. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Majamaa, Raija 1997. Lönnrot, Elias (1802-1884). Kalevalan luoja, suomen kielen professori, lääkäri. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www.osoitteessa.finlit.fi.
- Malmberg, Tarmo 2004. Porvarillisen julkisuuden keskeneräinen projekti. Jürgen Habermas ja kriittinen mediatutkimus. Teoksessa Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring ja Sanna Valtonen (toim.) Mediatutkimuksen vaeltava teoria. Tampere: Gaudeamus, 38-74.
- Manninen, Turo 1982. Vapaussota, kansalaissota ja kapina. Taistelujen luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. Studia Historica Jyväskyläensia 24.
- Marandi, Rein 1964. Naapurin silmin. Suomen jatkosota 1941-1944 Ruotsin sanomalehtikeskustelussa. Suomentanut Heikki Eskelinen. Diss. Helsingin yliopisto. Porvoo: WSOY.

- Marttinen, Eero (toim.) 1993. Sanomia Kainuusta ... ja Kainuuseen 1918–1993. Kainuun Sanomat. Kajaani: Kainuun Sanomain kirjapaino Oy.
- McLuhan, Marshall 1968. Ihmisen uudet ulottuvuudet. Suomentanut Antero Tiusanen. Porvoo: WSOY.
- McQuail, Denis 1994. Mass Communication Theory. An introduction. 3rd ed. London: Sage.
- McQuail, Denis 2005. Accountability of Media to Society: Principles and Means. Teoksessa Denis McQuail, Peter Golding and Els de Bens (eds) Communication Theory & Research. Elektroninen aineisto ISBN 1-4129-1832-4.
- Media Culture Research Programme 2003. Evaluation report. Helsinki: Academy of Finland.
- Meinander, Henrik 2007. Tommila, Päiviö (1931–) Suomen historian professori, Helsingin yliopiston rehtori, akateemikko. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www-osoitteessa finlit.fi.
- Mervola, Pekka 1995. Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu. 1771–1994. Diss. Jyväskylän yliopisto. Bibliotheca Historica 1. Jyväskylä Studies in Communication 1.
- Mervola, Pekka 1998. Suomalaiset ovat sanomalehtien lukijakansaa. Teoksessa Touko Perko – Raimo Salokangas (toim.) Kymmenen kysymystä journalismista. Jyväskylä: Atena.
- Mervola, Pekka 2002. Kenen puolesta olet maakunnallinen sanomalehti? Teoksessa Seppo Keränen (toim.) Omalla pohjalla Euroopassa. Juhlakirja päätoimittaja, professori Kari Hokkaselle 2. tammikuuta 2003. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Lehtiseura, 95–109.
- Miettinen, Jorma 1980. Sanomalehtien lukeminen. Maakuntien ykköslehtien lukijoiden kiinnostus sekä väline ja sisältökäyttö. Diss. Helsingin yliopisto. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja 2.
- Mikkilä, Timo 2000. Pohjanmaan patriotti. Artturi Leinonen eteläpohjalaisena vaikuttajana ennen talvisotaa. Studia Historica Jyväskyläensia 59.
- Mikkilä, Timo 2008. Sitkeää tekoa. Maakansa-Suomenmaa poliittisilla lehti-markkinoilla 1980–2008. Oulu: Suomenmaan Kustannus Oy.
- Mikkonen, Antti 1998. Rahavallan rakkikoirat. Tositarinoita talousjournalismista. Porvoo: WSOY.
- Mikkonen, Jyrki 1961. Sanomalehti Etelä-Saimaa 1885–1960. Lappeenranta: Kansalliskirjapaino Oy.
- Moring, Inka 2000. Heimojen maa? Paikallistamisen politiikka ja identiteetti alueellisissa lehdissä. Teoksessa Helena Tapper (toim.) Me median maisemissa. Reflektioita identiteettiin ja mediaan. Helsinki: Palmenia, 80–113.
- Murtorinne, Eino-Heikkilä, Markku 1980. Kotimaa 1905–1980. Routavuosien kristillis-yhteiskunnallisesta lehtiyrityksestä monipuoliseksi kristilliseksi kustannusyhtiöksi. Jyväskylä: Kirjapaja.

- Mylly, Juhani 2008. Hiekkala, Lassi (1888–1951), toimittaja, kansanedustaja. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www.osoitteessa.finlit.fi.
- Mäkilä, Kimmo 2007. Tuhoa, tehoa ja tuhlausta. Helsingin Sanomien ja New York Timesin ydinaseuutisoinnin tarkastelua diskurssianalyttisestä näkökulmasta 1945–1998. *Jyväskylä Studies in Humanities* 84.
- Mäntylä, Jorma 2007. Totuus markkinoilla. Liberalistinen lehdistöteoria ja John Stuart Mill. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 623. Myös osoitteessa <http://acta.uta.fi>.
- Mörne, Arvid 1916. Från "Saima" till "Vikingen". En Studie över den svenska nationalitetsidéns utveckling i Finlands press. Diss. Helsingin yliopisto. Borgå: Holger Schildt.
- Mörä, Tuomo 2004. Demokratian juurihoitoa: James Carey ja journalismi. Teoksessa Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring ja Sanna Valtonen (toim.) *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*. Tampere: Gaudeamus, 119–136.
- Nieminen, Hannu 2006. 60-luvun televisiomainonta tutkimuksen kohteena. *Historiallinen Aikakauskirja* 2, 227–229.
- Nieminen, Kaarlo 1946. Uusi Suomi ja sen edeltäjät 1847–1946. *Suometar* 2. 1853–1866. *Uusi Suometar* 1. 1869–1889. Helsinki: Uusi Suomi.
- Nordenstreng, Kaarle - Wiiio, Osmo A. (toim.) 2003. Suomen mediamaisema. 2.p. Vantaa: WSOY.
- Nordenstreng, Kaarle (toim.) 1985. 60 vuotta toimittajakoulutusta. Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen julkaisuja Sarja C, 7/1985.
- Nurmio, Yrjö 1934. Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina vv. 1809–1829. Diss. Helsingin yliopisto. Porvoo: WSOY.
- Nurmio, Yrjö 1947. Saiman lakkauttamista koskevat senaatin alkuperäiset pöytäkirjat. Juhlajulkaisu Carl von Bonsdorffin kunniaksi hänen täyttäneensä 85 vuotta 9.10.1947. Suomen Historiallinen Seura. Historiallinen Arkisto 52.
- Nuutinen, Heikki 1966. Maakauppias 1907–1920. Lehdistöhistoriallinen monografia. *Acta Universitatis Tampereensis*. Ser. A. vol. 7.
- Nygård, Toivo 1987. Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Teoksessa *Suomen Lehdistön historia 2*. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 10–166.
- Näsi, Juha 2005. Medialiiketoiminnan uusi maailma. Myllerryksen strategista synteisiä. Teoksessa Jari Ojala ja Turo Uskali (toim.) *Mediajättien aika*. Uusia heikkoja signaaleja etsimässä. Jyväskylä: Inforviestintä, 286–294.
- Oinonen, Paavo 2004. Pitkä matka on Tippavaaraan... Suomalaisuuden tulkinta ja Yleisradion toimintaperiaatteet radiosarjoissa Työmiehen perhe, Kalle-Kustaa Korkin seikkailija ja Kankkulan kaivolla 1945–1964. Diss. Turun yliopisto. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 948.
- Ojala et al. 2005. Mediajättien historiallisen strategian jäljillä. Teoksessa Jari Ojala ja Turo Uskali (toim.) *Mediajättien aika*. Uusia heikkoja signaaleja etsimässä. Jyväskylä: Inforviestintä, 247–269.

- Ojala, Jari - Karonen, Petri 2007. Yritysten ja yhteiskunnan yhteisevoluutio. Teoksessa Jukka Jalava - Jari Eloranta - Jari Ojala (toim.) Muutoksen merkit. Kvantitatiivisia perspektiivejä Suomen taloushistoriaan. Helsinki: Tilastokeskus. Tutkimuksia 245, 285-303.
- Ojala, Jari - Uskali, Turo 2005. Mediakentän muutos pitkällä aikavälillä: uutiskirjeistä internetiin. Teoksessa Jari Ojala ja Turo Uskali (toim.) Mediajättien aika. Uusia heikkoja signaaleja etsimässä. Jyväskylä: Inforviestintä, 121-161.
- Ojala, Jari 2001. Yritys voi oppia historiasta. Historiallinen Aikakauskirja 2, 220-223.
- Ojala, Jari 2003. Mitä nyt taloushistoria? Historiallinen Aikakauskirja 1, 138-145.
- Ojala, Jari 2005. Mediaimperiumien heikot signaalit. Teoksessa Jari Ojala ja Turo Uskali (toim.) Mediajättien aika. Uusia heikkoja signaaleja etsimässä. Jyväskylä: Inforviestintä, 11-23.
- Otava, T. K. 1931. Antti Lizelius ja hänen "Suomenkieliset Tietosanomansa". Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paasi, Anssi 1986. Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoi-suuden kehityksestä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 8.
- Paasi, Anssi 1990. Maakuntien synty. Alueellisen tietoisuuden kehittyminen. Teoksessa Antero Heikkinen (toim.) Maakuntien nousu. Kehityksen suuntia Itä-Suomessa. Jyväskylä: Snellman-instituutin julkaisuja 11, 271-286.
- Pajala, Mari 2006. Erot järjestykseen! Eurovision laulukilpailu, kansallisuus ja televisiohistoria. Diss. Turun yliopisto. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen tutkimuksia 88.
- Pallas, Anu (koostanud) 2004. Meie jäljed jäävad. Eesti Ajakirjanike edulood I. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus.
- Pallas, Anu - Tammar, Heidi - Uus, Sulev (toim.) 2006. Teelised helisillal. Ringhäälingurahva lood. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus.
- Pelttari, Aili 1970. Päivälehdien ja Uuden Suomettaren maaseutukirjeet vuosina 1890-95. Tampereen yliopisto. Suomen historian laudaturtyö.
- Perko, Touko 1971. Aseveljen kuva. Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941-1944. Diss. Turun yliopisto. Porvoo: WSOY.
- Perälä, Reijo 1999. Lapuan liike ja sanan mahti. Diss. Oulun yliopisto. Studia Historica Septentrionalia 33.
- Picard, Robert G. (ed.) 2000. Measuring Media Content, Quality and Diversity. Approaches and issues in content research. Turku: Turku School of Economics and Business Administration.
- Picard, Robert G. 2001. Relations among Media Economics, Content, and Diversity. Nordicom Review 1, 65-69.
- Picard, Robert G. 2003. Media Economics, Content and Diversity - primary Results from a Finnish Study. Teoksessa Päivi Hovi-Wasastjärna (ed.), Media Culture Research Programme. Helsinki: University of Art and Design Helsinki.

- Pietilä, Jyrki 2008a. Pohjoismaiden ensimmäinen sanomalehtiprofessori Suomen Turusta. *Turun Sanomat* 20.7.2008.
- Pietilä, Jyrki 2008b. Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000. Osat I ja II. *Jyväskylä Studies in Humanities* 111.
- Pietilä, Veikko 1997. Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tutkimusalan kehitystä jäljittämässä. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Veikko 2004. Kaiken takana on teknologia: Harold Innis ja Marshall McLuhan tekivät välineistä viestintäteoriaa. Teoksessa Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring ja Sanna Valtonen (toim.) *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*. Tampere: Gaudeamus, 137–164.
- Pietilä, Kauko 1980. *Formation of the Newspaper: a Theory*. Research Institute for Social Sciences. *Acta Universitatis Tamperensis ser. A. vol. 119*.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka 1989. Kansakunnan peili. *Virallinen Lehti – Officiella Tidningen 1819–1989*. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- Piironen, Kaija 1976. Sosiaalidemokraattisen puolueen ja sen lehdistön suhtautuminen Itä-Karjalan kysymyksen vuosina 1918–1922. *Jyväskylän yliopisto. Suomen historian pro gradu*.
- Piironen, Kaija 1981. *Kuopion lehdistö 1918–1939*. Jyväskylän yliopisto. Suomen historian lisensiaatintyö.
- Piironen, Kaija 1982. Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II. *Kuopion sanomalehdistön historia 1918–1979*. Kuopio: Savon Sanomain Kirjapaino Oy.
- Pirilä, Veikko 1981. *Taisteleva sanomalehti II. Ilkka vuosina 1930–80*. Seinäjoki.
- Pohls, Maritta 2005. *Suomen Akatemian historia II. Yhteiskunta ja tutkimus*. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 981:2.
- Pulakka, Pentti 1977. 60 aatteen ja työn vuotta. *Sanomalehti Keskipohjanmaa 1917–1977*. Kokkola: Keskipohjanmaa.
- Pulakka, Pentti 2000. Aatteen airuesta viestintätaloksi. *Keskipohjanmaa-lehden ja Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy:n taipaleelta 1917–2000*. Helsinki: Keski-Pohjanmaan kirjapaino.
- Pulkkinen, Hannu 2008. Uutisten arkkitehtuuri. *Sanomalehden ulkoasun rakenteiden järjestys ja jousto*. *Jyväskylä Studies in Humanities* 88. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN-978-951-39-3196-4>.
- Puntila, L. A. 1946. *Keskisuomalainen 7.1.1871–7.1.1946*. Jyväskylä: Keskisuomalainen.
- Puntila, L. A. 1947. Yleisen mielipiteen muodostuminen Suomessa 1860-luvulla. *Juhlajulkaisu Carl von Bonsdorffin kunniaksi hänen täyttäessään 85 vuotta 9.10.1947*. Suomen Historiallinen Seura. *Historiallinen Arkisto* 52.
- Päärnilä, Ossi 2008. Hengen hehkusta tietostrategioihin. *Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan viisi vuosikymmentä*. *Jyväskylä Studies in Humanities* 106.
- Raitio, Jussi 1947. *Työväen sanomalehdet ja sanomalehtimiehet. Suomen Sosialidemokraattinen sanomalehtimiesliitto 1907–1947*. Lahti: Tammi.

- Raitio, Tuire 1973. "Uuden Suomettaren" maaseutukirjeet vv. 1869–1880. Helsingin yliopisto. Suomen ja Skandinavian historian laudaturtyö.
- Rajala, Panu 2008. *Unio Mystica*. Mika Waltarin elämä ja teokset. Juva: WSOY.
- Rantanen, Terhi 1987. "STT:n uutisia" sadan vuoden varrelta. Espoo: Weilin & Göös.
- Rantanen, Terhi 1990. Foreign News in imperial Russia. The relationship between International and Russian News Agencies. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Dissertationes Humanarum Litterarum* 58.
- Rantanen, Terhi 1996. Sanomalehtiopista tiedotusoppiin. Miten historia katosi suomalaisesta tiedotustutkimuksesta. *Tiedotustutkimus* 1, 40–52.
- Rantanen, Terhi 1997. "Maailman ihmeellisin asia". Johdatus viestinnän oppihistoriaan. Tampere: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Rantanen, Terhi 1998. Globaali uutisvälitys. Teoksessa Ullamaija Kivikuru ja Jukka Pietiläinen (toim.) *Uutisia yli rajojen. Ulkomaan uutisten maisema Suomessa*. Tampere: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 44–52.
- Rasila, Viljo 1977. Tilastolliset menetelmät historiantutkimuksessa. Helsinki: Otava.
- Ruokanen, Tapani 2001. Turja. Kriivari. Reportaasi 1990-luvun Suomesta. Keuruu: Otava.
- Rusi, Alpo 1982. Lehdistöensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 118.
- Ruusunen, Aimo 2008. Todeksi uskottua. Kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan tulkkina vuosina 1964–1973. *Jyväskylä Studies in Humanities* 100.
- Rytkönen, Alli 1940. Päivälehdien historia I. 1880-luvun "nuoret" ja Päivälehdien perustaminen. Helsinki: Sanoma Oy.
- Rytkönen, Alli 1946. Päivälehdien historia II. Ulkonaiset puitteet ja kirjalliset profiilit. Helsinki: Sanoma Oy.
- Rytkönen, Alli 1949a. Päivälehdien historia III. Poliittinen Päivälehti. Helsinki: Sanoma Oy.
- Rytkönen, Alli 1949b. Päivälehdien valtio- ja yhteiskuntapolitiikka vv. 1890–1904. Diss. Turun yliopisto. Helsinki.
- Saarela, Tauno 2006. *Kansan tahto*. Pohjolan työtätekevien lehti. Jyväskylä: Yrjö Mäkelin -seura.
- Saari, Juho (toim.) 2006. Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Tampere: Gaudeamus.
- Sainio, Venla 2000. Yrjö-Koskinen, Georg Zacharias (1830–1903), senaattori, historian professori, toimittaja, vapaaherra. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. [www-osoitteessa finlit.fi](http://www-osoitteessa.finlit.fi).
- Salmelin, Pentti 1967. Järjestölehdistä puoluelehdistöön. Suomen työväenlehdistön synty ja asema työväenliikkeen tiedostuskentässä ennen vuoden 1901 puoluekokousta. *Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A*; 13.

- Salmelin, Pentti 1985. Sanomalehtitutkinnosta toimittajatutkintoon. Teoksessa Kaarle Nordenstreng (toim.), 60 vuotta toimittajakoulutusta. Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen julkaisuja Sarja C, 7, 5–19.
- Salmelin, Pentti 1986. Tyrvään Sanomista sataiseen kuuroon. Historiallinen Aikakauskirja 4, 316–317.
- Salminen, Esko 1976. Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944. Suomen armeijan valistustoimikunta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana. Diss. Turun yliopisto. Keuruu: Otava.
- Salminen, Esko 1979. Aselevosta kaappaushankkeeseen. Sensuuri ja itsensensuuri Suomen lehdistössä 1944–1948. Keuruu: Otava.
- Salminen, Esko 1982. Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Lehdistökeskustelu Suomen idänpolitiikasta 1955–1962. Keuruu: Otava.
- Salminen, Esko 1988. Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1988. Teoksessa Suomen lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Jyväskylä: Kustannuskiila Oy, 141–305.
- Salminen Esko, 1996. Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991. Kleio ja nykypäivä. Helsinki: Edita.
- Salminen, Esko 2004. Viestinnällä vallankumoukseen. ”Demokraattisen toimittajakoulutuksen” aika 1960-luvulta 1980-luvulle. Helsinki: Edita.
- Salo, Merja 2000. Imageware. Kuvajournalismi mediafuusiossa. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja B 59.
- Salo, Merja 2005. Muodin ikuistajat. Muotivalokuvaus Suomessa. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja B 78.
- Salokangas, Raimo 1976. Sanomalehtien määrä ja ilmestymistiheys. SSLH-julkaisuja 3.
- Salokangas, Raimo 1977. Vanhasuomalaisten ja nuorsuomalaisten järjestötoiminta ja vaalikannatus Varsinais-Suomessa. Turun yliopisto. Poliittisen historian sivulaudaturtyö.
- Salokangas, Raimo 1982. Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906–1916. Diss. Turun yliopisto. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 116.
- Salokangas, Raimo 1984. Lehdistöhistoriaa ja muuta juhlan kunniaksi. Historiallinen Aikakauskirja 4, 340–341.
- Salokangas, Raimo 1988. Julistajasta keskustelijaksi. Turun Päivälehti ja sen edeltäjät 1898–1998. Turku: Turun Päivälehti.
- Salokangas, Raimo 1990. Kirjoittaa Helsingin Sanomat ja lehti jatkaa... Historiallinen Aikakauskirja 1, 66–68.
- Salokangas, Raimo 1991. Päiviö Tommila. Tutkija, opettaja ja organisaattori. Teoksessa Suomalainen. Päiviö Tommila 60 vuotta. Keuruu: Otava, 13–31.
- Salokangas, Raimo 1996. Aikansa oloinen. Yleisradion historia 2. osa. 1949–1996. Porvoo: YLE/WSOY.
- Salokangas, Raimo 1997. Context Comes First – Or Does it? Teoksessa Raimo Salokangas – James Schwoch – Kalle Virtapohja (eds.) Writing Media

- Histories. Nordic Views. University of Jyväskylä. Publications of the Department of Communication 17, 33–55.
- Salokangas, Raimo 1998. Epätyypillistä liiketoimintaa? Raha, aate ja palvelutehtävä sanomalehdistön historiassa. Teoksessa Touko Perko – Raimo Salokangas (toim.), *Kymmenen kysymystä journalismista*. Jyväskylä: Atena, 39–57.
- Salokangas, Raimo 2002. Journalism i presshistoriens centrum. *Historisk Tidskrift för Finland* 2, 266–271.
- Salokangas, Raimo 2003a. "Ankarat käskyt kohtalon." *Vaasa Oy, Vaasa-lehti ja Pohjalainen kohtaavat lehtimarkkinoiden muutoksen*. Vaasa: Vaasa Oy.
- Salokangas, Raimo 2003b. The Egg and the Hen: Broadcasting and the Possibility of a Common National Culture. Teoksessa Päivi Hovi-Wasastjerna (ed.), *Media Culture Research Programme*. Helsinki: University of Art and Design Helsinki.
- Salokangas, Raimo 2003c. Finland: The Road to Consensus in Journalism Education. Teoksessa Romy Fröhlich – Christina Holtz-Bacha (eds.), *Journalism Education in Europe and North America. An International Comparison*. Hampton Press, Cresskill (N.J.), 3–20.
- Salokangas, Raimo 2004. Mediehistoria inte bara längs utan framför allt tvärs. *Historisk Tidskrift för Finland* 2, 179–183.
- Salokangas, Raimo 2005. Mediahistorian tutkimuskohdetta etsimässä. *Historiallinen Aikakauskirja* 4, 483–492.
- Salokangas, Raimo 2006. Sanomalehdistö puolueiden ja maakunnan asialla. Teoksessa Raimo Salokangas (toim.) *Etelä-Pohjanmaan historia VII. 1910-luvulta 1960-luvulle*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan liitto, 671–698.
- Salokangas, Raimo – Schwoch, James – Virtapohja, Kalle (eds.) 1997. *Writing Media Histories. Nordic Views*. Jyväskylän yliopisto. University of Jyväskylä. Publications of the Department of Communication 17.
- Sanomalehti ja maakunta 1979. *Sanomalehti ja maakunta. Tutkimuksia Turun sanomalehdistöstä ja Varsinais-Suomesta*. Turku: Oy Turun Sanomat.
- Sauri, Tuomo – Picard, Robert 2003. *Mediatalous*. Teoksessa Kaarle Nordenstreng ja Osmo A, Wiio (toim.) *Suomen mediamaisema*. Vantaa: WSOY.
- Savolainen, Raimo 2006. *Sivistyksen voimalla. J.V. Snellmanin elämä*. Julkaisija Opetusministeriö. Helsinki: Edita.
- Scannell, Paddy 1996. Historia, mediat ja viestintä. *Tiedotustutkimus* 1, 4–17.
- Seppälä, Antti 2003. Todellisuutta kuvaamassa – todellisuutta tuottamassa. Työ ja koti television ja vähän radionkin uutisissa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 2.
- Seppälä, Raimo 2008. Vahtikoiran juoksulanka. Merkintöjä sanomalehdistön satavuotisen yhteistyötaipaleelta. Lahti: Sanomalehtien Liitto.
- Sihvola, Juha 2003. Historiallisen tiedon kasvu ja edistys. *Historiallinen Aikakauskirja* 1, 32–41.
- Sinkko, Erkki 1976. Venäläis-suomalainen lehdistöpolemiikki 1890–1894. *Acta Universitatis Tamperensis*. Ser A.

- Siukonen, Timo 2008. Sariola Keski-Suomesta. Humanistinen pankinjohtaja, tuottelias lehtimies ja vanhan Jyväskylän tuntija. Jyväskylä: Minerva.
- SLH 1-10 1986-1992. Suomen lehdistön historia 1-10. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kuopio, Jyväskylä: Kustannuskiila Oy.
- Soikkanen, Timo (toim.) 1995. Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 1.
- Soikkanen, Timo 2005. Poliittisen historian historia. Vertaileva analyysi. Teoksessa Lähihistoria tehtävänä. 40 vuotta poliittisen historian tutkimusta, opetusta ja hallintoa Turun yliopistossa. Turun yliopiston poliittisen historian raportteja 7.
- Steinby, Torsten 1963. Suomen sanomalehdistö. Historiallinen katsaus. Suomentanut Jaakko Kaurinkoski. Porvoo: WSOY.
- Steinby, Torsten 1971. In quest of freedom. Finland's Press 1771-1971. Translated by Fred A. Fewster. Helsinki: Valtion Painatuskeskus 1971.
- Steinby, Torsten 1979. Amos Anderson. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie II. Esbo: Konstsamfundet.
- Steinby, Torsten 1982. Amos Anderson. Press och kultur. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie III. Esbo: Konstsamfundet 1982.
- Stolpe, P. M. 1878-1882. Dagpressen i Danmark. Dens vilkaar og personer indtil midten af det attende aarhundrede. Kjøbenhavn: Samfundet til den danske literaturs fremme.
- Suistola, Jouni 1994. Kylmä sota paleltaa. Kylmän sodan alku Suomen johtavassa sanomalehdistössä. Diss Oulun yliopisto. *Studia Historica Septentrionalia* 24.
- Suistola, Jouni 1999. Kaleva. Sata vuotta kansan kaikuja. Oulu: Kaleva.
- Sumiala-Seppänen, Johanna 2001. Nomadit rippituolissa. Medioidun uskonnon moraalisen järjestyksen dynamiikka (post)modernin television ja kulttuurin kontekstissa. Jyväskylä *Studies in Communication* 15. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-1298-1>.
- Sumiala-Seppänen, Johanna 2005. Kaksi Kotimaata. Kotimaa kristillis-yhteiskunnallisena sanomalehtenä ja mediatalona 1980-2005. Helsinki: Kirjapaja.
- Suomela, Julitta 1995. Suomen venäläinen sanomalehdistö vuosina 1918-1927 venäläisen poliittiskultturellisen kriisin heijastajana. Helsingin yliopisto. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaatintutkimus.
- Suomela, Julitta 2001. Rajantakainen Venäjä. Venäläisten emigranttien aatteellisesti poliittiset mielipiteet Euroopan venäläisissä sanomalehdissä vuosina 1918-1940. Diss. Helsingin yliopisto. *Bibliotheca historica* 67.
- Suomen kulttuurihistoria I 1979. Ruotsin vallan aika. Porvoo: WSOY.
- Suomenmielinen, kansanvaltainen 2005. Päätoimittaja Jyrki Vesikansa. Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton satavuotisjulkaisu. Jyväskylä: Suomalainen sanomalehtimiesliitto.
- Suova, Eino 1952. Aurora-seuran sanomalehti 1771-78. Sanomalehtiopillinen tutkimus. Diss. Turun yliopisto. Turku.

- Tainio, Risto 2006. Suomalaisen liiketoimintajärjestelmän rakenteellinen ja kulttuurinen muutos. Teoksessa Risto Heiskanen-Eeva Luhtakallio (toim.) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta. Tampere: Gaudeamus, 65–81.
- Talve, Ilmar 1987. Lisäyksiä Eestin sanomalehdistön historiaan. Historiallinen Aikakauskirja 1, 71–72.
- Tarkiainen, Kari 2007. Porthan, Henrik Gabriel (1739–1804). Historiantutkija, kaunopuheisuuden professori, kanslianeuvos. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www-osoitteessa finlit.fi.
- Tasavallan paimenkoirat 1999. Keskustan lehtimiehet 80 vuotta. Jyväskylä: Keskustan lehtimiehet.
- Teikari, Erkki 1973. Puolueiden päälehtien ulkopoliittinen suunta vuosina 1933–1944. Diss. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Teräväinen, Erkki 2003. Lavastettu rinnakkaiselo. Suomen ulkopoliittika johtavassa länsisaksalaislehdistössä 1955–1962. Diss. Helsingin yliopisto. Bibliotheca Historica 76.
- Thomsen, Niels 1972. Dagbladkonkurrencen 1870–1970. I-II. Politik, journalistik og økonomi i dansk dagpress strukturudvikling. København: G. E. C. Gads Forlag.
- Thomsen, Niels 1987. Sanomalehtien tyypitysluonnos. Teoksessa Raimo Salokangas (toim.) Joukkoviestintä Pohjoismaissa 1987. Tutkimuksia ja keskustelua tiedotusvälineistä. Valikoima artikkeleita vuosikirjoista Pressens Årbog 1982, 1986 ja 1987 Rauma: Sanomalehtien Liitto.
- Tommila Päiviö 1963. Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860. Porvoo: WSOY.
- Tommila, Päiviö 1970. Keski-Suomen lehdistö 1. 1864–1885. Jyväskylä: Oy Keskisuomalainen.
- Tommila, Päiviö 1973. Keski-Suomen lehdistö 2. 1886–1917. Jyväskylä: Oy Keskisuomalainen.
- Tommila, Päiviö 1974. Suomen lehdistöhistoriallisen tutkimuksen tehtävät. Suomen Lehdistö 3/1974
- Tommila, Päiviö 1976. Suomen historian runko-ohjelma. Historiallinen Aikakauskirja 3, 252–256.
- Tommila, Päiviö 1980. Mittaavat menetelmät lehdistöhistorian tutkimuksessa. Lehdistöhistoriallisia tutkimuksia 2. SSLH-julkaisuja 16.
- Tommila, Päiviö 1982. Taustasidonnaisuus ja maailmankuva. Lehdistöhistorian tutkimusongelmia. SSLH-julkaisuja 20.
- Tommila, Päiviö 1984. Oulun Wiikko-Sanomia 1829–1879. Oulun lehdistön alkutaival. Oulu: Kaleva.
- Tommila, Päiviö 1985. Sananvapauden puolesta. Historiallinen Aikakauskirja 3, 225–227.
- Tommila, Päiviö 1988a. Tutkimussuunnitelma ja sen toteuttaminen. Teoksessa Suomen Lehdistön historia 1. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 10–22.

- Tommila, Päiviö 1988b. Suomen sanomalehdistön kehityslinjat. Teoksessa Suomen Lehdistön historia 3. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 485–520.
- Tommila, Päiviö 1989. Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia. Porvoo: WSOY.
- Tommila, Päiviö 1992. Soome ajakirjanduse algus. Tekkimisest kuni XIX sajandi keskpaigani. Tõlge eesti keelde Epp Lauk. Tartu: Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts.
- Tommila, Päiviö 1998. Historiaopintojen erikoistuminen. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.), Historiantutkijan muotokuva. Vammala: Suomen Historiallinen Seura. Käsikirjoja 17:2, 13–30.
- Tommila, Päiviö 2000. Historia. Teoksessa Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Porvoo: WSOY, 64–139.
- Tommila, Päiviö 2001. Sanomalehdistön historia. Teoksessa Kaarle Nordenstreng ja Osmo A, Wiio (toim.) Suomen mediamaisema. Vantaa: WSOY.
- Tommila, Päiviö 2002. Suomalaisen tieteen voimakkaan kasvun kausi. Teoksessa Suomen tieteen historia 4. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien. Porvoo: WSOY, 27–145.
- Tommila, Päiviö 2007. Juva, Einar Wilhelm (1892–1966) Suomen historian professori, Turun yliopiston rehtori. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www.osoitteessa.finlit.fi.
- Tommila, Päiviö – Pellinen, Jukka 1996. Sanomalehdistön ulkoasukierre. Historiallinen Aikakausikirja 1, 56–58.
- Tommila, Päiviö – Raitio, Tuire – Aalto, Eeva-Liisa 1977. Sanomalehtien levikki 1861–1900. SSLH-julkaisuja 7.
- Tommila, Päiviö – Raitio, Tuire 1976. Keski-Suomen lehdistö 3. 1918–1944. Jyväskylä: Oy Keskisuomalainen.
- Tommila, Päiviö – Raitio, Tuire 1979. Keski-Suomen lehdistö 4. 1945–1978. Jyväskylä: Oy Keskisuomalainen.
- Tommila, Päiviö – Salokangas, Raimo 1998. Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Helsinki Edita.
- Toteuttamissuunnitelma 1977. Toteuttamissuunnitelma – Kevätseminaari 19.4.1977. SSLH-julkaisuja 8.
- Turpeinen, Oiva 1999. Sata vuotta sanomia Päijät-Hämeessä. Etelä-Suomen Sanomat ja Esa-konserni 1900–2000. Lahti: Esa Print Oy.
- Turtola, Martti 2000. Heijastuksia. Keski-Uusimaan vuosikymmenet. Porvoo: Keski-Uusimaa.
- Tutkimussuunnitelma 1976. Tutkimussuunnitelma 16.3.1976. SSLH-julkaisuja 4.
- Töttö, Pertti 2004. Max Weberin tieteenteoriasta. Kuopio: Kuopio University Press.
- Töyry, Maija 2005. Varhaiset naistenlehdet ja naisen elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta. Diss. Helsingin yliopisto. Viestinnän julkaisuja 10.

- Uino, Ari 1982. Kotimaan koko kuva. Historiallinen Aikakauskirja 1, 90–93.
- Uola, Mikko 2004. Hyvämäki, Lauri (1913–1980) historiantutkija, professori. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www.osoitteessa.finlit.fi.
- Uskali, Turo 2003. Älä kirjoita itseäsi ulos. Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957–1975. Jyväskylä Studies in Humanities 6. Myös osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-1543-3>.
- Uskali, Turo 2007. Ulkomaanuutisten uusi maailma. Tampere: Vastapaino.
- Vahtera, Raimo 2004. Matkan määränä kansan menestys. 1905–2005 Turun Sanomat. Turku: Turun Sanomat.
- Valtonen, Sanna 2000. Mikä suomalaisissa on vikana? Tapaustutkimus työttömyys-aiheisten kirjoitusten kansallisesta ulottuvuudesta. Teoksessa Helena Tapper (toim.) Me median maisemissa. Reflektioita identiteettiin ja mediaan. Helsinki: Palmenia, 51–79.
- Valtonen, Sanna 2004. Tiedon ja vallan kaivauksilla: Michel Foucault ja mediatutkimuksen mahdollisuudet. Teoksessa Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring ja Sanna Valtonen (toim.) Mediatutkimuksen vaeltava teoria. Tampere: Gaudeamus, 206–229.
- Vares, Vesa 1995. Voi voittajia! ”Voittajat” ja ”häviäjät” historiantutkimuksen metodisena ongelmana. Teoksessa Timo Soikkanen (toim.) Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 1.
- Vares, Vesa 1997. Historian oikeiston äänestä – post mortem. Historiallinen Aikakauskirja 3, 260–266.
- Vares, Vesa 2001. Nevanlinna, Ernst (1873–1932), finanssiopin professori, Suomalaisen Puolueen puheenjohtaja, Uuden Suomen päätoimittaja, kansanedustaja. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www.osoitteessa.finlit.fi.
- Vares, Vesa 2003. Danielson-Kalmari, Johan Richard (1853–1933) senaattori, yleisen historian professori, valtioneuvos. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www.osoitteessa.finlit.fi.
- Vehmas, Raino 1963. Lehtimieskunnan ammattirakenne ja sen muuttuminen 1900-luvulla. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B. Osa 87.
- Vehmas, Raino 1964. Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto. Turun yliopiston sosiologian laitos. Sarja-B:10.
- Vento, Seppo 1974. Maan ja maakunnan hyväksi. Karjalatar–Karjalainen 1874–1974. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy.
- Verho, Urho 1956. Severi Nuormaa. Kansansivistäjä -sanomalehtimies-runoilija. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B. Osa LIII.
- Vesikansa, Jyrki 1995. Uuden Suomen viimeinen nousu ja tuho 1976–1991. Helsingin yliopisto. Suomen historian lisensiaatintyö.
- Vesikansa, Jyrki 1997. Sinivalkoiseen Suomeen. Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia I. 1847–1939. Keuruu: Otava.

- Vesikansa, Jyrki 2007a. Soini, Yrjö (1896–1975), kirjailija, toimittaja, Suomen Matkailijayhdistyksen toimitusjohtaja. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. [www-osoitteessa finlit.fi](http://www-osoitteessa.finlit.fi).
- Vesikansa, Jyrki 2007b. Suova, Maija (1887–1981) toimittaja, tietokirjailija. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www-osoitteessa finlit.fi.
- Wester, Holger 2007. Vasabladet – en österbottniska historia. Vasa: Scriptum.
- Vihola, Teppo 2006. Savon väestönkehitys ja elinkeinorakenne. Teoksessa Erkki Kinnunen – Eino Lyytinen – Hannu Soikkanen – Teppo Vihola, Heimo-maakunnasta maakuntien Eurooppaan 1945–2000. Savon historia VI. Jyväskylä: Savon Säätiö, 493–580.
- Wiio, Juhani 2006. Media uudistuvassa yhteiskunnassa. Median muuttuvat pelisäännöt. Sitran raportteja 65. Helsinki: Sitra.
- Wiio, Juhani (toim.) 2007. Television viisi vuosikymmentä. Suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1145.
- Wiio, Osmo A. 1992. Viestinnän tutkimussuuntia. Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja n:o 12.
- Viranko, Allan 1966. Suomen sanomalehdistö vakaannuttaa asemansa. Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitto – Sanomalehtien Liitto 1916–1966. Vaasa: Sanomalehtien Liitto.
- Wirilander, Hannele 2008. Uudistuksiin heräävä Savo 1870–1918. Savon historia IV. Jyväskylä: Savon Säätiö.
- Virtapohja, Kalle 1997. Approaches to the History of Finnish Sports Journalism. Teoksessa Raimo Salokangas – James Schwoch – Kalle Virtapohja (eds.), Writing Media Histories. Nordic Views. Publications of the Department of Communication, University of Jyväskylä 17, 163–179.
- Virtapohja, Kalle 1998. Sankareiden salaisuudet. Journalistinen draama suomalaisesta urheilusankaria synnyttämässä. Diss. Jyväskylän yliopisto. Saarijärvi: Atena.
- Wrede, Johan 2005. Mörne, Arvid (1876 - 1946), runoilija, kotimaisen kirjallisuuden dosentti, kansanvalistaja, poliitikko. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. www-osoitteessa finlit.fi.
- Wunsch, Sinikka 2004. Punainen uhka. Neuvostoliiton kuva johtavassa suomalaisessa sanomalehdistössä maaliskuusta 1938 talvisodan päättymiseen maaliskuussa 1940. Diss. Oulun yliopisto. Studia Historica Septentrionalia 43.
- Vuolanto, Ville 2007. Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu. Historiallinen Aikakauskirja 3, 304–316.
- Vuorio, Kaija 2006. Lentoon. Kuopion yliopiston neljä vuosikymmentä. Saarijärvi: Kuopion yliopisto.
- Vuorio, Kaija 2007. Savossa Savon Sanomat. Sanomalehti Savon Sanomat sata vuotta 1907–2007. Jyväskylä: Savon Sanomat Oy.
- Vuoristo, Sakari 1975. Sortavalan sanomalehdistö 1880–1940. SSLH-julkaisuja 2.

- Väisänen, Maija 2001. Palmén, Ernst Gustaf (1849–1919) historian professori, toimittaja, kansanedustaja, valtioneuvos. Kansallisbiografia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Biografiakeskus. [www-osoitteessa finlit.fi](http://www-osoitteessa.finlit.fi).
- Yleisradion historia 1996. 1. osa Eino Lyytinen, Perustamisesta talvisotaan. Timo Vihavainen, Sodan ja vaaran vuodet. WSOY/YLE.
- Yleisradion historia 1996. 2. osa Raimo Salokangas, Aikansa oloinen. WSOY/YLE.
- Yleisradion historia 1996. 3. osa Kari Immonen, Tekniikka, kaiken perusta. WSOY/YLE.
- Zetterberg, Seppo 2001. Eero Erkkö. Keuruu: Otava.
- Zetterberg, Seppo 2002. Rajantakainen Venäjä. Historiallinen Aikakauskirja 1, 99–101.
- Zilliacus, Clas - Knif, Henrik Knif 1985. Opiniones tryck. En studie över pressens bildningskede i Finland. Skifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 526.
- Zilliacus, Clas 1983. Bladet och dess bläddrare. En umgängeshistorisk skiss. Teoksessa Patrick Bruun och Olof Mustelin (red:r) Presshistoriska och andra studier tillägnade Torsten Steinby. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 512, 237–246.